

национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

PC II 17/1909/1910 Д1

12009001735,3

COBISS.O

Рп. II-17/1909/елбл /3

22
N 250

МИНАЛО

Българо-Македонско

НАУЧНО СПИСАНИЕ.

Редакторъ

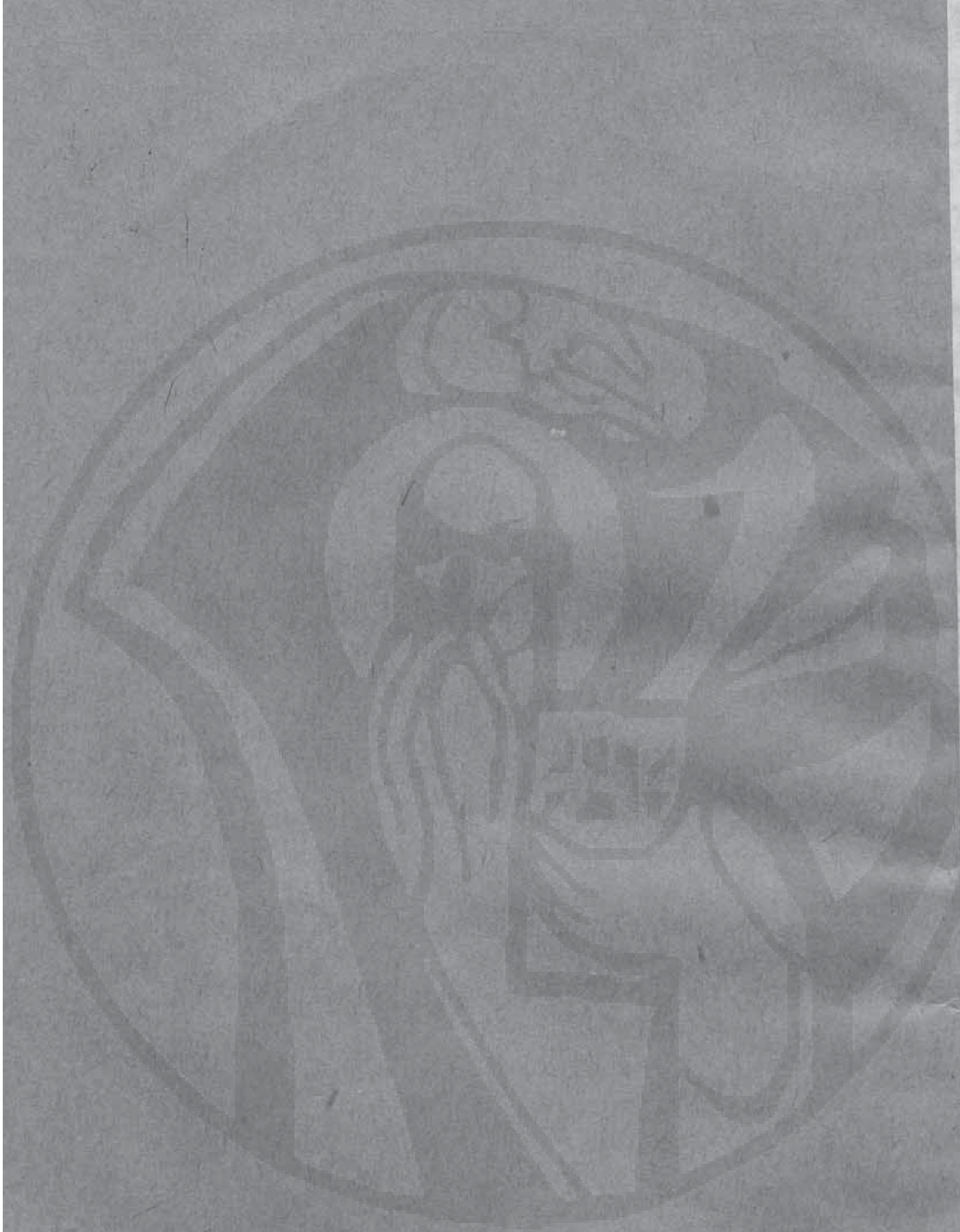
Г. Д. Баласчевъ

СОФИЯ

Печатница П. Глушковъ

1909 г.

НАР. И УЧЕБ. БИБЛИОТЕКА
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
СКОПЈЕ

Година I.

Книга 3.

226
N 250

МИНАЛО

РСЦ 17/1909/1910-III d1

Българо-Македонско

НАУЧНО СПИСАНИЕ.

1735/09

Редакторъ

Г. Д. Баласчевъ

СОФИЯ

Печатница П. Глушковъ

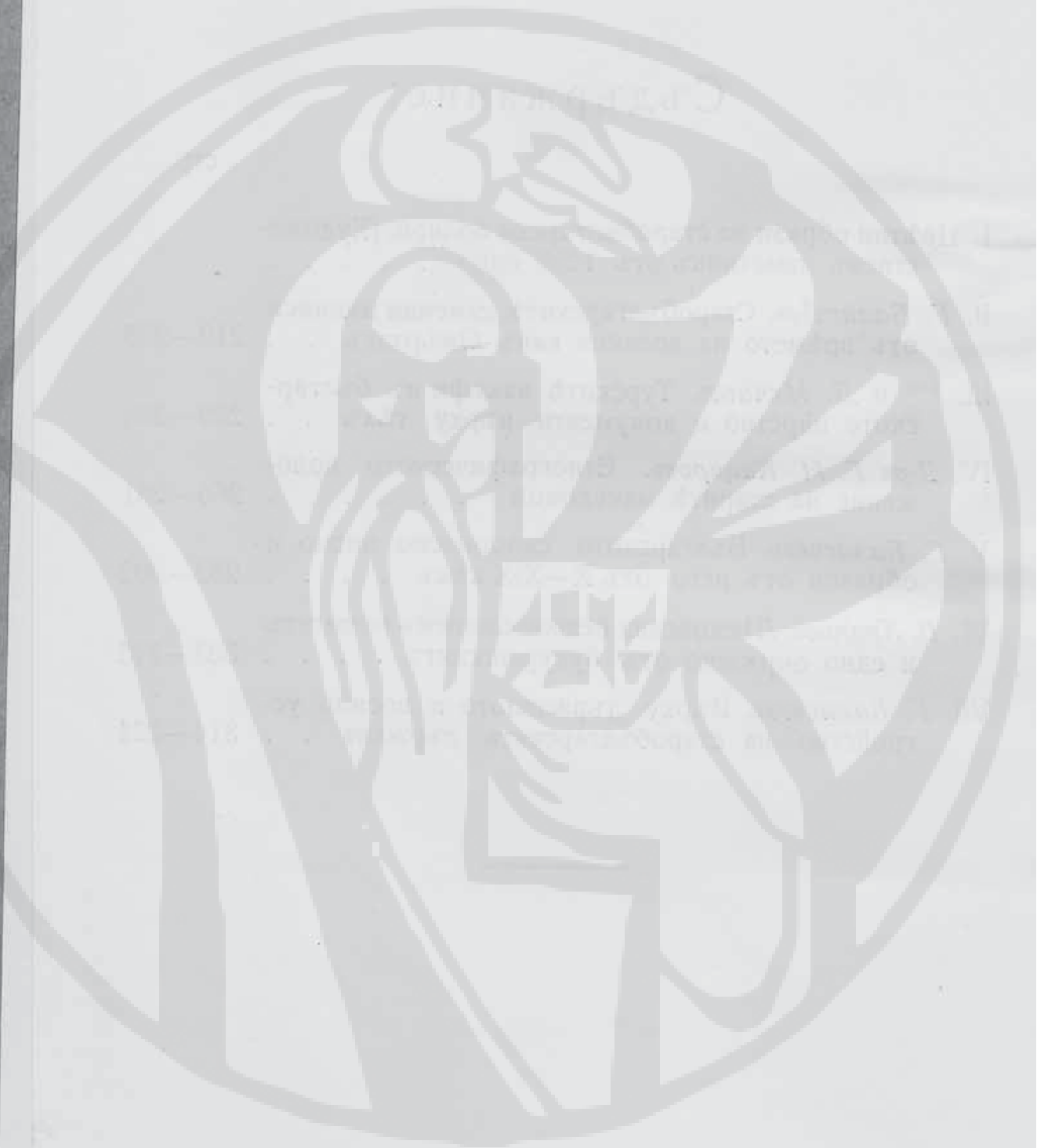
1909 г.

Съдържание:

стр.

- I. Цвѣтни образи на старобългарски боляри. (Художественъ паметникъ отъ 1259 год.)
- II. *Г. Баласчевъ*. Старобългарскитѣ каменни надписи отъ врѣмето на великия канъ Омъртагъ . . . 219—238
- III. *** и *Д. Ихчиевъ*. Турскитѣ вакѣфи въ българското царство и документи върху тѣхъ . . . 239—264
- IV. *Д-ръ Г. И. Кацаровъ*. Етнографическото положение на старитѣ македонци 265—281
- V. *Г. Баласчевъ*. Българското скорописно писмо и образци отъ него отъ X—XIX вѣкъ 282—302
- VI. *В. Храновъ*. Лѣсковския революционенъ комитетъ и едно окржно отъ букурешкиятъ 303—313
- VII. *Г. Баласчевъ*. Върху държавното и военно устройство на старобългарската държава . . . 314—324

СТАРОВЪЛГАРСКИ БОЛЯРИ.

Десиолава севастократорица и
ктиторица.

Калоянъ севастократоръ
ктиторъ

Копие отъ фрескитѣ въ Боянската черква «св. Никола» (XIII вѣкъ).

Четирицѣтенъ печатъ. =
Печатница Гр. Т. Паспалевъ
София.

Г. Баласчевъ.

Старо-българскитѣ каменни надписи отъ врѣмето на великия канъ Омъртагъ.

Източниците, които ни служатъ за освѣтляването на старобългарското минало сж разнородни. Изпърво изслѣдователитѣ за тази цѣль сж имали на свое разположение само византийски хроники, латински анали, въ които се намиратъ случайно нахвърлени бѣлѣжки и разни словѣнски и арабски извѣстия и други подобни, които трѣбало винаги да се проучватъ критически, тъй като въ тѣхъ често личи пълно разногласие по едно и сжщо събитие, поради което и този родъ източници се причисляватъ къмъ писменитѣ наметници отъ втора ржка. Неотдавна обаче въ самото политическо-обществено гнѣздо на старата българската държава — Шуменъ, Прѣславъ, Нови-Пазаръ, Провадия, Ески Джумая, Тутраканъ, Силистра, Добричъ и Бѣлчикъ—главно въ селата: Абоба, Суютли, Могила, Сулейманъ-кѣйой, Войвода-кѣйой, Насарлие, Долни-Инджикъ, Синивиръ, Мадара и Чаталаръ, се откриха и другъ видъ сурови материали отъ първа ржка, именно: редица национални епиграфически паметници на грѣцки езикъ, написани по поржчка на самитѣ български държавници. Едни отъ тѣзи каменни надписи сж били издѣлбани въ честь на видни държавни дѣятели-херои, други съдържатъ откъслѣци отъ международни договори, трети пъкъ третиратъ въпроси отъ чисто историческо съдържание, и най послѣ се срѣщатъ и други съ разнообразно съдържание. Нъ този родъ сурови материали, които важатъ твърдѣ много за старобългарската ни старина, до скоро врѣме не бѣха подложени на сериозно и систематическо проучване, нито пъкъ използвани, както трѣбва въ историческата ни наука. Особена заслуга и въ този случай се пада пакъ на по-близкитѣ до насъ културни центрове, които въ всѣкое отношение се интересуватъ съ нашитѣ земи. Австрийскитѣ учени отъ една страна, а отъ друга рускитѣ и то главно Руския Археологически Институтъ въ Цариградъ, подъ ржководството на заслужилия директоръ г. О. И. Успенскій, сж се опитвали да разяснатъ нашитѣ каменни надписи и да използватъ съдържанието имъ. Нъ прѣдъ видъ на голѣ-

митѣ мжноти, които се прѣпрѣчватъ при проучванието на подобни материали, ще трѣбва върху тѣхъ още грижливо да се работи, докато се постигне онова, което се желае отъ тѣзи изучавания. Това именно положение на този интересенъ видъ материали ме подкани да напиша слѣдната студия.

* * *

Не само старитѣ културни народи, нъ и тѣзи съ по низка култура, които отначало сж живѣли изъ срѣдна Азия, а подирѣ сж се заселили въ Европа, освоили сж добъръ обичай да издигатъ каменни надписи за да овѣковѣчаватъ поважнитѣ си държавни събития, които сж могли да послужатъ за назидание на бжднитѣ поколения. Къмъ второто десетолѣтие отъ IX вѣкъ намираме подобенъ обичай и между българскитѣ ханове, които господарували въ Балканския полуостровъ. Нашитѣ ханове, може би и порано отъ горѣозначената дата, сж издигали каменни надписи за всѣкое поважно държавно събитие: като военна побѣда, международенъ договоръ, опрѣдѣление на държавни граници, съграждане важна постройка и пр. и пр. Заради това, както попрѣди, тѣй и въ наше врѣме, виждаме въ самото гнѣздо на политическия животъ на старитѣ българи да се откриватъ каменни надписи, които има да ни разяснатъ редъ тъмни въпроси отъ миналия ни общественно-политически животъ. Слѣдната студия има за цѣль да ни запознае съ характера и значението на тѣзи надписи, върху които личи името на великия ханъ Омъртагъ, който е владѣтель прѣзъ 818—831 год., навѣрно, като посрѣдственъ наследникъ на Кръма.

До днесъ открити сж осемъ надписи, въ които стои отначало името на Омъртага, поради което и ги наричаме Омъртагови надписи: Всички тѣ сж написани на разваленъ грѣцки языкъ, т. е. такъвъ, какъвто се говорелъ по онова врѣме въ България отъ грѣцкото християнско население, което на нѣколко пѣти бивало пленявано отъ западнитѣ византийски провинции въ Европа и бивало настанявано въ българскитѣ земи и крѣпости на постоянно мѣстожителство, или като робъ или пѣкъ като поданикъ на българитѣ. Нъ сжщеврѣменно може да се допустне, че такъвъ разваленъ грѣцки языкъ трѣбва да е проникналъ и между повидното българско общество, което отдавна се намирало подъ прѣкото културното влияние на Византия и си служило съ грѣцкия языкъ. Нъ и правописанието на тѣзи каменни надписи е почти съвсѣмъ неправилно. — Писмото е уставно, въ нѣкои по едро, а въ други по дребно; срѣщатъ се твърдѣ рѣдко съкращения и лигатури, нъ начесто въ тѣхъ не отсъствува нито една буква отъ думата. Материата, върху която сж изрѣзани, е различна: има надписи издѣлбани на мраморъ, сиенитъ, варовникъ, а почето на кристализиранъ криптокристалинъ отъ кредна форма-

ция, какъвто камъкъ се намира и сега между търновско и шуменско.

Четението и правилното разбиране съдържанието на тѣзи надписи изпърво е прѣдставлявало голѣма мъчнотия, поради което дълго врѣме ученитѣ не сж могли да се възползуватъ отъ този цѣненъ материалъ. Нѣ слѣдъ задружната работа изпърво на виенскитѣ професори г. К. Иречека, Бормана, В. Томашека и пр., развърската имъ значително се улесни, та сега надписитѣ отъ тази епоха се прочитватъ доста свободно, стига само да не сж изтрити или развалени отъ външни влияния. Обаче твърдѣ трудно става и сега възтановяванието на заличенитѣ части отъ надписитѣ, тѣй като тѣ сж бивали, както се спомена, неправилно написани, тѣй че поврѣдената частъ отъ текста мъчно може да се попълнува въз основа на празното пространство, толкозъ повече, че почти винаги сж застѣпвани въ тѣхъ неправилни языкови форми.

Отъ тѣзи Омъртагови надписи едни сж изрѣзани по случаи на нѣкакви важни паметни постройки, а други вслѣдствие смъртъ на видни лица въ държавата: като военоналници, герои и пр., които сж принесли особенни заслуги на народа и държавата. — По дата на обнародванието на Омъртаговитѣ надписи най-старъ може да се счита търновския, който се намира на колоната въ черковата „Св. Четирдесетъ Мжченици,“ построена отъ царъ Ивана Асѣна II. на 1230 год. по случай побѣдата при Клокотница. Тази колона трѣбва да е прѣнесена тамъ навѣрно отъ първоначалното си мѣсто т. е. отъ Омъртаговата могила, по всѣка вѣроятность, отъ селото Мумджиларъ. Читателя на стр. 222 вижда точна снимка по естампажъ на този най дългъ старобългарски надписъ.*)

* За пръвъ пжтъ надписътъ е обнародванъ отъ Дръ Х. С. Даскаловъ въ „Чтеніяхъ въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древнястей Россійскихъ при Москов. Универ. 1859 г. кн. 2. въ статията си: Открития въ древней столицѣ болгарской, Терновѣ.“ Подирѣ го прѣиздадѣ Гилфердингъ, Собрание сочинений т. I., а слѣдъ него проф. К. Иречекъ, История болгаръ Одес. издан. стр. 181—182; и подиръ него Х. М. Лапаревъ въ „Запискахъ Импер. рус. археолог. общ. т. III. въ статията си: „Двѣ замѣтки по древней болгарской исторіи“ Всички тѣ си служили съ неточната снимка на Дръ Х. С. Даскаловъ, поради което и го проучваха неудовлетворително. В. Златарски го прѣиздаде въ Минас. сборникъ кн. XV, като си послужилъ съ естампажъ, снетъ лично отъ него, безъ да помѣсти естампажна снимка, поради което сж допустнати редъ погрѣшки, които и ще бждатъ посочени. Нѣ той се възползувалъ отъ нѣкои важни бѣлѣжки, които твърдѣ намѣсто сж направени отъ Лопарева. А слѣдъ него най-добрѣ обнародва нашия надписъ Ѳ. И. Успенскій, въ

ΓΗΩΜΟ
 ΜΟΡΤΑΓΙ
 ΣΤΟΠΑΛΕ
 ΟΝΥΚΟΝΑ
 ΥΤΥΜΕΝΟ
 ΕΠΥΗΣΕΝΥΠ
 ΕΡΦΥΜΟΝΥΚΟ
 ΙΣΤΟΝΔΑΝΘΒ
 ΗΣΑΝΑΜΕΣΑ
 ΤΟΜΔΥΟΥΚΟ
 ΤΟΝΠΑΝΦΥ
 ΜΟΚΑΤΑΜΕΤΡΗ
 ΣΑΣΙΣΤΙΜΕΣΙΝΕ
 ΠΥΙΣΑΤΥΜΒΑΝΚΕ
 ΑΠΟΤΗΝΑΥΤΜΕΣΗ
 ΤΗΣΤΥΜΒΑΣΕΟΣΤΗΝΑΥΤ
 ΜΩΤΗΝΑΡΧΕΔΙΣΙΝΟΡΓΗΕ
 ΜΥΡΙΑΔΕΣ:Β:ΚΕΠΙΤΟΝΑ
 ΜΩΒΙΝΙΣΗΝΟΡΓΙΕΣΜΥ
 ΡΙΑΔΕΣ:Β:ΤΟΔΕΑΥΤΟΤΩΒΙ
 ΕΣΤΙΝΠΑΝΦΥΜΟΜΕΤΡΙΣΔ
 ΤΕΣΤΙΝΓΙΝΕΠΥΙΣΤΑΓΡΑΜΑ
 ΤΑΥΤΑΟΔΗΘΡΟΠΟΣΚΚ
 ΑΛΔΖΟΝΑΠΟΘΗΣΚΙΚΕΑΔ
 ΟΣΓΕΝΑΤΕΚΕΙΝΑΔΟΕΣΧΑΤΟΝΓΗ
 ΝΟΜΕΝΟΣΤΑΥΤΑΘΕΟΡΟΝΥΠΟΜΝΗ
 ΣΒΕΤΕΤΟΝΠΥΙΣΑΝΤΑΑΥΤΟΤΟΔΕΟ
 ΝΟΜΑΤΟΥΑΡΧΟΝΤΟΣΕΣΤΗΝΕ
 ΜΟΡΤΑΓΚΑΝΝΑΣΥΒΙΓΗΘΒΣΑ
 ΖΗΟΒΤΑΥΤΟΝΖΙΕΕΣΤ
 Η:Ρ.

Извѣстія Русскаго Археологическаго Института въ Константи-
 нополѣ т. VII вып. 1. 1901 г. въ статьята: „О древностяхъ

†... α.) ¹ιβι/γίωμ ²ο/μορταγ ³ἰ/ς ⁴τον παλε/ον ⁵υκον ⁶α/υτου μενο/
⁷επυησεν ⁸υπ/ερφυμον ⁹υκο/ ¹⁰ἰς τον δανουβ/ην ¹¹κ_s ¹²ανα ¹³μεσα/ ¹⁴τον δῦο
¹⁵υκο/ ¹⁶τον πανφυ/μο ¹⁷καταμετρο/σας ¹⁸ις ¹⁹τω ²⁰μεσιν ²¹ε/πυῖσα ²²τουμβαν
²³κε/απο ²⁴την αυτην ²⁵μεσην/της ²⁶τουμβας ²⁷εος ²⁸την αυλι/μου ²⁹την ³⁰αρχεα
³¹ἰσιν ³²οργηε/ ³³μυρῳαδες : β : ³⁴κ_s ³⁵επι ³⁶τον δ/ανουβῖν ³⁷ισην ³⁸οργῖες ³⁹μυ/
⁴⁰ρῳαδες : β : ⁴¹το ⁴²δε ⁴³αυτο ⁴⁴τουβῖ/ ⁴⁵εστιν ⁴⁶πανφυμο ⁴⁷κ_s ⁴⁸μετροῖσα/τες ⁴⁹τιν
⁵⁰γῖν ⁵¹επυῖσ ⁵²τα ⁵³γραμα/ ⁵⁴τα ⁵⁵ταυτα ⁵⁶ο ⁵⁷ανθρωπος ⁵⁸κ_s ⁵⁹κ/αλα ⁶⁰ζον ⁶¹ἀπο-
⁶²θνῖσκι ⁶³κε ⁶⁴αλ/ος ⁶⁵γενατε ⁶⁶κε ⁶⁷ινα ⁶⁸ο ⁶⁹εσχατον ⁷⁰γη ⁷¹νομενος ⁷²ταυτα ⁷³θεορον
⁷⁴υπομνη/σκετε ⁷⁵τον ⁷⁶πυῖσαντα ⁷⁷αυτο ⁷⁸το ⁷⁹δε ⁸⁰ο/νομα ⁸¹του ⁸²αρχοντος
⁸³εστην ⁸⁴ω/μορταγ ⁸⁵καννας ⁸⁶υβῖγη ⁸⁷ο ⁸⁸θς ⁸⁹α/ξησοῖ ⁹⁰αυτον ⁹¹ζῖσε ⁹²ετ/η : ⁹³ο/

Обяснения на текста.

Палеографическите особености на търновския надпис се опита да отблъбжи още г. Х. М. Лапаревъ въ горѣнаведената статья. Нъ поради нѣманието на точна снимка, само нѣкои отъ неговитѣ обобщения сж вѣрни, които и ще изложимъ тукъ, защото тѣ сж общи почти за всичкитѣ старобългарски надписи.

1) Пълно смѣшение на еднакво-звучнитѣ гласни: ε вмѣсто αι, η вм. ι и обратно, или η вм. υ, ι вм. ει, υ вм. οι и ο вм. ω.

2) Звукътъ ε въ съюзътъ κε (και) се изпуска, като се поставя кукичка (s) на κ отъ долѣ и получава слѣдната форма κ_s; нъ понѣкждѣ се срѣща и ΚΕ.

3) Знакътъ ˘ отгорѣ на гласната означава, че е пропуснато υ; нъ има случай, когато означава, че е изхвърлено окончанието ον.

4) Двойнитѣ съгласни сж пропуснати, така напримѣръ четемъ: γραματα вмѣсто γραμματα, αλος вм. ἄλλος и γενατε вм. γεννατε; изключение прави думата καννας. Нъ по-точни на-

города Тырнова“, като дава и фотографическа снимка на колоната, дѣто се намира надписътъ, заедно съ една точна естампажна снимка. Нъ, понеже четението и обясненията на тоя надписъ ни се виждатъ недотамъ правилни и непълни, счетохме за нужно да го прѣиздадемъ и обяснимъ допълнително, като посочимъ и на особеното му значение за нашата старина.

*) Цифритѣ означаватъ краятъ на редовѣтъ въ надписа.

блюдения въ палеографическо отношение върху този надписъ направи проф. Θ. И. Успенскій. Прѣди всичко той намира характерно начертанието на буквата *B* съ чертица отдолѣ на *B*, нѣ се срѣща и обикновенно безъ черта; любопитно е споредъ него и написванието на *ι* всѣкога съ двѣ точки отгорѣ, и почти винаги употрѣбено вмѣсто двойна гласна или пѣкъ вмѣсто *η*. Закривената черта, която е поставена върху гласнитѣ *ā ī ō*, означава или изпущание на буквата *υ* или дългота на слога, нѣ има случай, когато означава, че сж пропуснати повече звукове. Интересенъ е и начинътъ на свързванието на нѣкои букви: тѣй напримѣръ съединяватъ се *υ* съ *π*, *η* съ *υ*, *υ* съ *μ*, *υ* съ *κ* и *α* съ *υ*. Подобна система при начертанието на буквитѣ се забѣлѣзва и въ другитѣ старобългарски надписи отъ сжщото врѣме, та затова тѣзи палеографически особености, ще трѣба да има прѣдъ видъ всѣки, който за напрѣдъ ще се занимава съ четението и обясняванието на нашитѣ старобългарски надписи и тѣзи, които въ бждеще ще се откриватъ у насъ.

Да пристѣлимъ сега къмъ точното възстановяване на нѣкои неясни мѣста отъ текста, както и къмъ самото правилно тълкувание. Прѣди всичко ще споменемъ, че въ изданието на *B*. Златарски не личатъ слѣдитѣ на първия редъ отъ надписътъ, които се виждатъ въ нашата естампажна снимка. Златарски по аналогия на другитѣ надписи отъ Омъртага дохожда до заключение, че „горнитѣ редове ще допълнимъ така: *κανας υβιγη Ωμορταγ*“, като прибавя въ забѣлѣжка, че едина слогъ *MO* изпуща по аналогия съ редъ 30 като погрѣшка на каменорѣзача“(?). Нѣ г. Θ. И. Успенскій при копиранieto на търновския надписъ обърналъ внимание на най-горната частъ отъ колоната, която, слѣдъ като я почистилъ, се указали слѣди отъ буквитѣ на първия редъ. Това му дало възможность да установи, че първия редъ започва съ *KANAZ ĪVĪ*, втория редъ съ *ΓHΩMO* и третия *MOPTAΓĪ*. И споредъ г. Θ. Успенскій пакъ се явявало нужда отъ поправка, т. е. трѣба да се изхвърли частицата *OM* като грѣшка на рѣзача. По отношению ко второй и третьей строкѣ является обязательной поправка: слѣдуетъ читать не *ΓHΩM OMOPTAΓ*, а послѣ *ΥΒĪΓH* видѣтъ ошибку рѣзчика, поставившаго безъ нужды два раза *OM* притомъ одинъ разъ черезъ *Ω*. Извѣстия. Т. VII стр. 4).

Прѣдъ видъ обаче на туй, че длетото не върви тѣй бързо, както перото, за да може да се допусне грѣшка на каменорѣзача, ний слѣдъ дълговрѣменни размишления додохме до заключение, че сричката *ΩM* трѣба да отнесемъ къмъ *ΥΒĪΓH*, като нейна съставна частъ. И дѣйствително маджарския туркологъ Вамбери въ съчинението си: *Der Ursprung der Magyaren, eine ethnologische Studie*, Lpz. 1882, дава значение на сричката *OM* = отгорѣ, или горѣ.

Въ чувашкото нарѣчие частицата *OM* се употрѣбавала и постпозитивно.

Като вземемъ сега въ внимание и остроумната догадка на пок. проф. В. Томашека, че къмъ титлата *κάνας*, (която не е нищо друго, освѣнъ турско-татарското канъ или ханъ) на Омъртага и Маломира, прибавената дума *υβηγη, υβιγη, υβουγη*, отговаря, може би, на куманско-турската *öweghü, öwghü*, възвишенъ, възхваленъ, величественъ или великъ*), тогава можемъ да очакваме сравнителна или прѣвъзходна степенъ *ΥΒΙΓΗΩΜ* отъ *ΥΒΙΓΗ* съ значение на най-великъ.

Нека минемъ къмъ изражението: *TON ΔΥΘ̄ ΥΚΘ̄ ΤΟΝ ΠΑΝΦΥΜΘ̄*. Лопаревъ на тѣзи думи лава слѣдната форма *τῶν δυῶν(?) οἰκῶν τῶν πανφήμων*, а Успенски ги чете: *τῶν δυῶ οἰκῶν τὸν πάνφημον*. Прѣди всичко ще забѣлѣжимъ, че Лопаревъ, като нѣмалъ на ржка точна снимка на надписа погрѣшно приелъ, че върху буквата *ο* отъ думата *δυο* се намира закривената черта, та затова допусналъ невъзможната форма *δυῶν*. Златарски обаче не трѣбало да копира и погрѣшнитѣ форми на Лопарева, толкозъ повече, че той ималъ на разположение естампажъ на надписа!

Що се отнася до думата *TON ΠΑΝΦΥΜΟΝ*, то трѣба да забѣлѣжимъ, че почти всички учени я считатъ за прилагателна съ изключение на г. Θ. И. Успенскій, който я смѣта за съществителна и казва, че *τουβῖ* съотвѣтствува на *панφήμων* (не можеть быть сомнѣнія, что это слово *τουβῖ* по смыслу вполне соотвѣтствуетъ слову *панφήμων* . . . Отсюда прямое заключение, что панфимъ есть насыпь или тумба*). Извѣстія т. VII. стр. 5—6). По този въпросъ ще приведемъ възражението на Лопарева, което той направилъ още на Даскалова и Иречека, които „видятъ въ немъ (*TON ΠΑΝΦΥΜΟΝ*) винительный падежъ (както и Успенскій) въ зависимости отъ *εποησεν* . . . Съ своей стороны мы видимъ здѣсь падежъ родительный въ зависимости отъ *οικον*, совершенно по аналогіи съ: *την αυλή μου την αρχαῖα* (опредѣлительное съ членомъ позади своего опредѣляемаго“, стр. 17 въ горѣнаведената статия на Лопарева). Подобни форми въ новогръцки сж чести, та за туй ний намираме формата *τῶν δυῶ οἰκῶν τῶν πανφήμων* за правилна.

ΔΥΔΙ въ изражението *αὐλήν μου τὴν ἀρχαίαν*. Въ нашия камененъ надписъ думата *αὐλήν* се отождествява съ *οἶκος* домъ, както туй се вижда въ петия редъ, дѣто четемъ: *εἰς τὸν παλαιὸν οἶκον*, а въ 16—17 редъ: *ἕως τὴν αὐλήν μου τὴν ἀρχαίαν*. Значението на думата *αὐλή* по онова врѣме у българитѣ най

*) Das bei den Chanen Omurtag . . . und Malamer . . . zu dem Titel *κάνας* hinzugefügte *υβηγη, . . .* entspricht vielleicht dem kumanisch-türkischen *öweghü, öwghü* (erhaben, gepriesen). Archäol.-epigraph. Mittheil. t. XIX. S. 238. Повечето учени сж възприели горното обяснение на Томашека по отношение на *ΥΒΙΓΗ*.

ясно ни се опрѣдѣля отъ византийския писателъ Зопага, който пише: *τὸ μὲν πρῶτον εὐτύχησεν (ὁ Νικηφόρος), ὥστε καὶ τὴν τοῦ Κροῦμου παρεληφέναι αὐλήν (οὕτω γὰρ τὴν τοῦ σφῶν ἀρχηγῶν οἱ Βούλγαροι ἐκάλουν κατοίκησιν*, което значи: защото тъй българитѣ наричаха жилището на своя (прѣдводителъ) вождь*). Има случаи, когато и цѣло село се наричало авлиа (виж. Cedr. ed. Bon., t. II.

Думата *ТУВІ* Даскаловъ прѣвелъ съ домъ (второй же домъ самый славный: *το δε αυτο τουβι εστιν πανφυμον*). Нъ Лопаревъ дава ѝ значение на *гробница*. Той пише: „Такъ какъ оно среднаго рода, то окончаніе его можетъ быть только *ιον*, а потому значекъ — означаетъ иногда (кромѣ *ν*) еще и *νο*“... Въ виду того, что словами *το δε αυτο* указывается, что объ этомъ *τουβιον* уже упоминалось въ надписи, мы заключаемъ, что оно есть уменьшительное отъ встрѣчающагося выше *τουμβα* (14, 16) — *τουμβιον*“. Ний не сме съгласни съ горния възгледъ на Лопарева, който смѣта *τουβι* като умалително отъ *τουμβιον*. А напротивъ въ *τουβι* съглеждаме неправилна форма въ срѣднѣй родъ отъ *ἡ τούμβα* подобно на формитѣ *τὸ παιδί*, отъ *τὸ παιδίον*, и неправилното *τὸ τραπέζι* отъ *ἡ τράπεζα* и пр. Въ новогръцкитѣ тракийски говори неправилната форма е почти обикновена, тя е замѣнявала, както срѣднѣй родъ, тъй и женски. Въ този случай нашия надпись е интересенъ, че ни донася, какво тази неправилна форма била въ употребленіе въ византийскитѣ западни провинции още прѣзъ началото на IX вѣкъ, и оттамъ прѣминала въ България, навѣрно, чрѣзъ плененото гръцко население.

Нъ пита се, какво е подбудило величайшия ханъ Омъртага да издигне тумба, и сжщеврѣменно да постави върху нея колона съ надпись, безъ обаче да означаи каква е била цѣльта: гробъ ли е билъ издигнатъ на нѣкой починалъ неговъ прѣдшественикъ, или изпълнилъ нѣкакъвъ религиозенъ обичай, или пъкъ тумбата прѣдставлявала нѣкакъвъ паметникъ, издигнатъ по случай на нѣкакво важно държавно събитие? Съ други думи, какво именно тукъ трѣба да разбираме подъ думата *τούμβα* или *τουμβι*.**) Даскаловъ я прѣвежда съ *курганъ*, Иречекъ — съ *гробница*, сжщо и Лопаревъ съ *гробница*, а Θ. Успенскій пише: „*насыпаль холмъ*“ или само *холмъ*, или *насыпь*. Прѣди всичко ще забѣлѣжимъ, че въ надписътъ не се

*) Zopar. ed. Bon., t. III. p. 309

**) Думата *тумба* произлиза навѣрно отъ латинската *tumba* (*tumulus*), сходна съ гръцката *τύμβος*, за която говори Херодотъ. И до днесъ въ голѣма часть отъ Македония се употребява думата *тумба* въ смисълъ на осамотенъ връхъ или изкуственъ насыпь. Нъ и въ България тукъ-тамъ намираме тази дума напримѣръ въ Казлъ-агачко и Чепинско. (X. и К. Шкорпилъ, *Могили* 1898 стр. 16). На старо-славѣнски искусствения насыпь се казвалъ *МОГИЛА* и подъ това название се срѣща у всичкитѣ словѣнски племена. Руския старъ писателъ Несторъ пише, че въ 945 г. княгината Ольга заповѣдала да издигнатъ висока могила върху гроба на мжжа ѝ Игоря.

казва, че въ тумбата почивалъ нѣкой, било отъ прѣдшественицитѣ на ханската фамилия, или друго лице, а напротивъ отъ самитѣ думи на надписътъ, въ който се казва: (*ο εσχάτων γηρομενος ταυτα θεορον υπομνησχετε τον πνίσαντα αυτο*), „тоя който се ражда най-подирѣ, като разгледва тази (тумба), нека си припомни за оня, който е направилъ това“, личи, че насипътъ билъ издигнатъ за споменъ, т. е. зрителя като гледа на него да си припомни за построителя ѝ, именно великия ханъ Омъртагъ. Значи, отъ самия надписъ можемъ да заключимъ, че българитѣ имали сж обичай да издигатъ могили, може би въ паметъ на нѣкакво важно държавно събитие. А че издиганието на паметни могили не трѣба да се счита като единственъ случай само съ Омъртага, а трѣба да се гледа като на старъ обичай между българитѣ, се установява най ясно отъ извѣстието въ словѣнското апокрифно сказание на пророка Исаия. Тамъ между другото четемъ: „и тѣи бо царь (слав.) сътвори .р. могилъ въ земли българетѣки; тогда нарекоше име ему .р. могилъ царь... И быше .р. могилъ въ царьство его“.
(Споменик г. III. стр. II. р. 594 *Ἐκατόν βουνοῦς τὸν τόπον ὀνομάζουσιν οἱ ἐγχώριοι.**)

*) Стотѣ могили, пише г. Иречекъ. сж навѣрно *Ἐκατόν βουνοί*, които Кедренъ споменува въ България прѣзъ войната на Печенегитѣ (1048—1053) въ врѣмето на царъ Константина Мономаха. Това мѣстно название, произлѣзло поради многобройнитѣ могили въ Черноморскитѣ мѣстности, вижда се, че е било и другадѣ въ употрѣба; въ статията си за печенегитѣ въ България (*Sitzungsberichte de kgl. böhm gessel. de Wissen.* 1889 стр. 29) азъ споменахъ една мѣстность при Прутъ, която и сега се нарича румѣнски „O Sută de Măvile“ сто могили. (Пер. спис. кн. 55 стр. 262). Относително мѣстонахождението на стотѣ могили, (или по-правилно на стохълмието), които били издигнати отъ първия български ханъ, настаненъ въ сѣверо-източна България, ще кажемъ, че трѣба да ги диримъ при Шуменско**) слѣдъ изхода отъ Върбицкия проходъ. За това ни говори Кедринъ на двѣ мѣста. Първо, пише той: „Печенѣгитѣ, като минаха Балкана, както казахме, и като разгледаха между Балкана и Дунава равнината, която се простира до морето, и като намѣриха мѣстность, която има тѣсни лѣсисти долини и лѣсове и всевъзможни скривалища *καὶ λόχμια παντοδαπὰ* искусствени пещери*) и вода и паши (*στοχълμие мѣстностьта наричатъ мѣстнитѣ жители*), тамъ се настаняватъ и оттукъ, като правили нашествия не малко безпокоели византийскитѣ земи“.***) А на страница 597 продължава сжшия авторъ: (Никифоръ) „като

*) Въ града Шуменъ се намирало (*τὸ βουλευτήριον τῶν Σκυθῶν*) сбирницето на скититѣ, т. е., народното събрание на печенегитѣ. (*ὁ δὲ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ περίορθρον ταχὺ καταλαμβάνει τὴν Πλίσκοβαν κακείθεν εἰς ἀκρολοφίαν τινὰ τὴν τοῦ Συμεῶνος ἀνεῖσιν ἢ καὶ Βουλευτήριον τῶν Σκυθῶν ἐγχωρίως ὀνομάζεται.* Alexias VII, 3. p 340).

**) Искусственитѣ пещери и дупки въ Шуменско сж описани отъ К. Шкорпилъ въ „Материалы для Болгарскихъ Древностей“ стр. 430, 433, 435, 438, 441.

***) *Οἱ Πατζινάκται δὲ τὸν Αἴμον, ὡς εἶπομεν, διαβάντες, καὶ τὴν μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ἰστροῦ κατασχολήσαντες πεδιάδα τὴν διήκουσαν μέχρι θαλάσσης, καὶ τόπον εὐρόντες νάπας καὶ ἄλλοι ἐχόντα καὶ λόχμια παντοδαπὰ καὶ ὕδωρ καὶ νομάς (Ἐκατόν βουνοῦς τὸν τόπον ὀνομάζουσιν οἱ ἐγχώριοι), ἐκεῖσε ἐγκαθιδρόνται, καὶ ἐκδρομὰς αἰτοῦθεν ποιούμενοι οὐ μακρὰ τὴν ὑπὸ Ρωμαίους ἐλόπον.* Cedren. II p. 594.

Какво е подбудило, навърно Аспаруха, да издигне тѣзи сто могили, не ни е извѣстна цѣлѣта му. Може да се прѣдположи, че тукъ имаме работа, може би, съ стратегически съображения! Въ всѣки случай Омъртаговия насипъ или тумба, трѣба да считаме като паметенъ хѣлмъ*).

Въ двадесетъ и първия редъ отъ надписа стои съединителния сѣюзъ *καί*, който е пропуснатъ отъ г. Θ. Успенскій. На 25—26 редъ се намира думата *γηρομενος*. Г-нъ Лопаревъ пише *γηόμενος* а г. Θ. Успенскій *γενόμενος*. Обаче правилната форма е *γειόμενος*, ако произхожда отъ глагола *γείνομαι* (се раждамъ), въ *ργαes.* и *impf.* = *γίνομαι*.

Правилно е *θεορῶν*, а не *θεωρῶν*, както пише Златарски. Слѣдъ това формата *ὄπο(μ)μνήσκηται* е по правилна отъ *ὄπομνήσκηται*, защото прѣдъ този глаголъ стои *ἵνα*. Удвояването на слогътъ *μ*. отсѣтствува. Всичкитѣ грѣшки въ надписътъ посочватъ ни на туй, че каменорѣзачътъ си служилъ съ копие, написано отъ лице, което незнаело добрѣ грѣцкия языкъ; а туй дава ни право да прѣдполагаме, че лицето, което съставило текстътъ, е било българинъ, а не грѣкъ.

Слѣдъ горѣизложенитѣ обяснения върху текста на търновския надписъ можемъ да прѣдставимъ вече и самия него въ правилна форма, както слѣдва:

[Κάν]α[ς] ὄβριγῶμ Ομορτάγ, εἰς τὸν παλαιὸν οἶκον αὐτοῦ μένων ἐποίησεν ὑπέροφημον οἶκον εἰς τὸν Δαρούβην καὶ ἀνὰ μέσα τῶν δύο οἶκων τῶν παμφήμων, καταμετρούσας εἰς τὴν μέσην, ἐποίησα τοῦμβαν, καὶ ἀπὸ τὴν αὐτὴν μέσην τῆς τοῦμβας ἕως τὴν ἄρχαίαν εἰσὶν ὄργυιαι μυριάδες β', καὶ ἐπὶ τὸν Δαρούβην εἰσὶν ὄργυιαι μυριάδες β'. τὸ δὲ αὐτὸ τουμβι(ον) ἐστὶν πάμφημον. Μετρούσαντες τὴν γῆν ἐποίησαν τὰ γράμματα ταῦτα. Οἱ ἀνθρώποι καὶ καλλὰ ζῶν ἀποθνήσκει, καὶ ἄλλος γεννᾶται καὶ ἵνα ὁ ἐσχατοὺς γενόμενος ταῦτα θεορῶν ὄπο(μ)μνήσκηται τὸν ποιήσαντα αὐτό. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ ἀρχοντος ἐστὶν Ὀμορτάγ κάννας ὄβριγῆ. Οἱ θεοὶ ἀξιώσῃ αὐτὸν ζῆσαι ἔτη ὅ'.

пое силитѣ (византийски) и като прѣмина Балкана прѣзъ именуваната Сидира (вѣрбицки проходъ) се отправи противъ печенегитѣ; а като доде до едно мѣсто, което не било много далечъ отъ *стотъ хѣлмове*, наричано Днакенѣ, се настани на лагеръ**).

*) Въ такъвъ случай въ България ще имаме засега петъ видове констатирани могили. I) *Жилищни*, т. е. могили, които изпърво сж служили като жилища на първобитнитѣ хора отъ ново-каменната и бронзова епоха. II) *Пжтепоказални*, или *наблюдателни*, които сж били издигнати за да показватъ посоката на пжтя или пъкъ за оглѣждане на околната мѣстность. III) *Гробни*, които служили като гробници. IV) *Паметни*, които били издигнати за споменъ и V) *Погранични*, които служили за разграничавание на отдѣлни мѣстности. Въ Тессалия, споредъ проф. М. *Тσοῦντα*, сж констатирани само първитѣ три видове могили. (*Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie. Athènes 1905 p. 212.*)

**) ὅς (ὁ Νιζηφόρος) ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις καὶ τὸν Αἶμον διαπεραιωθεὶς διὰ τῆς λεγομένης Σιδηρᾶς ἀπῆει κατὰ τῶν Πατζινάκων, ἐλθὼν δὲ κατεσχῆρσεν ἐντινὴν χώραν οὐ μακρὰν ἀπέχοντι τῶν ἐκατὸν βουνῶν τῆ λεγομένην Διακενέ. *Ibid.* II. p. 597.

Буквалния прѣводъ е:

„Най великия ханъ Омъртагъ, като прѣбиваваше въ „стария си домъ направи великолѣпенъ домъ на Дунава; и „като измѣрихъ (растоянието) помежду двата великолѣпни „дома, посрѣдата издигнахъ насипъ (могила, тумба) и отъ „самата срѣда на насипътъ (могилата) до стария ми дворъ „(авлия) има двадесетъ хиляди сажни „(42¹/₂ километри) и „толкова има до домътъ на Дунава; а и насипътъ е вели- „чественъ. Като измѣриха земята (растоянието), изрѣзаха „този надписъ. Човѣкътъ и като живѣе добръ, умира и „другъ се ражда (на негово мѣсто); а тоя който се ражда „най-подиръ, като разгледва това (писмото) нека да си при- „помни за оня, който направилъ това. А името на вожда „е Омъртагъ великъ ханъ. Богъ да го удостои да проживѣе „сто години“.

Вториятъ надписъ е издѣлбанъ върху мраморенъ стѣлбъ, който билъ намѣренъ въ Провадия, а сега е прибранъ въ народния музей подъ № 3689 и гласи тѣй:

ϜΚΑΝΑΣΥΒΗΓΗΩΜΟΥ ΑΓ
 ΩΝΕΓΑΒΟΝ... ΡΑΤΑΡ
 ΚΑΝΟΣΘ... ΜΕΡΟΡΑΣ
 ΜΘΕΓΕΝΕΤΟ... ΕΛΘΟΝ
 ΤΟΦΘΣΑΤΟΝ ΕΠΗΛΗΝΙΣΤΗ
 ΤΗΣΑΝΤΟΠΟΤΑΜΟΝΗΤΣΔΕ
 ΓΕΝΕΑΣΚΟΥΒΙΑΡΗΣ

Т.е. Κανας υβηγη ωμου . . . αγ | ωνεγαβον ρα ταρ| κανος
 θ υδρορπ . . . | μου εγενετο ελθον εις| το φουσατον
 επληρην εις τι. τησαν τον ποταμον ητ. δε | γενεας κουβιαρης.

Текстътъ правилно възстановенъ ще бжде:

Κανας υβηγη Ωμου(στ)αγ. Ωνεγαβον ρα ταρχανος
 θ(ρεπτος α)υδροπλος μου εγενετο και απελθων εις το φουσατον
 επληρη εις την Τησαν τον ποταμον ητο δε γενεας Κουβιαρης.

Буквално се прѣвежда този надписъ тъй :

»Велики канъ Омуртагъ. Онегабъ тарканъ стана
»мой храненъ човѣкъ и като се отпрати на война, се удави
»въ рѣката Тиса, и (той) бѣше отъ рода Кубиаръ«.

Втория надписъ е издѣлбанъ въ честь на починалия военачалникъ Онегаба съ звание тарканъ, който билъ храненъ човѣкъ на великия канъ. Българския (воевода) тарканъ се удавилъ въ рѣката Тиса и великиятъ канъ Омуртагъ отъ признателностъ овѣковѣчилъ неговата ранна смъртъ съ паметникъ. Тарканското звание се срѣща въ нашитѣ каменни надписи нѣколко пѣти, а сѣщо и у византийскитѣ автори, както ще видимъ по-долѣ въ другъ надписъ (петия), дѣто намираме *Охшунъ жупанъ тарканъ, Ὁχσουνός ὁ ζουπὸν ταρχάνος*. А въ наришкия надписъ отъ врѣмето на Симеона Велики четемъ : *ἐπὶ Θεοδώρου ὀλγοῦ ταρχάν* (съ метатеза) (*въ врѣмето на Теодора тарканъ на алгѣта*). У Константина Багрянородни намираме Булия тарканъ. *Const, Porph. De ceremoniis* p. 681.

А че думата тарканъ е звание се вижда ясно и отъ извѣстието на Менандра. (*ἦν δὲ ἐπὶ κλησὶς τῷ μετ' ἐκεῖνον προεσβευτῆ ταρχὰ αὐτῷ, ἀξίωμα δὲ ταρχάν*. *Menandri Fragm. II. 20*). Тарканското звание сѣ го имали множество отъ азиатскитѣ нареди, а сѣщо и турско татарскитѣ, както и нашитѣ стари българи.

Мѣстността между порѣчието на р. Драва и Тиса въ маджарско е подпаднала подъ властта на българскитѣ канове още прѣзъ управлението на Кръма (Крумъ), който завладѣлъ една частъ отъ аварското канство ; а другата му частъ паднала подъ франкитѣ. Великиятъ канъ Омуртагъ е водилъ, види се, война съ франкитѣ или за нѣкои аварски земи (голѣма частъ отъ аваритѣ по късно се асимилира съ старитѣ българи и красивото имъ облекло, споредъ извѣстието на лексикографа Суида, сѣ го заели българитѣ отъ аваритѣ) или пъкъ за върховната власт надъ нѣкои словѣнски племена, които насѣлявали порѣчието на р. Тиса. Туй събитие трѣба да е станало подиръ 827 г. тъй като, споредъ извѣстията на франкскитѣ аналести, слѣдъ горната дата, сѣ започнали войнитѣ между българитѣ и франкитѣ, които успѣли да завладѣятъ по-голѣмата частъ отъ аварското ханство и подчинили подъ властта си нѣкои словѣнски племена.

Третия надписъ е издѣлбанъ върху крипто-кристална колона и билъ намѣренъ пакъ въ Провадия до Чобанъ-джамиа отъ Ф. Каницъ ; и той вече е прѣнесенъ въ народния музей и се пази подъ № 3345. Съдържанието му е слѣдното :

ϜΚΑΝΔΙΣΥΒΗΓΗΩΜΟΡΤΑΓ
 ΩΚΟΡΣΗΣΟΚΟΠΑΝΟΣΘΡΕ
 ΠΤΟΣΑΝΘΡΩΠΟΣΜΟΥΕΓΕ
 ΝΕΤΟΚΕΑΠΕΛΘΟΝΗΣΤΑΦΩ
 ΣΑΤΟΝΕΠΗΓΗΝΗΣΤΟΜΟ
 ΤΑΜΟΝΤΟΝΔΑΝΑΠΡΗΝ
 ΗΤΩΔΕΓΕΝΕΑΣΤΖΑΚΑΡΑΡΗΣ

Т. е., *Κανας υβηγη ωμουρταγ
 ωκορσης ο κοπανος θρε
 πτος ανθρωπος μου εγε
 νετο κε απελθον ηστο φου
 σατον εληγηην ησ τον πο
 ταμον τον δανατοην
 ητω δε γενεας τζακαραρης.*

Правилната му форма ще бжде:

*Κανας υβηγη Ωμουρταγ
 Ωκορσης ο κοπανος θρε-
 πτος ανθρωπος μου εγε-
 νετο και απελθων εις το φου-
 σατον εληγη εις τον πο-
 ταμον τον Δανατοην
 ητω δε γενεας Τζακαραρης.*

Прѣвода му гласи:

*„Велики канъ Омуртагъ. Окоршъ копанътъ стана мой
 „храненъ човѣкъ, и като се отправи на война се удави въ
 „ръката Днѣпъръ, и бѣше отъ родътъ Чагагаръ“.*

И тоя надписъ е обнародванъ нѣколко пѣти*), той е
 интересенъ, че ни донася думата *копанъ*, която навѣрно е
 означавала нѣкакъвъ чинъ въ старо българската войска, тъй
 като Окоршъ, комуто се прилага тази титла, свързана навѣрно
 съ нѣкаква длъжностъ въ пойската, или администрацията, се
 подвизавалъ на бойното поле. „За сега значението ѝ остава

*) Виж. Пер. Слис. кн. LXIII, стр. 96, и Извѣстия Русск. Археол. Инст.
 t. X. стр. 190 и пр.

неизвѣстно и необяснимо, както и на други старо-български подобни титли“. Званието или титлата *копанъ* се срѣща за първъ пжтъ до сега въ паметниците и то само въ този камененъ надписъ. Г-нъ Θ. И. Успенскій е наклоненъ да счита думата *копанъ* идентична съ *жупанъ*: „прежде всего, пише г. Успенскій, встрѣчаемъ имя *ὁ Ζουπάν* и ближайшее къ нему имя *ὁ κοπανός*, которы мы весьма склонны считать двойникомъ перваго, т. е. предполагають и вмѣсто ζ, такъ какъ для рѣзчика надписи, по происхожденію грека, то и другое чтение одинаково не понятно. (Извѣст. Русск. Археол. Инст. т. X. стр. 199.). Ний мислимъ, че е твърдѣ мжно да се допустне, какво каменорѣзача не е бивалъ достатъчно освѣдомяванъ за званието на лицето, комуто трѣбало да се постави паметна колона съ надписъ, който, безъ съмнѣние, подлежелъ подирѣ и на контролъ. Въпросътъ не е рѣшенъ, кой именно изрѣзвалъ надписитѣ, грѣкъ или българинъ. Нъ може да се твърди, че тогава по-видното българско общество си служило съ грѣцката писменость, разбирало доста грѣцки языкъ. Тъй като, ако не е било тъй, не би се издигали на грѣцки языкъ редъ надписи, които били прѣдзначени да се четатъ и отъ българитѣ. Още въ Крѣмово врѣме почнало да се усилива грѣцкото влияние въ България. Тогава мнозина грѣцки военачалници и видни политически личности напустнали Византия и се установили въ България на постоянно мѣстожителство. А и съ увеличаванието числото на византийскитѣ пленници нарастналъ, както броятъ на християнитѣ въ България, тъй и грѣцкото културно влияние.

Освѣнъ това този надписъ ни донася извѣстие и за нѣкакъвъ воененъ походъ на българитѣ къмто рѣката Днѣпъръ прѣзъ господаруванieto на Омъртага, фактъ, който не ни се съобщаваше, нито отъ византийскитѣ писатели, нито пъкъ отъ други нѣкакви източници, било франкски или словѣнски. А относително въпросътъ, срѣщу кого е било отправено това военно прѣдприятие на българитѣ, чиито държавни граници сж се простирали далечъ нѣкъдѣ къмъ сѣвероистокъ въ Бесарабия, мжно е сега да се каже нѣщо по-опрѣдѣлено, ако и да мислятъ нѣкои, че това сж били маджаритѣ, които още не сж били настанени по онѣзи мѣстности. Арабскія писателъ Аль-Масуди пише, че българитѣ (борджанитѣ) сж нападнали и на хазаритѣ. Нъ срѣщатъ се и свѣдения, които говорятъ, че къмъ р. Днѣпъръ, въ която се удавилъ нашия *копанъ Окоршъ*, сж живѣли и словѣнски племена. Като се вземе още въ внимание факта, че и въ каменния надписъ отъ 822 г. намѣренъ при Крумово, (№ 8), за който ще говоримъ по-долѣ, словѣнитѣ се поставятъ еднакво съ грѣцитѣ, като неприятели на българитѣ, както и извѣстието на руския лѣтописецъ Нестора, че българитѣ *»насилнаци словѣномъ биша«* (Лѣт. по

Лавр. спис. С.-П. 1871, стр. 10), то би било по-приемливо, ако отнесемъ тоя походъ на българитѣ срѣщу народи, за които имаме указания въ източницитѣ, отколкото да прѣдполагаме, че това военно дѣло било насочено противъ маджаритѣ, както мисли г-нъ проф. В. Златарски.

Четвъртия надписъ е на мраморна колонка, намѣрена въ с. Суютли (новопазарско). Сега той се съхранява въ народния музей подъ № 3607.

Този надписъ се чете:

ΚΑΝΑΥΒΙΓΙΟΜΟΥΡΤΑΓ
 ΟΣΛΑΥΒΑΓΑΤΟΥΒΑ
 ΓΑΙΝΟΥΡΕΠΤΟΣΑΝΘΡΩ
 ΠΟΣΜΗΤΟΝΚΕΔΑΣΕΝΙ
 ΣΑΣΑΠΕΘΑΝΕΝ

Т. е.: *Κανα υβιγι ομουρταγ
 οσλαυβας ο βαγατουο βα
 γαιν . . . ρεπτος ανθρω
 πος . . . ητον κε ασθεν
 σας α . εθανεν*

Въстановенъ правиленъ текстъ ще имаме:

*Καναυ υβιγι Όμουρτάγ.
 Όσλά[ο]υβας ό βαγατουο βα
 γαιν[αυ]ρεπτος ανθρω
 πος μου ητον και ασθενή
 σας απ[ε]θανεν.*

Прѣведенъ на български надписътъ гласи:

„Велики канъ Омуртагъ.

„Осланъ багатурътъ багаина бѣше мой храненъ човѣкъ
 „и като се разболъ почина.

Особена палеографическа важность въ писмото на тѣзи надписи нѣма, а се повтарятъ почти посоченитѣ особености, поради което не намираме за нужно да повтаряме.

Нъ въ четвъртия надписъ интересно е първо собственото име *Осланъ*, което ученитѣ го отождествяватъ съ турското Арсланъ (лъвъ) и маджарското Оросланъ. (Archeologisch-epi-

graphisch. Mitteilung. aus Oesterreich-Ungarn XIX). Думата пѣкъ *богатуръ* я сравняватъ съ татаро-монголската багатуръ и руската »*богатырь*« която е заета отъ татарския языкъ. Тя означава херой, юнакъ надъ юнака, и се счита като почетно военно звание.

Любопитно е обяснението, което дава В. Миллеръ, за богатиръ, Экскурсы, стр. 222 и Матеріалы для болгарскихъ древностей стр. 201 Издан. на Руския Археол. Инст. въ Констан. t. X.

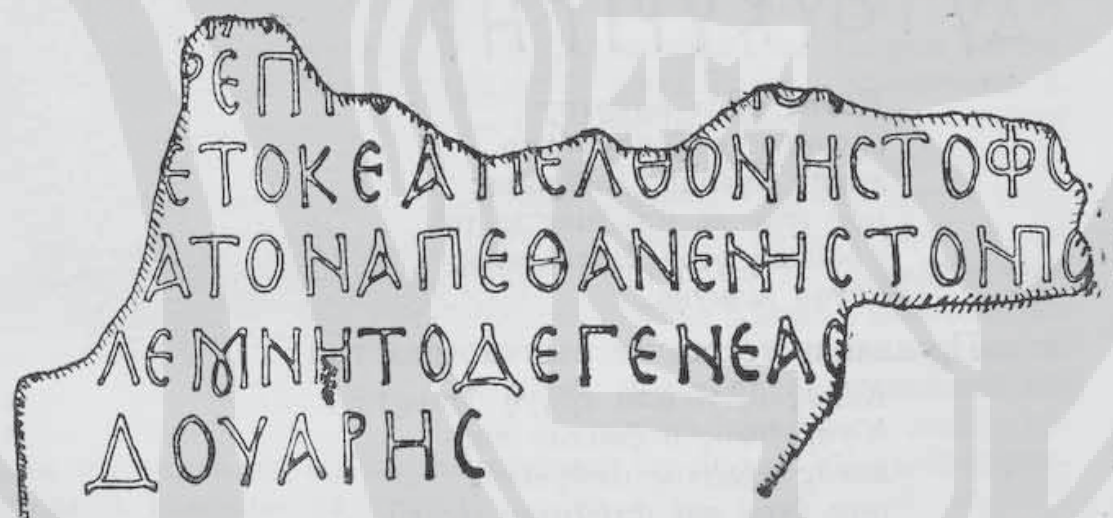
„Восточное слово нѣкогда выражало и сложившееся на востокѣ въ степи, представление: оно обозначало степнаго удалца, непременно наѣздника на лихомъ конѣ, проѣзжающаго огромныя степныя пространства, человѣка, сроднившася съ конемъ и всѣми условіями степной жизни. Между такими наѣздниками этимъ почетнымъ титуломъ пользовались тѣ, которые отличались неутомимостью, выносливостью, силой и храбростью, составляли гордость дружины какогонибудь кана и посылались имъ на самыя трудныя и смѣлыя предпріятія. Съ этими признаками понятіе о богатырѣ . . . прилагается къ такимъ личностямъ . . ., которыя напоминаютъ тюркскихъ богатуровъ и пиводятъ подобно имъ жизнь либо въ чистомъ полѣ, совершая подвиги и живя въ шатрахъ, либо временно при княжескомъ дворѣ, составляя лучшее украшеніе его дружины“. Нѣма съмнѣние, че и нашия *Осланъ богатуръ* притежавалъ такива военни качества, които съставлявали гордость за старо българската войска и частно за личната дружина на кана.

Думата богатиръ, споредъ този старобългарски надписъ, се употрѣблявала още въ VIII вѣкъ, а навѣрно и по-рано. Нѣ въпросъ е, дали тя е била свойственна на българския народъ, или пѣкъ била заета отъ съсѣднитѣ чергарски и конни народи въ централна Азия, съ които отдавна българитѣ се намирали въ близки сношения.

Що се отнася до думата *βαγαῖνος* — аз багаинъ, която се срѣща въ нашия надписъ, а сѣщо и въ надписътъ отъ врѣмето на великия канъ Маламиръ, наследникъ на Омъртага, дѣто четемъ *καὶ τοὺς βοῖλάδας καὶ βαγαῖνοὺς*, ще кажемъ, че покойния Томашекъ, като посочваше на турското ѝ произхождение отъ кореньтъ *bagh* допускаше, че трѣба да е означавала войникъ или военачалникъ. (Der Titel oder Beinamen *βαγαῖνος* geht auf dieselbe wurzel *bagh* zurück und mag Kämpfer, Heerführer bezeichnen haben. Archäolog. epigraph. Mittheilungen aus Österreich — Ungarn Bd. XVII p. 208). К. Иречекъ пѣкъ даде ѝ значение на по долно съсловие отъ самитѣ боляри. (*Βαγαῖνος* war offenbar eine niedere Adelsklasse Ibid. Bd. XIX p. 239). Нѣ сближението ѝ съ *Оуганинъ*, остава неприемливо. (Извѣст. Руссаг. Археол. Инстит. въ Конст. t. X. стр. 202). О. И. Успенскій, като си служи съ работата на академикъ В. Радловъ, Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, II, p. 138,

пише по този въпрос слѣдното: „Можетъ быть всего проще видѣть въ немъ (выраженіемъ βασιῖνα) производное отъ бѣг — der Fürst, Beamte, Adelige; bāgim=bāgin; при этомъ βασιῖνα могло бы значить „принадлежащій къ сословію беговъ“. Нѣ при все това на всичко трѣба за сега да се гледа като на догадка, до като не се произнесатъ ученитѣ ориенталисти. „Принимая въ вниманіе, что объясненіе нашимъ терминамъ всего вѣроятнѣй искать въ турецко-татарскихъ діалектахъ мы возлагаемъ всѣ надежды на ученыхъ ориенталиставъ, безъ помощи которыхъ наши догадки въ этой области остаются лишенными почвы“. (Ibid p. 202).

Петия надписъ се състои отъ три откъслъци, найдени въ Абобския ровъ; той се чете:

Т. е. *Καν* *ουστ* . .
 . . *ον* *βου*

 . . *ρεπ*
 . . *ετο κε απελθον ησ τον πο*
λεμον ητο δε γενεας
δουαρης.

Текста се попълва, както слѣдва:

Καν[ας υβηγη Ωμ]ουστ[αγ]
 . . *ον* *βου*

[θ]ρεπ[τός] ἄνθρωπός μου ἐγέ-
 [ν]ετο καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ φο[υ]-
 [σ]ᾶτον ἀπέθανεν εἰς τὸν πό-
 λεμον ἦτο δὲ γενεᾶς
 δουάρης.

»Велики канъ Омуртагъ стана мой храненъ
 »човѣкъ, и като се отпрати на война, умръ, а родѣтъ му
 »бѣше дуаръ.

Шестиятъ надписъ се чете, както слѣдва:

1
 ΚΑΝΑΣ ΥΒΙΓΙ ΟΜΟΥΡΤΑΓ
 ΟΧΣΟΥΝΟΣ Ο ΖΟΥΠΑΝΤΑΡ
 ΚΑΝΟΣ ΘΡΕΠΤΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ
 ΜΟΥ ΙΤΟΝ ΚΕ ΑΠΕΘΑΝΕΝ ΙΣ ΤΟ
 ΦΟΥΣΑΤΟΝ ΗΤΟΝ ΔΕ ΤΟ ΓΕΝΟΣ
 ΑΥΤΟΥ ΚΥΡΙΓΗΡ

Κανας υβιγι ομουταγ
 οχσουνος ο ζουπαν ταρ
 κανας θρεπτος ανθρωπος
 μου ιτον κε απεθανε ις το
 φουσατον ητον δε το γενος
 αυτου κυριγηρ.

Правилния текстъ се въстановява тъй:

Κάνας ὕβιγι или ὕβιγη Ὀμουτάγ.
 Ὅχσ[ο]υνός ὁ ζουπάν ταρ-
 κανός θρεπτός ἄνθρωπός
 μου ἦτον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ
 φουσᾱτον ἦτον δὲ τὸ γένος
 αὐτοῦ Κυριγήρ.

Прѣвода гласи:

»Велики канъ Омуртагъ. Охшунъ или Охсунъ жупанѣтъ
 »тарканъ бѣше мой храненъ чловѣкъ и умръ на война; а
 »родѣтъ му бѣше Киригиръ«.

И тоя надписъ сега се намира въ народния музей подъ
 № 3604 въ отдѣлението, дѣто сж изложени и другитѣ старо-
 бѣлгарски колони.

Той е обнародванъ отъ проф. Θ. И. Успенскій съ обяс-
 нения, къмъ които ще прибавимъ и слѣднитѣ.

На първо мѣсто въ надписа личи собственото име *Ох-сунъ*; аналогично татарско име се намира и въ рускитѣ стари лѣтописи: Оксанъ, както и Асламъ, за което стани дума по-горѣ. Оксунъ е билъ, и жупанъ и тарканъ. (*Οχσοννος ο ζουπαν ταρχανος*).

Жупанската титла се срѣща само въ тоя надписъ, и отъ други източници до сега незнаехме, че и старитѣ българи сж имали жупанска титла. Словѣнитѣ, както е извѣстно, и въ Балканския полуостровъ сж имали жупани и тази титла сж я давали на старѣйшината на племето, а земята, кждѣто живѣло самото племе, се наричала жупа. Нѣкои учени отнасятъ титлата *жупанъ*, както и жупата, къмъ не словѣнскитѣ учрѣждения. Между туй жупанското звание намираме и въ единъ надписъ върху златнитѣ сждове на така нарѣченото „Атилово съкровище“, а сега установено, че е *старобългарско*, открито въ маджарско въ Nagy—Szent—Miklós (Comit. Torontál). Той гласи:

† Βουηλα. ζοαλαν. Τεση, Δυγετορι. Βουταουλ ζοαλαν. Ταγροογη. Ητζιγη. Ταιση*).

Археолозитѣ прѣвеждатъ го: Буила жоапааъ ва Тесь или Тайсъ (Тиса) и въ земята Дигетой, Бугаулъ жоапанъ на Тагрои на земята Таисъ. Интересно е, че въ този надписъ върху сждътъ на „старо-българското съкровище“ личи онова характерно *В* съ продължена долната черта на дѣсно, както и въ нашитѣ датирани надписи. Значи тукъ виждаме важенъ признакъ, който го-

вори въ полза на едноврѣмеността на сждовѣтъ съ Омортаговитѣ каменни надписи.

Проф. Успенскій като ималъ прѣдъ видъ старитѣ обяснения на Hampel я**), прие, че този паметникъ е отъ германското племе гепиди, че се отнася къмъ края на III-я вѣкъ и че двамата жупани Буила и Бугаулъ сж били гепидски, поради което потърси и нѣкакво сходство между германцитѣ и старитѣ българи, като счете и жупанското звание за твърдѣ старо. Матеріалы дла болгарскихъ древностей, София 1905, стр. 199). Обаче Dr Bruno Keil изказа мнѣние, че надписътъ въ този

*) Joseph. Hampel. Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn 1905. II. Bd. s. 421.

**) Der Goldfund von Nagy—Szent—Miklós. Budapest, 1885.

паментникъ е отъ много по-късно време, и че е на словѣнски языкъ съ грѣцки букви***).

Други учени повѣрваха, че тукъ се намиратъ имена на старо-български жупани. А. G. Nagy обърналъ внимание на туй, че името *Боила* се срѣща и върху надгробния надписъ на Kül—Taghin—Khagan († 731 г. подиръ Р. Хр.) въ Orkhon, поради което мисли, че имената на двамата жупани сж били отъ аварско произхождение. Обаче и Hampel напоследъкъ е наклоненъ да приеме, че названията на жупанитѣ въ горѣспоменатия надписъ сж или старо-български, или аварски, както и сокровището. „Danach läge die Möglichkeit vor, den Schatz dem VII. bis IX Jahrhundert zuzuschreiben. (Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I, Bd. S. 157)*). Областъта надлъжъ по рѣката Марошъ, кждѣто се намѣрило старо-българското сокровище било спорно мѣсто между авари и българи, отъ както българитѣ се бѣха прострѣли отъ Дунава по сѣверна посока и вѣроятно, тази областъ прѣзъ IX вѣкъ прѣминала врѣменно подъ властъта на българитѣ, слѣдъ като биде сломена мощъта на аваритѣ. (Ibid. p. 157). (Разкопаванието на могили отъ българско произхождение е важно и по отношение на този въпросъ. Между туй отъ насъ нищо не се върши за разслѣдване на българската старина, а се разходватъ огромни суми само за класическата старина!) Нъ туй е непростимо.

Жупанътъ Охсунъ или Охшунъ въ нашия надписъ трѣба да е управлявалъ нѣкоя жупа на многобройнитѣ словѣнски племена, които били подчинени на българитѣ. Жупанътъ е могълъ да има и звание *тарканъ*, което могло да бжде и почетно, а по нѣкога бивало свързано и съ висша военно-административна властъ, както е въ дадения случай. Тѣй като е извѣстно, че, както българскитѣ таркани, тѣй и кавканитѣ, сж прѣдвождали и многочисленни войскови отдѣления прѣзъ врѣме на войнитѣ съ неприятелитѣ.

(Слѣдва).

***) Die griechischen Inschriften im sogenannten Schatze des Attila. Repertorium für Kunstwissenschaft 1897, Bd. XI, S. 256—61.

*) Beide Stämme (Avaren und Bulgaren) herrschten über slavische Völker, welche in jenen Jahrhunderten im Osten Ungarns als Ackerbauer und Hirten bereits ansässig waren, wodurch der slavische Herrschertitel soapan leicht erklärlich wird. (Ibid. p. 157).

* * * и Д. Ихчиевъ.

Турскитѣ вакѣфи въ българското царство и документи върху тѣхъ.

Подъ думата вакѣфъ се разбира богоугоденъ даръ, цѣльта на който е да направи дарителя приятенъ прѣдъ Бога и да увѣковѣчи паметъта му прѣдъ людието. У мухамеданитѣ вакѣфитѣ водятъ началото си отъ постановлението на свещеното право (илми фикхъ). Така въ корана четемъ: „земнигѣ блага принадлежатъ само на бога, а людието сж тѣхни съдържатели“. При туй коранътъ прѣпоръчва на правовѣрнитѣ да посветяватъ даже и личността си на бога. „Слѣдъ смъртъта на человекъ, е казалъ Мухамедъ, понеже работата и дѣятелността му се прѣкратяватъ, то неговитѣ притежания не се записватъ вече въ актива му, освѣнъ дѣлата, които произтичатъ отъ три нѣща:

1) „Отъ богоугодни заведения, оставени като вакѣфъ, защото този, който е сполучилъ съ помощта на спечеленото прѣзъ живота да основе вакѣфъ, винаги се благославя отъ ония, които се ползватъ отъ вакѣфа“.

2) „Отъ работата, съ която е възможно да се ползува человекъ. Напримѣръ единъ ученъ, който е успѣлъ да остави полезно съчинение, живѣе постоянно въ паметъта на ония, които сж се ползвали и ще се ползватъ отъ съчинението му“.

3) „Отъ оставеното добръ възпитано дѣте, защото слѣдъ смъртъта на бащата, то ще му чете молитви и по таквъ начинъ добродѣтелята на починалия ще се продължава у сина му“.

Нѣ пророкътъ Мухамедъ не се задоволилъ само съ устни проповѣди, а е показалъ на дѣло богоугодността на вакѣфа, като е подарилъ на бѣднитѣ правото на обитавание въ седъмъ имѣния, които притежавалъ въ гр. Медина*.

*) Разказватъ още, че когато Омеръ Фарукъ се явилъ прѣдъ Мухамеда и го запиталъ, какъ ше може полезно да употрѣби подиръ смъртъта си едно имущество. Той му отговорилъ: „като го направишъ неотчуждаемо и произведенията подаришъ за винаги на бѣднитѣ“. Списан. на Юр. Друж. г. V кн. IX, стр. 393-4.

Споредъ сжщитѣ свещени постановления, (шерришерифе аякями узуре) посвещението на нѣща съ богоугодна цѣль или вакѣфѣтъ бива три вида.

Първиятъ видъ вакѣфъ се нарича *вакѣфи сахихе* или *вакѣфи лязимие*, сир. *дѣйствиеленъ* и *окончателенъ вакѣфъ*, който не може по никоѣ начинъ да се унищожавя и видоизмѣнява, до като въ държавата сж въ сила постановленията на шераата. Такъвъ вакѣфъ *ненарушимъ* се обуславява не само отъ волята на завѣщателя, нѣ още и отъ условията за вѣчното сжществување на богоугоднитѣ заведения, като: джамиитѣ, месchedитѣ тюрбетата (мавзолеитѣ) чешмитѣ, библиотекеитѣ, религиознитѣ книги и др. подобни.

Вториятъ видъ вакѣфи се именуватъ „*вакѣфи гайри*“ — сахихе или „*гайри лязимие*“ (*недѣйствиелни*). Тоя родъ вакѣфи се считатъ за непълни и могатъ да се видоизмѣняватъ допълняватъ и унищожаватъ, ако волята на завѣщателя не е точно опрѣдѣлена или пѣкъ срѣдствата за подържанието на хайратитѣ не сж достатѣчни, нито пѣкъ ясно обяснени. За това тоя родъ вакѣфи се считатъ като не напълно-дѣйствиелни, и могатъ да изгубатъ свѣко юридическо значение, защото не е ясно опрѣдѣлена цѣльта имъ, нито пѣкъ е осигурено тѣхното дълготрайно сжществување. Къмъ тоя родъ вакѣфи се отнасятъ: имаретитѣ, завиетата, текетата, медресетата и мектебитѣ. Тѣ ако и да принадлежатъ на вакѣфа, нѣ нѣматъ нужната юридическа гаранция и немогатъ да сжществуваатъ, защото може да имъ липсува источника, отъ който черпятъ всекидневнитѣ разходи, потрѣбни за подържката имъ. Подобенъ родъ вакѣфи могатъ да се видоизмѣняватъ, допълняватъ и унищожаватъ, съгласно съ волята на завѣщателя, а главно съобразно съ неговото материално положение. *)

Третиятъ видъ вакѣфи се наричатъ „*вакѣфи мюстесна*“ т. е. *исключителни* или *привилигировани*. Вакѣфитѣ мюстесна сж били достояние само на високозаслужилитѣ на държавата *гази* (непобѣдими) и на завоевателитѣ на османската империя, които за услугитѣ си сж били удостоени съ слава и почести отъ султанитѣ**. Тѣ сж завѣщавали на вакѣфа не само собственитѣ си землища, планини, гори, градове, села, махали,

*) Завѣщателятъ на тоя родъ вакѣфи може да запази правото да попълни празнотата, когато материалнитѣ срѣдства му позволяватъ т. е., да опрѣдѣли точно и ясно нуждитѣ разходи за подържанието на своитѣ заведения, нѣ тогава вече посветениятъ отъ него имотъ на вакѣфа прѣобраща послѣдния отъ недѣйствиеленъ въ пълненъ и окончателенъ вакѣфъ, защото се осигурява сжществуванието му.

**) Газитѣ притежатели на подобни исключителни вакѣфи въ Европейска Турция не сж били много на брой. Поглавнитѣ сж били: газии Михаилъ бей, газии Али бей (внукъ на Михаилъ бея) газии Евреносъ бей, газии Якши бей, газии Тимурташъ паша, газии Лала Шахинъ паша, газии Лала Али бей Карли Илли, газии Искендеръ паша, газии Яхи паша, газии Рустемъ паша, газии Кара-Мустафа паша, газии Пиръ Мехмедъ паша и пр. и пр.

нъ и тѣхнитѣ произведения и десятѣка и приходитѣ отъ на-
лозитѣ*), а даже сж имали право да посвещаватѣ на вакѣфа
и хората, рая христијани, които сж живѣли въ тѣхнитѣ земи
и сж се считали като тѣхни роби, като тѣхенъ недвижимъ
имотъ съ право на пълна собственост. (Ве раялери мюлки-
етѣ узере темелокъ ве мали мюлкъ гиби тесаруфъ идюбъ).

Юридическата страна на вакѣфа.

Всѣки мухамеданинъ, който е встѣпилъ въ пълнолѣтне,
а особено въ пълна зрѣла възраст, и който душевно и тѣ-
лесно е здравъ, може да прави завѣщание и да посвѣщава
на вакѣфа само свои собствени имоти. Посвѣщаванието става
публично прѣдъ съвѣта на шераатския сждъ. Завѣщателятъ е
длъженъ да прѣдстави прѣдъ сжда всички свои документи за
право на собственост, които той притѣжава. Кадията на ше-
раатското сждилище се счита за прѣдсѣдателъ на сждебния
съвѣтъ, прѣдъ който се извършва вакфието (посвѣщението).
Завѣщателя е длъженъ или самъ лично да присѣтствува въ
засѣданието на съвѣта, или да проводи свой пълномощникъ
съ законно шераатско пълномощие, надлъжно утвѣрдено спо-
редъ шераатскитѣ правила. Като отвѣтна страна на завѣща-
теля се явява имамина на джамията отъ махалата, въ която
живѣе завѣщателя или пѣкъ чиновникътъ, който управлява
и надзирава общитѣ вакѣфи, лежащи въ територията на
неговата област. Отвѣтникътъ, по всичкитѣ правила на
шераата, е длъженъ да възражава и да отблъсва исканията
на завѣщателя, ако той въ тѣхъ съглежда нѣкои съмни-
телни и неясни понятия, или ако той вижда въ прѣдставе-
нитѣ документи за право на собственост нѣкои противо-
рѣчия, които немогатъ, споредъ шераата, да служатъ за
автентични документи.

Документи за право на собственост сж: худжети, та-
пийски актове и султански мюлкнамета. Ако пѣкъ прѣдмета,
който е завѣщанъ, е билъ движимъ имотъ, или въ налични
пари, — то завѣщателятъ е длъженъ да прѣдстави прѣдъ
съвѣта на сжда самата вѣщъ, която завѣщава, или самитѣ
монети, и да ги прѣдаде въ рѣцѣтъ на чиновника по общитѣ
вакѣфи, или, ако такъвъ нѣма, въ рѣцѣтъ на имамина на
махаленската джамия. Прѣдаването става въ присѣтствието
на шераатския съвѣтъ, дѣто имаминатъ или чиновникътъ по
вакѣфитѣ изповѣдватъ, че сж получили завѣщаната вещь или
паричнитѣ суми. Тази тѣхна изповѣдь се записва въ самия актъ
на завѣщанието (въ вакфиетнамето), което ще се издаде отъ
шераатския съвѣтъ, прѣдъ който се извършва самото вакфие.

*) Приходитѣ отъ налозитѣ сж били твѣрдѣ много. Ето нѣкои отъ
тѣхъ: ресуми испенджъ, ресуми хѣнта или кендумъ, ресуми шайръ и пр. и пр.

По първия и втория родъ вакъфи се прѣдставятъ прѣдъжда само худжети и тапийски актове отъ страна на завѣщателя; а по третия родъ вакъфи — т. е. по „мюстесна вакъфи“ се прѣдставляватъ не само худжети „тапийски актове, нъ и султански грамоти, „*мюлк-намей-хумаюнъ*“.

Ниви, ливади, гори, планини, бостани и изобщо земи, които се числятъ къмъ „*ерази-мири*“ (държавни земи) и „*ерази-харчие*“ (земи подъ данъка „харчъ“) — не могатъ по никои начинъ да се посвѣщаватъ и подаряватъ отъ частни лица, които ги владѣятъ, тѣй като тѣзи земи, споредъ теорията на прочутия нѣкогашъ шейх-ул-ислямъ Ебу-суудъ ефенди (1530 — 1560 г. р. хр.), само се владѣятъ отъ частнитѣ лица, нъ не се и стопанисватъ. Единственъ тѣхенъ стопанинъ на тѣзи земи се счита, споредъ шераата и корана само *имаминътъ*, или *господарътъ-султана* на страната, която съ мечъ (калъчъ иле) или по миренъ начинъ е успѣлъ да я покори и завладѣе. Държавнитѣ земи „ерази мири“ се ступанисватъ само съ султански грамоти, хрисовули, наречени „*мюлк-намей хумаюнъ*“. Държавниятъ глава (султанътъ) има право да подарява собствеността на такъвъ родъ земи само на заслужили държавни мжже — мюсюмани, които сж принесли извѣстна услуга на турската империя и на короната, като ги снабдява съ царски крѣпосни актове, за да могатъ да станатъ пълна тѣхна собственостъ.

Историческата страна на вакъфа.

По-горѣ се спомена, че въ шераата се казва, какво „всѣкой правовѣренъ е длъженъ поне единъ пжтъ прѣзъ живота си да посвѣти на вакъфа какъвто и да е свой собственъ имотъ“. Значи завѣщанието на имоти у мухамеданитѣ съ богоугодна цѣль, води своето начало отъ врѣмето, когато започнали да се изпълняватъ прѣдписанията на свещения имъ законъ (шераата). Нъ между турцитѣ, споредъ коментаритѣ върху закона за земитѣ (кюллияти Шерхъ-канони-ерази) отъ Халисъ Еш-рефъ, вакфиранието започнало едва къмъ началото на XIV вѣкъ (прѣзъ султанствуванieto на Османъ ханъ I Ертогрулъ). Въ растояние на туй столѣтие (къмъ 1400 г., когато владѣнията имъ въ Европа и Азия нарастнали твърдѣ много) желанието на османскитѣ турци да посвѣщаватъ на вакъфа собствени имущества се развило толкова много, щото рѣдко се намиралъ мюсюлманинъ — билъ той голѣмецъ, или състоятеленъ, или воененъ, или държавенъ мжжъ, или ученъ и пр., който да не е завѣщавалъ нѣщо на вакъфа. Даже самитѣ султани, велики везири, паши, мюшири, сердари и други високи държавни сановници, сж посвѣщавали на вакъфа огромни земи, имоти и приходитѣ отъ тѣхъ, а даже въ нѣкои мѣстности и заробеното население (раята), която се считала като

тѣхенъ собственъ имотъ. Нѣ вакфиронието е получило още по-големи размѣри съ омисълъ въ това, че волята и желанието на завещателя сж имали за цѣль да осигурятъ ползуването отъ една часть на имотитѣ, а своитѣ прѣки наслѣдници, на които по една или друга причина могли да бждатъ конфискувани имотитѣ. Вакѣфа по принципъ не е могълъ да се продава, нито се отчуждавалъ по какъвто и да билъ начинъ за дългове, като вещь, защото тя не принадлежи вече, нито на учредителя, нито на замѣстника-управителя.

Поради туй виждаме, че почти всичкитѣ по-главни актове за завѣщание на вакѣфски имоти, сж условни и въ тѣхъ се гарантира за прѣкитѣ наслѣдници на завѣщателя, ползуването отъ вакѣфитѣ. Съ една рѣчь, завѣщаниятъ на вакѣфа имотъ остава цѣль непокѣтнатъ, не раздѣлимъ на части, и то не само за нѣколко години, нѣ за цѣли столѣтия, както сж останали многобройнитѣ имоти на газии Михалъ бей и на неговия внукъ газии Али бей ибнъ Хадъръ бей. Значи, цѣльта на завѣщателя се постигала нѣпълно; удовлетворявали се и двѣтѣ страни. Тукъ излагаме и самитѣ документи на завѣщанията (вакфиег-наметата), отъ съдържанието на които читателя ще може лесно да се ориентира за значението на вакѣфа въ политическо и економическо отношение на страната. Ще се обнародватъ по хронологически редъ само по главнитѣ вакѣфи, а именно: на *Аля-единъ Али бега* (или Плевенския), на *Карли заеде Лала Али-бега* (или Карловски), на *Газии Исмаилъ Исвендияръ бега* и пр.

Прѣводъ.

Завѣщанието на Алядинъ Али бей, внукъ на Михайлъ бега.

Настоящия актъ за завѣщание (вакфиег наме) се състави и написа съ божия помощъ въ мое присѣствие и отъ мене. — Азъ Ахмедъ, Директоръ — Назъръ на вакѣфитѣ въ Бруса.

(Печатъ) Ахмедъ Назъри-уль-вакѣфъ.

Слѣдъ краткитѣ обяснения на свещенитѣ молитви, които въ случая сж нуждни и които сж извлѣчени отъ свещенитѣ мохамедански съчинения за значението на човѣка тукъ—на земята, а слѣдъ смъртта му, за неговия духъ — на онзи свѣтъ небесенъ, — завѣщанието гласи така:

Аляединъ Али бей е синъ на покойния Хадъръ бей, а послѣдния бѣ рожденъ синъ на гаази Михайлъ бей. Али бей е единъ отъ великитѣ и самоотверженитѣ държавни сановници, чиито бащи и дѣди сж приели да изповѣдватъ мюсюлманската религиа. Тоя доблестенъ и високоблагороденъ мохамеданинъ, пропитъ съ свѣтълъ духъ и бодрость, като е ималъ прѣдъ видъ вѣчния задгробенъ животъ съ всичкитѣ му райски наслаждения, споредъ както това е доказано отъ духовнитѣ съчинения за мохамеданската религиа, — рѣши, за свое душевно спасение и за спасение душитѣ на своитѣ ближни, да завѣщае на вакъфа слѣднитѣ си собствени имоти и права на имоти, лежащи въ казитѣ: Плѣвенъ, Никополъ Видинъ и другадѣ.

Съ една трета часть отъ тѣзи приходи ще се подържатъ, споредъ добръ разбраната мисль на завѣщателя, разноскитѣ по възпитанието на мохамеданскитѣ малолѣтни дѣца (Адамово потекло) въ духа на пророковата религиа. Съ една трета часть отъ дохода ще се подържатъ и съградятъ богомолни домове, като: месчети, джамии, имарети, медресета, завиета, хамами и др. А съ останалата една трета часть (сюлюсъ хисеси) ще се подържатъ: законнитѣ наслѣдници на завѣщателя по права линия, съобразно съ численостьта имъ. Мютевелията, които трѣбва да бжде по старшинство най-стария отъ синоветѣ на завѣщателя (хакъ-евлядиетъ-юль-евлядъ) ще се поддържа отъ тази трета часть. Сжщо и заплатитѣ на служителитѣ отъ тоя вакуфъ ще се изплащатъ отъ дохода на тази трета часть.

Споредъ личнитѣ и устни думи на завѣщателя послѣдниятъ е завѣщаль на вакъфа слѣднитѣ свои собствени имущества:

Месчетитѣ си, джамиитѣ си, имаретитѣ си, медресетата си, завиетата си и всички хамами, лежаши въ гр. Видинъ и онѣзи, които лежатъ въ прочутото село Баня, което е тоже пълна собственость на завѣщателя. Тѣзи всички имоти за напрѣдъ се завѣщаватъ и ставатъ пълна собственость на вакъфа. Всичкитѣ хамами, които се намиратъ въ селото Плѣвенъ (тѣй е писано въ оригинала), както и богомолнитѣ домове, месчети, джамии и медресета, които се намиратъ тамъ и на които пространството е точно опрѣдѣлено и описано, — се завѣщаватъ изключително на вакъфа въ Плѣвенъ. А онѣзи имущества на завѣщателя, които лежатъ въ землището на казата Никополъ и отъ прихода на които съ една пета часть се подържатъ разноскитѣ за месчетитѣ, джамиитѣ, медресетата и завиетата въ Никополско, се завѣщаватъ всички на Никополския вакъфъ.

Тевлиетътъ на вакъфа за имотитѣ, лежащи въ село Ябланица се възлага, по волята на завѣщателя, на Хадъръ бей, който е синъ на завѣщателя и който живѣе въ сжщото село. Тевлиетътъ на вакъфа за имоти, лежащи въ селото Горня-Десовица, се възлага на Хасанъ бей, тоже синъ на завѣщателя, който живѣе въ сжщото село. Тевлиетътъ за имотитѣ, лежащи въ селотс Гюрина Гюровица, се възлага върху Юсуфа, бенъ Абдулахъ, който е билъ робъ на завѣщателя. Той ще живѣе въ сжщото село Гюрина Гюровица. А тевлиетътъ на имотитѣ, които се намиратъ въ селото Долна Десовица, ще се въз-

ложи на Шамли Хадъръ бей, бенъ Абдуллахъ, който тоже е билъ робъ на завѣщателя и който постоянно живѣе въ сщщото село.

Границитѣ и мѣстноститѣ на земитѣ, лежащи въ горѣозначенитѣ градове и села, сж точно опрѣдѣлени и описани, споредъ правителствения тефтеръ. А приходитѣ отъ тѣзи имоти ще се прибиратъ отъ управата на вакѣфа и ще се раздѣлятъ на петъ равни части. Отъ тѣзи части всѣки мютевелия ще получава по една пета часть, а останалата като излишна една пета часть се остава на вакѣфа за подържане на богоугоднитѣ заведения.

Имуществата, земитѣ и доходитѣ отъ тѣхъ, като десетъкъ и данъкъ, които лежатъ въ землището на селото Долна Гюровица, никополска каза, ставатъ за напрѣдъ пълна собственостъ на вакѣфа отъ никополската каза. За туй тѣзи земи и имоти отъ това село за напрѣдъ се причисляватъ къмъ собственитѣ имоти на така наречения Никополски казалийски вакѣфъ. Останалитѣ други три села, заедно съ всичкитѣ имъ доходи, съгласно съ разрѣшението на сега царствующия султанъ Баязидъ ханъ II, (той е царувалъ отъ 886 г. до 918 г. или отъ егира 1482 г.—1512 отъ рождество Христово)—се подаряватъ и завѣщаватъ на вакѣфа, като за напрѣдъ имотитѣ ставатъ пълна вакѣфска собственостъ. Границитѣ и мѣстноститѣ, лежащи въ землищата на тѣзи села, сж добрѣ извѣстни измежду населението на тѣзи села. Тѣ започватъ най-напрѣдъ отъ мѣстността нарѣчена „Мермеръ-Тасъ“. Слѣдъ това границата върви паралелно съ общия пжтъ (джадето), съ който се и съединява. Пжтьтъ, който лежи отъ къмъ южната страна, върви паралелно съ границата и стигва тя до мѣстността наречана „Дойчиновиятъ долъ“ или „вадата на Дойчинъ долъ тай“. Отъ тамъ границата се съединява съ мездрата (полето) на Пенкьо, а отъ тамъ границата се съединява съ мездрата на Тютюрманъ. Границата отъ тамъ върви направо и обхваща забѣлжжителното банално дърво наречено „Емрютъ агаджи“. Слѣдъ туй границата допира до голѣмото изсъхнало дърво нарѣчено „ябисъ“ (сухото), и отъ гдѣто, вървейки тя направо, достига и се съединява съ селото Росица или Досица. Отъ тамъ границата, като обхваща половината отъ мездрата на Юнда, стигва до мездрата на врагътъ, нарѣчена „Душманъ-мездраси“. Слѣдъ туй границата обикаля лесовѣтъ на гората, напуска ги и като върви паралелно съ пжтя, пристигва до мѣстността нарѣчена „Кабаагачъ“. Отъ тамъ границата върви и се съединява съ мездрата на селото Росица. Слѣдъ туй границата минава прѣзъ срѣдата на мездрата „Юнда“ заобиколена прѣзъ срѣдата на „Душманъ-мездраси“ и стигва до бѣлжжитото орѣхово дърво нарѣчено „джевизъ-агаджи“. Слѣдъ туй границата върви нагорѣ и стигва до голѣмото дърво нарѣчено „косъ-агаджи“ (пакъ орѣхово дърво). Отъ тамъ границата като обикаля около мѣстността на това дърво се спуща направо и стигва до мѣстността „Уюке“, (могилата), а отъ тамъ тя минава прѣзъ срѣдата на мездрата „Табежи“, допира до черния камикъ нарѣченъ „кара-ташъ“, а слѣдъ това, границата минава право и стигва до мѣстността нарѣчена „Синоръ-таши“. Слѣдъ това грани-

цата възвива и върви паралелно съ пжтя, като стигва до мездрата „Душманъ“- Отъ тамъ границата върви паралелно съ общия пжтъ, минава прѣзъ срѣдата на Дѣйковата мездра и стигва до вадата, нарѣчена „Шалникъ-дереси“. Отъ тамъ границата върви отъ долу подъ гората, сетнѣ тази гора се изоставя и стигва до мѣстността на „Ахлатитѣ“, а отъ тамъ тя слиза надолу и по течението на водата стигва до рѣката, нарѣчена „Войо-войникъ-дереси“. Границата подирѣ туй взема източно направление, върви по матката на тая рѣка и стигва до голѣмитѣ дървета „Кебири-ешчаръ“, сетнѣ, изоставя ги и пристигва до дървото на Балйозъ бея, нарѣчено „Каба-агачъ“. Отъ тамъ границата върви по край гробътъ на Добринѣ Бурчакотъ, съединява се съ обществения пжтъ на селото и допира до мѣстността називаема „Тахонди-пунда“. Подирѣ туй границата минава тази мѣстност и стига до мѣстността нарѣчена „Хисарлъкътъ“, която лежи срѣщу мѣстността „Кешишли котъ“. Слѣдъ туй границата допира до голѣмия камикъ, нарѣченъ „Рейси-юл-хаджеръ и излизва слѣдъ туй на обществения пжтъ (джадето). Отъ тамъ границата се изкача право нагорѣ и по върхътъ, като върви, отива до мѣстността нарѣчена „Каля-тепеси“. А отъ тамъ границата слиза право надолу стигва до коритото на рѣката, нарѣчена „Родище-дереси“, слѣдъ туй възвива малко, взима въ себе си низката мѣстност на това дере и стигва до мѣстността, нарѣчена „Киречлъкъ“. Границата слѣдъ туй върви по тази мѣстност и стигва до мѣстността, нарѣчена „Кейкълъкъ“ (Яребичина); отъ тамъ тя, като върви се направо по тая мѣстност, влиза отново въ мѣстността на Елли-дере, гдѣто и се съединява. А отъ тамъ границата се обръща къмъ сѣверъ, върви паралелно съ пжтя и пристигва до мѣстността, нарѣчена „Тилки-бунаръ“, а отъ тамъ тя се смѣсва съ мѣстността, нарѣчена „Добринова-мездра“. Отъ тамъ границата върви направо по полето и стигва до мездрата на хаджи Юсуфъ, минава отъ тамъ по край Бурчакътъ и пристига въ Калугерово до нивата на Гюро Брайнѣ. Слѣдъ туй границата върви по крайщата на тоя имотъ и допира до мѣстността, називаема „Аю-баши“, отъ гдѣто, заобикаля гробищата, като върви паралелно съ пжтя, та стигва до мѣстността, нарѣчена „Яа аджи-изворъ“. Границата слѣдъ туй минава отдѣлно подъ върховетѣ, върви по тѣзи върхове и излиза на пжтя за Силистра, а отъ тамъ стигва до мѣстността, нарѣчена „Обеклеръ“. Слѣдъ туй границата върви по земитѣ на Обеклеръ и стигва до мѣстността, нарѣчена „Покровъ-дъщерница“. Слѣдъ туй границата върви по край жилището на поетътъ Бали ефенди, слиза въ коритото на рѣката Искъръ (Искрюмъ), а отъ тамъ тя върви по край мѣстността на Петътѣ-могили, отъ гдѣто се спуща на надолу въ матката на тази рѣка, съ която и се съединява. Тази рѣка се нарича Старо-Дереси (или рѣка). Отъ тамъ границата върви по-долу подъ пжтя, минава прѣзъ мѣстността, нарѣчена „Мароница бунари“ (Мариинѣ кладенецъ), а отъ тамъ границата се свършва пакъ съ коритото и долината на тая рѣка.

Всички тѣзи имуществва, които лежатъ въ границитѣ на тази опрѣдѣлена мѣстностъ, се завѣщаватъ и вакфиратъ на вакѣфа съ

право да ги владѣе той (вакѣфътъ), и да бждатъ негова пълна собственостъ. Находящитѣ се вжтрѣ въ тѣзи граници земи, постви, планини, могили, рѣки, извори, гори, дървеса, лозя и лесове — всички тѣзи имоти заедно съ тѣхнитѣ плодове и приходи, които тѣ даватъ, за на-прѣдъ ставатъ пълна собственостъ на вакѣфа, а тѣхното управление, по волята на завѣщателя, ще принадлежи на неговитѣ синове по старшинство и по реда на хаки-евлядиетъ.

Въ границитѣ на тѣзи имущества никое външно лице, което и да би било то, не може и нѣма право да навлиза въ тѣхъ, нито да се намѣсва въ владѣнията имъ. Защото, трѣбва да се знае, че тѣ сж подарени и завѣщани на вакѣфа и се считатъ за пълна негова собственостъ. Наслѣдницитѣ на завѣщателя чрѣзъ мютевелията ще иматъ право да получаватъ отъ приходитѣ на тѣзи имоти, като десятъкъ на 9 едно. Този приходъ ще се раздѣля по еднаква равна часть между живитѣ прями наследници на завѣщателя. На таково условие се съгласи и прѣдставителя на вакѣфа Мустафа бенъ Къръшъ Мехмедъ, който живѣе въ селото или въ града Плѣвень. Освѣнъ това поменатия вакѣфъ, който притежава имоти въ казата Никополъ, има право да владѣе тѣхната собственостъ. Така напр.: 12 дюкени, които се намиратъ вжтрѣ въ гр. Никополъ и на които границитѣ и мѣстноститѣ сж точно описани и опрѣдѣлени — ще се даватъ подъ наемъ отъ вакуфа, а приходътъ имъ ще се получава пакъ отъ вакѣфа. По-прѣди тѣзи дюкени бѣха собственостъ на Пазарли, ибни-Айдинъ-Юль-Заимъ, който живѣе въ казаното село. Той ги продаде на купувача срѣщу извѣстна парична сума. Купувачътъ бѣ самиятъ завѣщатель, който ги завѣща на вакѣфа.

Завѣщателя при това, по своя воля, завѣща и всичкитѣ свои земи, лежащи подъ вѣдомството на града и на селото Плѣвень. Сжщо той завѣща и земитѣ си, които лежатъ подъ вѣдомството на града Никополъ. Приходитѣ и десятъцитѣ отъ тѣзи землени имоти, чийто граници сж точно опрѣдѣлени и описани, ще ги получава мютевелията на тоя вакѣфъ, нъ съ условие, че той ще подържа извѣстно число бѣдни въ тоя вакѣфъ. Житата отъ тѣзи произведения ще се смилатъ отъ вакѣфскитѣ воденици, които лежатъ по течението на рѣката Каяджикъ, въ нахията Гьопса (Стрѣмска околия). Селото Шахинъ (Соколъ) лежи въ Гьопската нахия, а селото Доганджиларъ, което лежи подъ градътъ Филибе, слѣдоват. тѣзи двѣ села се завѣщаватъ на вакѣфа и ставатъ негова пълна собственостъ. Десятъцитѣ и приходитѣ, които ще се прибиратъ отъ тѣзи двѣ села ще се прѣобрѣщатъ на брашно въ воденицитѣ на Каяджикъ, а това брашно ще служи за храна и издържка на бѣдната прислуга отъ тоя вакѣфъ. Рѣката Каяджикъ тече въ долината на нахията Гьопса и става пълна собственостъ на вакѣфа. Гьопската нахия се простира и границитѣ ѝ допиратъ близо до селото Баня. Това село се счита за градъ. По течението на рѣката, която минава прѣзъ това село завѣщателятъ е завѣщаль на вакѣфа находящитѣ се тамъ негови воденици и валявици, нарѣчени „Кебе-долаплари“. Това завѣщание е станало въ присѣтствието на прѣдставителя отъ тоя вакѣфъ Вейселъ бенъ Кара-

Али, който знае и да чете и да пише и който е жителъ отъ рѣчното село Баня, гдѣто заедно съ сѣмейството си живѣе.

Земнитѣ произведения и хранитѣ, които ще се прибиратъ отъ земитѣ и посѣвитѣ на селото Баня ще се прѣкарватъ на рѣката Витъ въ вакѣфскитѣ тамъ воденици, за да се прѣобръщатъ и смилятъ на брашно. Това завѣщание е станало и по съгласието на прѣдставителитѣ отъ вакѣфа именно — Мехмедъ ибни-Пазарли ширъ Мурадъ, бенъ Абдуллахъ, живуци въ селото Къшанъ. Така всичкитѣ имоти и земи, не само по-прѣди сж били стопанисвани отъ Петръ Куйковъ, който живѣе въ сжщото село Къшанъ, а тѣй сжщо той е владѣлъ и всички земи, лежащи между селата и градътъ Никополъ. Както и онѣзи които се намиратъ въ полетата на селото Бѣловски бродъ и нему подвѣдомственитѣ махали, — всички тѣзи земи, ниви, ормани и планини, чийто граници сж точно извѣстни и опрѣдѣлени, достигватъ до рѣката Осъмъ и до селото Осмочанъ, което лежи подъ вѣдомството на градътъ Ловечъ. Тѣзи имоти по законна покупка сж биле купени отъ завѣщателя и той, като свой имотъ, ги вакфиралъ за въ полза на вакѣфа. Завѣщательтъ подъ име Ханъ бей, ибни Емири гаази е притежавалъ още много други недвижими имоти и джамии, чийто граници сж биле опрѣдѣлени и се простираатъ до горѣрѣчената рѣка, която тече прѣзь землището на селото Мехмедли, подвѣдомствено на градътъ Ловечъ. Тѣзи свои имоти и земи както и воденици и валявици, които лежатъ на поманатата рѣка Осъмъ съ всичкитѣ имъ права и принадлежности и съ всичкитѣ имъ плодородни и неплодородни дървеса, които се намиратъ въ тѣхъ, ставатъ чиста собственостъ на тоя вакѣфъ.

При това завѣщательтъ подарява на вакѣфа своитѣ земи, ниви, гори и планини, що лежатъ въ селото Услоякъ, което е подвѣдомствено на градътъ Ловечъ. Границитѣ на това село се намиратъ между двѣтѣ горѣозначени рѣки (Каяджикъ и Осъмъ) и допиратъ до селото „Ново-сель“, което лежи сжщо подъ вѣдомството на гр. Ловечъ. Всички тѣзи земи, гори и планини, воденици и валявици, които лежатъ въ землището на това село, заедно съ тѣхнитѣ храни, хамбари и пасбища, се завѣщаватъ напълно на вакѣфа. Мездрата, нарѣчена подъ името „Владичина“, Ловченска нахия, заедно съ нейнитѣ земни произведения, съ воденицитѣ и валявицитѣ, които се намиратъ по течението на рѣката, що минава прѣзь това село, — тази мездра по-прѣди се притежавала отъ Исмаилъ ага, а сетнѣ се е купила съ законна покупка отъ завѣщателя. Всичкитѣ земи, воденици и валявици, лежащи въ селото Мездра, завѣщательтъ ги завѣща, и тѣ ставатъ пълна собственостъ на вакѣфа.

Сжщо земитѣ и имотитѣ, които по-прѣди се притежаваха отъ Касъмъ бея, ибни Махмудъ бей, а които отпослѣ се купиха отъ завѣщателя, се състоятъ отъ: ниви, поляни, ливади, гори, воденици и валявци, чийто граници сж точно опрѣдѣлени и забѣлѣзани. Завѣщательтъ е заявилъ прѣдъ шерията, че всички тия свои имоти и земи заедно съ тѣхнитѣ права, съ хранитѣ и принадлежноститѣ имъ съ

воденицитѣ, валявицитѣ имѣ, съ градинитѣ, плодородни и не плодородни, съ водитѣ, изворитѣ и рѣкитѣ имѣ той ги завѣщава на вакѣфа.

Мездрата подѣ названиее „Бобошевица“, чийто граници сѣ точно описани и която мездра завѣщателятѣ е билѣ стопанисалѣ, е завѣщана на право на вакѣфа; а отѣ сега за напрѣдѣ тази мездра е притежание на вакѣфа, който е и става пълнѣ стопанинѣ. — Така всичкитѣ седѣмъ поляни (мездри) сѣстоящи се отѣ: поляни, ниви, гори, планини, долини, висини, рѣки (дерета) воденици, валявици и др., както и селата: двѣтѣ Митрополи, Бѣлколинѣ, Успординѣ, Буковникѣ, Лозаница, Суваджикѣ-бунярь и Десовица, които се намиратѣ подѣ вѣдомство на града Плѣвенѣ, — сѣ една рѣчѣ, всички тѣзи означени мездри и села, които сѣ били пълна собственост на завѣщателя, се вакфираха за вѣ полза на вакѣфа. Освѣнѣ тѣзи свои земи и села, които завѣщателятѣ бѣ заявилѣ, че ги завѣщава, той добави, че и приходитѣ на тѣзи завѣщани мездри и села и пр. доброволно ги посвѣщава за вѣ полза на вакѣфа ведно сѣ другитѣ свои мездри отѣ селата: Крагуй, Подримѣ и цѣлото село Ожшанѣ. Сѣщо той подарява и завѣщава на вакѣфа мездритѣ си, лежащи вѣ селата Новоселци и Долна Гюровица. Границитѣ на тѣзи села и мездри сѣ опрѣдѣлени и описани по реда на шераята. За напрѣдѣ всички тѣзи имоти, земи и тѣхнитѣ имѣ произведения ставатѣ пълна собственост на вакѣфа. Независимо отѣ това завѣщателятѣ отѣ своя страна бѣ заявилѣ, че той завѣщава и подарява на вакѣфа и всички свои земи, имоти, гори, планини и мездри, лежащи вѣ гр. Видинѣ и вѣ Видинската околия. Приходитѣ отѣ тѣзи земи и мѣста, както и десегѣка на тѣзи земи ще служатѣ за издържане на медресетата, джамиитѣ, имаретитѣ, текетата и завиетата, лежащи вѣ Видинската кааза. На мюдереситѣ (духовни учители) ще имѣ се изплаща дневно по 20 дерхима за тѣхната учителска длѣжност. Разхода за тѣхѣ ще се погашава, както отѣ десегѣка на хранитѣ, а тѣй сѣщо и отѣ прихода на наемитѣ на хамамитѣ, които се намиратѣ вѣ градѣ Видинѣ и вѣ Видинската кааза.

Споредѣ условията на тоя вакѣфѣ, които сѣ изложени устно отѣ самия завѣщатель, се установява обстоятелството, че ежедневнитѣ заплати на вакѣфскитѣ мюдереси, на улемитѣ, на салихитѣ (благороднитѣ), на практикантитѣ мюдереси, на ученицитѣ, които слѣдватѣ да се учатѣ вѣ медресетата, както и на всички онѣзи, които се грижатѣ специално за просвѣщението на правовѣрнитѣ мухамедани, ще се изплащатѣ редовно прѣзѣ всѣка година и нѣма да прѣкъснатѣ — било вѣ врѣме на учение, когато се прѣподаватѣ лекции и уроци, било вѣ врѣме на ваканцитѣ, когато и учители и ученици се намиратѣ вѣ отпускѣ.

Разноскитѣ за ремонтѣ, потрѣбенѣ за хамамитѣ ще се изплащатѣ отѣ прихода на тѣзи хамами. А сѣ приходитѣ, що се сѣбиратѣ отѣ земнитѣ произведения и отѣ другитѣ имоти на тоя вакѣфѣ ще се издържатѣ разноскитѣ на богоугоднитѣ заведения, ще се изплащатѣ заплатитѣ на лицата, които прислужватѣ при тоя общѣ вакѣфѣ, а тѣй сѣщо ще се изразходватѣ разноскитѣ, потрѣбни за

ежедневната храна на хлѣбъ и месо на бѣдни, богати, болни, неджгави и страдаючи хора, които за изцѣление би идвали на поклонение въ текетата, завиетата и имаретитѣ на тоя свещенъ вакѣфъ. Защото всички тѣзи хора, щомъ встѣпятъ въ прага на вакѣфскитѣ имоти трѣбва да бждатъ добрѣ нагостени, нахранени и напоени съ сладки шербети. Хранитѣ, които би се придобили отъ полскитѣ земи на селото Къшанъ, както и отъ други мездри на тоя вакѣфъ, — ще се смилатъ на брашно въ вакѣфскитѣ воденици, които сж построени по течението на рѣката Витъ. Смлѣното брашно ще се разнася по имарета, по завиета и по текетата на тоя вакѣфъ, за да служи като главна хлѣбна храна. Сжщо и земнитѣ храни, които ще се прибиратъ отъ мездрата „Пощуровица“, ще се смилатъ на брашно въ сжщитѣ воденици на рѣката Витъ и ще се испраща по текетата и завиетата на тоя вакѣфъ за прѣхранване на идящитѣ отъ разни страни на поклонение бѣдни хора, болни и сакати.

Шеиховетѣ (старейтѣ) имамитѣ, хатибитѣ и всичката прислуга на тѣзи текета и завиета, както и онѣзи на имарета трѣбва, съобразно съ условията на тоя вакѣфъ, да се хранятъ отъ тамъ добрѣ и да се обличатъ, както подобава за сантъ имъ. Тѣзи вакѣфски служители, като сдужители на бога, сж длѣжни да бждатъ къмъ посѣтителитѣ вежливи, смиренни, учтиви и благосклонни еднакво къмъ всички, били тѣ бѣдни или богати, били тѣ здрави или неджгави, било тѣ жени или дѣца.

Знайно е, че всички тѣзи посѣтители, които влизатъ въ вакѣфскитѣ имоти, дохождатъ съ цѣль или за изцѣряване отъ нѣкоя душевна болѣсть, или за здравието на нѣкои свои домашни или за спасение на тѣхнитѣ души. Шейховитѣ се обязани безусловно съ разни благи проповѣди, съ сладкодумни изрѣчения да утѣшаватъ наскърбенитѣ, да ги увѣщаватъ съ свещенни благи думи, извлечени отъ свещенитѣ наши книги и винаги да имъ говорятъ за рая и за блаженството въ небесния свѣтъ (дженетъ). По тоя начинъ ще може всѣки единъ посѣтителъ да става въ сърдцето си и душата си напълно удовлетворенъ и да поглѣща съ охота думитѣ и изрѣченията, които ще му се вдѣхнатъ отъ устата на шейха.

Мютевелията на тоя вакѣфъ ще е длѣженъ и ще има постоянно грижага да се занимава съ трудолюбие, да поправя каквито и да било развалини върху имуществата на вакѣфа. Разхода за такива ремонти мютевелията има право да взима изобщо отъ паричнитѣ срѣдства на вакѣфа, които се получаватъ отъ всичкитѣ приходи на тоя вакѣфъ, нѣ съ условие: че изразходванитѣ парични суми за поправка на вакѣфа ще бждатъ непрѣменно завѣрени и удостоверени, а сжщо и записани въ главнитѣ книги, както на вакѣфа а тѣй сжщо и въ сиджилятитѣ на мѣстния кадия. Мютевелията на тоя вакѣфъ ще има право за трудтъ на неговата дѣйность по управлението дѣлата на вакѣфа — да получава на день по 6 дерхими. Тази сума ще се взема отъ приходитѣ на самия вакѣфъ и се вписва като разходъ въ разходнитѣ книги на вакѣфа. Въ разходнитѣ книги на вакѣфа се записватъ най-напрѣдъ партиди, главно за поправката на тоя ва-

къфъ, за данъцитѣ на тоя вакъфъ, които би се изплащали на държавата и за други дневни нужди, потрѣбни за имамската служба.

На хатибина, който би служилъ въ една вакъфска джамия ще му се изплаща на день отъ вакъфа по 4 дерхими, за гдѣто той ще извършва и ще чете въ петъченъ день нѣкои молитви, извлѣчени отъ сюритѣ на свещения Аль-коранъ. Сжщо той ще извършва въ всѣки петъченъ день и потрѣбното богослужение, съгласно съ догмата на мохамеданската религия. На имамина въ джамията ще му се плаща на день по три дерхими за трудътъ му, гдѣто ще изпълнява имамската служба. Сжщо на него ще му се плаща отдѣлно по половина дерхимъ на день за проповѣдь, която той ще държи въ петъченъ день прѣдъ обществото (джемаата) на мюсюлманитѣ—богомолци. Темитѣ на проповѣдитѣ ще се извлечатъ главно отъ сюритѣ на аль-корана, а именно отъ сюрата „Фатиха“. На мюезимина въ джамията ще му се изплаща на день по три дерхими за трудътъ му, за гдѣто той ще извършва всѣкога и редовно законната езанска служба (т. е. той ще призовава съ високъ и мелодиченъ гласъ мохамеданитѣ на молитва 5 пжти на день). Служителятъ въ джамията и въ медресето, който се именува каймакамъ-джамиси (юль-медресе) ще получава на день по 2 дерхими. А служителятъ „муарифъ“ ще получава на день по 1 дерхимъ. Моллата ходжа (учителъ), който ще прѣподава само корана и свещенитѣ религиозни книги ще получава дневно по 3 дерхими. А ходжитѣ по възпитанието на малолѣтни дѣца и на бѣднитѣ, що живѣятъ въ сградитѣ на вакъфа, ще се хранятъ и обличатъ отъ тоя вакъфъ. За постелки и рогоски, които сж потрѣбни за училищата, ще се изразходватъ на день по 1 дерхимъ.

Съ срѣдствата на вакъфа ще се издържатъ ежегодно по 30 души студенти (талебета), които ще изучаватъ главно свещения Аль-коранъ, хадиса, шерията и др. религиозни съчинения. Тѣзи студенти ще се хранятъ постоянно отъ доходитѣ на вакъфа и ще се обличатъ отъ тамъ. Студентитѣ ще учатъ и изучаватъ свещения аль-коранъ съ всичкитѣ му подробни коментарии и ще се стараятъ въ едно непродължително врѣме да присвоятъ материята на тая наука, та да могатъ да излѣзатъ достойни за проповѣдь и назида-ния, както и да пѣятъ съ мелодиченъ и приятенъ гласъ откъслѣцитѣ на божественитѣ молитви и славословия, които трѣбва да се отдаватъ публично богу въ джамиитѣ, медресетата и които тамъ да служатъ за спасението на прѣчистия духъ на великия пророкъ Мохамеда, за просвѣтяването на мюсюлманския свѣтъ, за разпространението религията на исляма по цѣла вселенна, за здравието на живуцитѣ прями наследници на завѣщателя на тоя вакъфъ, а сжщо и за спасението душиитѣ на умрѣлитѣ бащи, дѣди и прадѣди на тоя завѣщатель. На всѣки единъ студентъ, ученикъ ще му се отпусчатъ дневно за неговата подържка по 1 дерхимъ. Други 80 ученици-талебета ще се учатъ като степендиянти на вакъфа въ вакъфскитѣ медресета. На всѣки единъ такъвъ ученикъ степендиянтъ за храна и облѣкло ще му се изплаща по единъ дерхимъ на день. Учителитѣ-мюдериси въ медресетата на вакъфа ще получаватъ мѣсечни заплати отъ

вакѫфа, като имъ се смѣта броя на лекциитѣ, които тѣ ще прѣпо-
 даватъ на ученицитѣ. Заплатата на всѣки мюдерисъ ще му бжде
 по единъ дерхимъ на лекция, която той ще чете. На главния пи-
 саръ (кятибинъ) на тоя вакѫфъ ще му се изплаща на день по два
 дерхима за трудътъ му, гдѣто той ще завежда входящитѣ и изхо-
 дящитѣ бумага, ще ги изпраща, гдѣто се слѣдва и ще ги реги-
 стрирва въ книгитѣ на регистратурата. На иконома на вакѫфа, който
 се именува „килердаръ“ ще му се изплаща отъ вакѫфа на день по
 2 дерхима. За лѣкаръ (табинъ), който ще надзирава студентитѣ,
 ученицитѣ и степендиянтитѣ) и учителитѣ отъ медресетата, а тѣй сжщо
 и лицата (персонала), които ще служатъ на вакѫфа, ще му се плаща
 на день по 1 дерхимъ въ готови пари и по половина дерхимъ на
 день за храна. На вакѫфскитѣ хлѣбари, които специално се зани-
 маватъ съ печението хлѣбъ потрѣбенъ за вакѫфа, ще имъ се плаща
 на день на всѣки единъ хлѣбаръ въ готови пари по 1 дерхимъ и
 по половина дерхимъ за храна. На прислугата за миене, чистене и
 нареждане прѣстенитѣ и бакърни сждове, които сж потрѣбни въ
 ежедневната кухня на вакѫфа, ще имъ се плаща на день по единъ
 дерхимъ. На кятибина на имарета, който ще завежда дѣлата и кан-
 целарията на тоя имаретъ, ще му се изплаща на день отъ вакѫфа
 по два дерхима. Кятибинътъ ще е длъженъ да води външна и въ-
 трѣшна кореспонденция на имарета отъ тоя вакѫфъ—била тя малка
 или голѣма все едно. На бирницитѣ, наречени „джайби“, които сж
 натоварени съ събирането приходитѣ на вакѫфа, ще имъ се плаща на день
 по 1 дерхимъ въ брой и по половина дерхимъ други ще имъ се до-
 бавятъ отъ общата сума на приходитѣ. За тази услуга именно, гдѣто
 мютевелията ще изпълнява и водението дѣлата отъ тоя вакѫфъ ще
 му се изплаща по 2 дерхима на день и ще получава още на 10 едно
 отъ чистия доходъ, който би останалъ на вакѫфа. При това мюте-
 велнията ще се храни даромъ въ имарета на тоя вакѫфъ. Хлѣбътъ
 и храната въ вакѫфа винаги ще бждатъ чисти, вкусни и прѣсни.
 А хлѣбътъ ще бжде измѣсенъ отъ чисто пшеничено брашно (хѣнта
 или кендумъ). Ястията винаги ще бждатъ горѣщи и готови на опрѣ-
 дѣленото врѣме за ядене. Тѣ ще се слагатъ на трапези, които ще бж-
 датъ поставени на редъ и прѣдъ бѣдни, и прѣдъ богати, и прѣдъ болни,
 и прѣдъ гости, и прѣдъ постоянно живущитѣ тамъ хора, както и прѣдъ
 прислугитѣ и други случайни посѣтители. Хлѣбътъ и месото, което
 се опрѣдѣля за персонала на прислугата отъ имарета, всѣки день
 ще бждатъ нагласени и доставени на врѣме. Съ съгласието на ва-
 लियाта на страната, на улемитѣ, на мѣстнитѣ кадии и на мютевелията
 на тоя вакѫфъ отъ срѣдствата на вакѫфа, се отпусчатъ всѣки день
 за хлѣбъ и месо по 40 дерхима, споредъ както това се практикува
 и въ други имарети, принадлежащи на други вакѫфи. За зеленчу-
 чни прѣдмети, като: лукъ, крумитъ, патлиджанъ, магданозъ и др.
 подобни,—на день ще се изразходватъ по 13 дерхима. За жито—
 булгуръ отъ чиста пченица се отпусчатъ по 6 дерхима на день. За
 соль, фасулъ, бакла, бизель и др. съестни нѣща — ще се израз-
 ходватъ на день по 3 дерхима. За чисто брашно отъ пшеница, което

безъ да се прави отъ него хлѣбъ, ще е потрѣбно за друга нѣкоя цѣль, ще се изразходва на день по 11 дерхима.

На кадията въ гр. Никополъ, Никополска каза, ще му се заплаща на день по 1 дерхимъ за надзоръ въ управлението на тоя вакъфъ и ще съблюдава тамъ слѣдното: дали правата на вакъфа сж запазени за правоимѣющитѣ наслѣдници върху тоя вакъфъ и дали изпълняватъ точно и редовно служителитѣ на вакъфа своитѣ обязанности. Кадията въ края на всѣки мѣсець ще е длъженъ да съставлява за прихода и разхода по една равномѣтка. Въ текста на тая равномѣтка ще се изтъква нагледъ състоянието на имотитѣ на тоя вакъфъ, тѣхното положение и дали тѣ сж въ редовна исправность. При това кадията ще констатира дѣлата на всѣки единъ служител отъ тоя вакъфъ, като е длъженъ да обръща най-голѣмо внимание върху злоупотрѣбленията, ако такива се случатъ. Щомъ кадията това нѣщо забѣлѣжи, той е длъженъ, като сждия на страната и облѣченъ съ правата на сждебна власть, да публикува злоупотрѣбленията и да наблюдава вакъфа, да поиска отъ отговорното лице злоупотрѣбената сума. А лицата, които сж злоупотрѣбили отъ вакъфа, той има право, споредъ шерията, да ги отстрани отъ вакъфската длъжностъ и да назначава на мѣстото на уволнения други честни, и довѣрени лица, които би били способни да управляватъ този тевлиетъ.

Подиръ туй завѣщателтъ съ клѣтва проклина и обрича на вѣчно проклятие прѣдъ бога и прѣдъ страшния неговъ небесенъ сждъ (евми-юль-киаметъ) за найтежко наказание на всички онѣзи лица, които би се провинили, биле тѣ: велики везири, юмери, бейлербей, високи държавни сановници и др. подобни, а сжщо и онѣзи, които би дрѣзнали да видоизмѣнятъ, да прииначатъ мисълта, да фалшифициратъ съдържанието и да унищожатъ това свещенно ваквиетъ-нааме. Това ваквиетъ-нааме ще има сила на законъ въ цѣлата Османска империя, въ Арабия, въ Египетъ-Кайро, както и въ прѣдѣлитѣ на Румелия, лежаща въ Европейска Турция. Тевлиетътъ, или управлението на тевлиета се възлага по право и по редътъ на старшинство на най-стария синъ на завѣщателя (хакъ евледиетъ усюли узере евлеаади евладане ве баатини батинданъ). Тоя свещенъ актъ се състави споредъ шерията, и въ присѣтствието на долуозначенитѣ мюсюлмани, като свидѣтели, отъ делегирания директоръ на императорскитѣ вакъфи въ Бруса — днесъ, въ срѣда (15 день) отъ мѣсець реджебъ 901 г. отъ егира (30 мартъ 1496 г. отъ рождество Христово).

Свидѣтели и близки роднини на завѣщателя:

Халилъ бей, синъ на завѣщателя Али бея.

Хасанъ бей, синъ на завѣщателя Али бея.

Мехмедъ бей, синъ на завѣщателя Али бея.

Ахмедъ Челеби бей, тоже синъ на завѣщателя Али бея.

Мевлаане Кемалъ юль-мюдересъ.

Мевлаане кади тачъ-юль-Единъ.

Мехмедъ бей, ибни пазарли.

Куртъ бей, ибни паша егитъ.

Мустафа бей, ибни Юсуфъ-юль-заимъ.
 Увейсъ бей, ибни Махмудъ бей.
 Хабиъ, ибни Идризъ юль-заимъ.
 Войвода Махмудъ, ибни Абдуллахъ.
 Мевлаане Синанъ, ибни Абдуллахъ.

Мурадъ, бенъ Абдуллахъ елхазенъ (хазнатаръ, съкровищникъ)
 Искендеръ, ибни Карагъозъ ель кятипъ.
 Евранъ, ибни Чулми менади юль Разиянъ.
 Джерахъ Юсуфъ, ибни Абдуллахъ.
 Куртъ, ибни елхааджи Ибрахимъ, ель кятипъ.
 Субаши Караманъ, ибни Абдуллахъ.
 Мустафа, ибни Абдуллахъ ель зевакъ.
 Субаши Исмаилъ, ибни Абдуллахъ.
 Мевлаане ель хаджи Фикихъ.
 Субаши Пазарли.
 Субаши Али, ибни Карахалилъ

Забълъжка: Настоящия актъ се провѣри отъ менъ и излезе напълно вѣренъ съгласно съ думитѣ на завѣщателя, затова азъ го завѣрихъ. Ахмедъ, чиновникъ по вакѣфскитѣ дѣла въ гр. Бруса
 (П.) *Ахмедъ.*

II Забълъжка: Настоящия прѣписъ е вѣремъ съ оригинала му, поради което и го завѣрявамъ.

Азъ: Ахмедъ, бенъ Мехмедъ, кадия на сждилището „Даудъ Паша“ въ гр. Костанине.

(П.) *Ахмедъ бенъ Мехмедъ.*

III Забълъжка. Съдържанието на настоящето ваквиетъ-нааме, по форма и по сжщество е направено, съгласно съ шерията и е вѣрно съ първообразното.

Завѣрителъ: азъ, Хасанъ, кадия на Плѣвенската кааза

(П.) *Хасанъ.*

IV Забълъжка. Съдържанието на тоя актъ-завѣщание по форма и по сжщество, като отговаря напълно на постановленията на свещенния шериятъ, го завѣрявамъ и утвърждавамъ

Азъ, шейхъ Мустафа юль Мудересъ, висши сждебенъ чиновникъ и делегиранъ да изслуша изповѣдта на завѣщателя.

V Бълъжка. Долоподписаниятъ кадия на Никополската кааза Али бенъ Сюлюманъ, удостоверявамъ не само правилното съставяние на тоя актъ, че е съставенъ съгласно съ шерията, нъ и още удостоверявамъ, че той е точенъ и вѣренъ по форма и по сжщество.

VI Забълъжка. Удостоверявамъ, че съдържанието на това ваквиетъ-нааме е цѣлесъобразно съ оригинала му, и че по форма и съдържание — отговаря на постановленията на шерията.

Плѣвенски кадия: *Сеферъ, бенъ Сабитъ.*

Отъ страната на тоя актъ има слѣднитѣ забѣлѣжки:

Отъ старата регистратура се вижда, че горното ваквиетъ-нааме е напълно регистрирано въ вакѣфскитѣ книги, възъ името на Михаилъ бея. Затова азъ го и завѣрвамъ.

(П.) *Мехмедъ Али.*

1145 г. отъ егира, или 1733 отъ рождество Христово

По надолу на двѣ мѣста се срѣщатъ записани слѣднитѣ бѣлѣжки:

Актътъ е пристигналъ въ главната канцелария на вакѣфа, е точно завѣренъ и истиненъ, безъ нѣкакви поправки, погрѣшки и др. Тоя актъ буквално е регистриранъ въ главнитѣ вакѣфски книги въ министерството на евкафа.

Допълнение.

Като прибавка отъ долу на тоя актъ е написанъ и слѣдния свещенъ актъ, въ текста на който има слѣдното съдържание:

„Настоящия актъ ще има сила на законъ и ще се уважава за дѣйствителенъ и законенъ шериятски хюджетъ, който ще има валидность на неоспоримъ, и на сѣдебенъ актъ, влѣзналъ въ законна сила за изпълнение, съ слѣдующитѣ мои заявления:

1) Азъ Карагюзъ, бенъ Абдуллахъ, който присѣтствувахъ при издаването на горното вакфиетъ-нааме и който бѣхъ назначенъ отъ завѣщателя за законенъ мютевеля по управлението дѣлата на вакѣфитѣ и на имаретитѣ, завѣщани отъ Михаилъ бея, — сега въ присѣтствието на почтеннитѣ мюсюлмани-свидѣтели: Куртъ бей ибни паша Егитъ, войвода Синанъ, ибни Али и Иллиясъ, ибни Амза, заявямъ устно и изповѣдамъ така:

„За напредъ за истински мютевеля на тоя вакѣфъ опредѣлявамъ, споредъ волята на завѣщателя, Хасанъ бея, който е най-стария синъ на покойния Али бей, а Али бей бѣ синъ на покойния Хадъръ бей, а послѣдния пъкъ бѣ синъ на гаази Михаилъ бея. Хасанъ бей, новиятъ мютевеля на тоя вакѣфъ, който сега лично присѣтствува въ тоя шериятски съвѣтъ е присѣтствувалъ и въ врѣмето, когато баща му Али бей завѣщаваше имотитѣ си на вакѣфа и прие тогава да изпълнява службата на мютевлията, само че по неговото тогава малолѣтство, се възложи изпълнението на тая служба върху мене.

Днесъ той, Хасанъ бей, като пълнолѣтенъ и достоенъ да изпълнява тевлиетската служба по вакѣфитѣ, завѣщани отъ баща му Али бея, приема да изпълнява тая служба и да води дѣлата на тевлиета. Хасанъ бей, като мютевеля, ще има пълно право да управлява не само вакфираниитѣ имоти отъ баща си Али бея, нъ и още и онѣзи имоти, които сѣ завѣщани отъ дѣда и прѣдѣдо му. Той е достоенъ да води и направлява дѣлата на тоя вакѣфъ, съобразно съ волята на завѣщателитѣ и съгласно съ постановленията на шерията. Той ще разпрѣдѣля правилно и законно приходитѣ отъ

тѣзи вакфирани имоти и ще изплаща редовно на всѣки единъ служащъ отъ тоя вакѣфъ така, както то е опрѣдѣлено въ самото вакфиет-нааме, съгласно съ волята и желанието на завѣщателя.

Имаретътъ, който се намира въ гр. Плѣвенъ ще се държи за бѣднитѣ винаги отворенъ, ще бжде въ пѣленъ порядкъ и ще се дава тамъ бесплатно храна, ястие и госба на всички, които вжтрѣ въ него живѣятъ, както и на пѣтници, на бѣдни, на болни, на страждаци отъ всѣкакви болести и на посѣтители.

Въ петъченъ день, както и въ светитѣ празници на рамазана, на байряма и на лейлегеджеси, ще се раздава на бѣднитѣ, на пѣтницитѣ и на гоститѣ, които се намиратъ тамъ, подсладенъ орисъ въ видъ на ашуре. Бѣднитѣ, както и богатитѣ, мжжетѣ, женитѣ, дѣцата, гоститѣ и пѣтницитѣ, които прѣминаватъ отъ тамъ и по нѣкоя работа прѣстояватъ тамъ, трѣбва да бждатъ добрѣ гледани, нахранени за да бждатъ доволни и да могатъ тѣ отъ сърдце и душа да кажатъ: богъ да прости и богъ да даде на душитѣ на завѣщателитѣ блаженство, вѣченъ покой и рай въ вѣчния небесенъ свѣтъ.

Икономътъ на тоя вакѣфъ е длъженъ, съгласно съ волята на завѣщателитѣ, да държи постоянно въ депозитъ въ килера си достатъчно количество готовъ орисъ, който той ще събира отъ оризницитѣ на вакѣфа.

Всѣки день трѣбва да се изразходва чистъ орисъ по 12 оки, както по 6 оки чисто овче масло на день.

Прѣзъ течението на годината ще се правятъ периодически гозби отъ халва, които ще се раздаватъ въ имарета, като за тази цѣль се опрѣдѣлява за разходъ 500 дерхима отъ тоя вакѣфъ. Халвата ще се раздава на бѣднитѣ, като задушница за спасението душитѣ на завѣщателитѣ. Бѣднитѣ, страдающитѣ и болнитѣ, които посѣщаватъ имарета, както и живущитѣ тамъ люди, трѣбва добрѣ да се гледатъ и добрѣ да се третиратъ отъ прислугата на вакѣфа и ще се раздава на тѣхъ еднаква храна и ястия.

Тоя свещенъ шериятски (актъ-ваквиетъ-нааме), щомъ се състави, написа и одобри отъ мютевелията Хасанъ бея, а тѣй сжщо и отъ шераятския свѣтъ, се поднесе на одобрене и санкционирание на великия султанъ и императоръ Баязидъ ханъ II, който е могущъ султанъ халифъ на цѣла Арабия, на Персия, на двата велики океана, на много морета и на двѣтѣ суши, — тоя султанъ, прѣдъ когото всѣки трѣбва да се кланя и да му се подчинява и да изпълнява неговитѣ високи заповѣди, защото, както се каза по-горѣ, той е великъ самодържець и императоръ.

Това завѣщание „ваквиетъ-нааме“ слѣдъ като се легализира и отъ страната на великия султанъ, влиза въ пълна законна сила. — Написа се, и се състави и издаде днесъ, пѣрвитѣ числа отъ мѣсець шеваль 910 г. отъ егира (7 мартъ 1505 год. отъ рождество Христово).

Ф Е Р М А Н Ъ.

Издаденъ отъ султанъ Махмудъ ханъ II, синъ на султанъ Мустафа ханъ III, по въпроса за вакъфа „Гаази Михалъ бей зааде-гаази Али бей и Сюлюманъ бей,“ лежащъ въ Плѣвенско и др.

5 шеваль 1239 г. отъ егира, (23 юли 1823 год. р. хр.).

До тебе, мой високославенъ, достоенъ и мждъръ съвѣтникъ, министеръ на високославната ми империя и самоотверженъ пълководецъ (мюширъ) на славната моя армия; ти, който съ голѣмъ дипломатически тактъ дирижирашъ държавнитѣ ми дѣла, имеюще важно значение за империята ми и ги искарвашъ на добъръ край; ти, който умно и съ тактъ управлявашъ дѣлата на нациитѣ и здраво укрѣпвашъ народнитѣ институти за благо на моитѣ поданици, които живѣятъ въ славната ми империя, както и за развитието источницитѣ на държавнитѣ ми богатства; ти, славний ми везиру и управителю, командантъ (мухавизъ) на областъта Видинъ и на санджака Никополь. Дано всевишния богъ увеличи твоята слава и силата ти! Сжщо и до васъ, мой високопросвѣтени, славни и справедливи кадии на казитѣ Плѣвенъ и др. Нека богъ подари слава и увеличи вашата сждебна-просвѣтителна дѣйность. А така сжщо и до тебъ славний ми, достоенъ и високъ сановникъ Мир-и-Османъ който за сега си назначенъ за каймакамъ-мютевелия на вакъфа „гаази Михалъ бей зааде Али бей и Сюлюманъ бей.“ Нека богъ продължи за дълго врѣме твоята слава и сила!

Съ пристигването на тоя ми султански актъ който е скрѣпенъ съ високитѣ ми свещени знакове, — нека Ви бжде извѣстно, че благородната госпожа Фатме ханъмъ е подала до императорския ми диванъ една молба, надлежно подпечатана и подписана отъ нея. Отъ текста на тази молба се узнава, че тя е била опрѣдѣлена за мютевелия на вакъфа „Гаази михалъ бей зааде, Али бей и Сюлюманъ бей,“ като за тази цѣль ѝ е билъ вржченъ и надлежния султански берагъ. Фатиме ханъмъ е станала мютевелия възъ основа на условията, които сж написани въ акта за вакъфа и които сж привилигировани по изричната заповѣдъ на завѣщателя, по реда на „хакъ евлядиетъ ве мешрутиетъ юзере.“ Вакфиранитѣ имоти на тоя вакъфъ се състоятъ отъ богоугодни заведения: джамии, имарети и др. хайрати, лежащи въ градътъ Плѣвенъ и околността му, Никополски санджакъ. Въ жалбата си тя заявява и се оплаква, че нѣкои рая-християни на вакъфа, които сж живѣли въ градътъ Плѣвенъ и въ селата, лежащи подъ вѣдомството на казата Плѣвенъ, като не могли да изплащатъ на вакъфа припадающата имъ се часть отъ данъцитѣ, съ които тѣ биле обложени, биле принудени да напустнатъ старитѣ си жилища, да избѣгатъ по чужди страни и мѣста и да се заселятъ тамъ, гдѣто тѣ намѣрятъ за удобно. Нѣ тѣхнитѣ данъци, съгласно съ условията на вакъфа, като оставали неизплатени, сж били възлагали върху останалитѣ други рай, които биле

длъжни да ги изплащатъ. По тоя начинъ тѣхното материялно положение е станало много тежко и официјално сж заявили, че не ше могатъ да понесатъ тоя тежккъ товаръ, нито ше могатъ да ги изплащатъ и тѣзи данѣци, защото щѣли биле да се съсипятъ окончателно, ако тѣ дѣйствително се заставятъ да ги изплащатъ. Въ края на жалбата си просителката-мютевелия иска да издамъ една височайша заповѣдъ, съ която да се заповѣда особено на тебъ, мой великий везиру, за да се погрижешъ да издиришъ избѣгналитѣ отъ вакъфа раи и да ги докарашъ на мѣстожителство тамъ, гдѣто тѣ сж биле родени и гдѣто е било тѣхното дѣйствително родно отечество, споредъ както това се изисквало отъ условията за тоя вакъфъ.

Жалбата на просителката се получи и се проводи за справка въ старата архива, въ отдѣла на счетоводството за малкитѣ вакъфи, които сж подъ прямиа надзоръ на великия везиръ.

Отъ кратката резолюция, която ми се доложи по направената справка се установи слѣдното:

Вакъфътъ и вакфиранитѣ имоти отъ поменатитѣ завѣщатели— „гази Михалъ бей, зааде Али бей и Сюлюманъ бей“, споредъ както сж тѣ описани въ регистритѣ на вакъфа, се намиратъ, както въ самия градъ Плѣвенъ, така и въ селата, лежащи подъ вѣдомството на Плѣвенската каза и др. Отъ произведенията на тѣзи вакъфски земи, имоти и емляци, тевлиетътъ ше има право да получава само една пета часть. За мютевелия на тоя тевлиетъ е била по прѣди сестрата на покойния елхаджи Редованъ бей, а именно Фатме ханъмъ, дъщеря на Али бея, понеже тя, по реда на старшинство е била, най-стариятъ членъ отъ потомцитѣ на наслѣдницитѣ на завѣщателя и е водила единъ редовенъ и правиленъ животъ, а при това тя е била и способна да управлява тевлиетътъ на тоя вакъфъ. За каймакаминъ-мютевелия на вакъфа е билъ опрѣдѣленъ съ царски бератъ Османъ бей, ибни Мехмедъ бей. По тоя начинъ управлението на тевлиета се възлага съ царски бератъ, както върху помената Фатме ханъмъ, дъщеря на Али бея, а тѣй сжщо и върху Османъ бея, синъ на Мехмедъ бея.

Слѣдъ туй се поискаха свѣдѣния по тоя въпросъ отъ бившия главенъ управителъ на императорската архива Мехмедъ Хамидъ. Послѣдниа на бърза рѣчка, като е извлѣкълъ нуждитѣ свѣдѣния отъ сметното отдѣление на царската архива, ми ги прѣдстави за свѣдѣние. Отъ тѣзи извлѣчения нагледно се установи слѣдното: вакфиранитѣ по-прѣди имущества отъ гази Али бея, бенъ Михаилъ бей се състоятъ и намиратъ въ градътъ Плѣвенъ и въ селата Долна Гюруга и Къшанъ. Покойния султанъ Баязидъ ханъ съ височайше царско мюлк-нааме бѣ опрѣдѣлилъ, щото тѣзи три села съ всичкитѣ имъ права, земи, мездри и приходи отъ налозитѣ, като: ресуми »юва“, ресуми „качкунъ“, ресуми „мали гаибъ“, ресуми „мали мевкутъ“, ресуми „бейтюлмалъ“, ресуми »харачъ“, ресуми „испенчъ“, ресуми „гала“, ресуми „кованъ“, ресуми „агнамъ“, както и малкитѣ берии и налози, нарѣчени: ресуми „джурмъ ве джинаетъ“, ресуми „баде-

хава“ и рссуми „есияб“, — вкички тѣзи имушества и права се били чиста собственост на завѣщателя гаази Али бея. Управлението на тѣзи права и имоти бѣ свободно и независимо и той, завѣщателят имаше си самостојателно финансијално бюро по събирането на тѣзи данѣци и налози. Приснопамѣтния султан Баязид хан за собственоста на всички тѣзи имоти бѣ издал на завѣщателя надлежниот царски висок акт, наречен „мюлк-нааме хумаюн“. Според тој акт завѣщателят имаше право да владѣе имотитѣ, земитѣ и селата, имената на които сѣ по-горѣ описани, както и да прибира десјатѣка, данѣка, такситѣ отъ налозитѣ, които раята христијани трѣбваше да плаќаат на правителството. Въ прѣдѣлитѣ на тѣзи вакуфски села живѣяха рая христијани, нарѣчени „хаимани“; тѣзи селяни-раи още отъ старо врѣме бѣха прѣселени тамъ и бѣха единъ видъ привилигировани, защото бѣха исклучени отъ правителствениотѣ тефтери и никакъ не фигурираха, като рая на правителството. Всеки единъ рая-селянинъ бѣ освободенъ и не плаќаше десјатѣкъ, джизие и аварисъ ханеси. Раята бѣха записани въ вакуфскитѣ тефтери и се считаха като рая на вакуфа. За селениотѣ отъ тѣзи три села рая „хаимани“, бѣха сбирщина отъ разни страни и мѣстности и бѣха докарани тамъ да заселятѣ тая страна, да се установятѣ тамъ на постоянно мѣстожителство и да обработватѣ земитѣ. При това, тѣзи обаче раи-селяни сами бѣха чиста собственост на самия завѣщателъ и той можеше, както си ще, да ги притежава и владѣе като евојчиста собственост (мюлк). За такoва стопанисване на живи хора-раи бѣ издаденъ на гаази Али бея особенъ султански актъ — „мюлк-нааме“, споредъ който завѣщателят ставаше пълновластенъ господар на тѣзи раи и на приходитѣ отъ тѣхъ. Слѣдъ това рѣчениотѣ султанъ Баязид ханъ бѣ издалъ и другъ султански актъ, съ който се опрѣдѣляваха точно границитѣ на тѣзи села. Въ границитѣ на тѣзи свои села завѣщателят Али бей бѣ съградилъ нѣколко джамии, имарети и завиета. Всички тѣзи богоугодни заведения той ги вакфира за въ полза на вакуфа. А нѣкои отъ своитѣ си имушества той завѣща на вакуфа, а само доходитѣ отъ тѣхъ остави да ги владѣятъ синоветѣ му. Други негови имоти се стопанисваха отъ неговитѣ подчинени раи и роби, живуци въ града Плѣвенъ, защото тѣзи раи бѣха привилигировани и бѣха освободени отъ плаќането на всеќакви данѣци и десјатѣци. Даже и сега всичкитѣ тѣзи негови права подробно сѣ описани въ книгата на старата архива и съ рапортъ ми сѣ прѣдставени на мое императорско усмотрение. Мюлкнааметата и вакфието на Али бея надлежно се санкционираха и потвѣрдиха отъ мене и отъ моята императорска власт за да иматѣ сила на законъ. Това обстоятелство се доказа, както отъ старитѣ официални, правителствени тефтери, а тѣй сжщо и отъ моитѣ султански финансови книжа. Това нѣщо, слѣдъ като се бѣ установило, бѣ се издала особена заповѣдъ, съ която се бѣ прѣдписало да се утвѣрди това положение на работитѣ тѣй, както що е било и по-прѣди, а това утвѣрждение се регистрира и въ старитѣ султански тефтери.

Въ тази смисълъ и духъ се написа една заповѣдъ до сегашния главенъ управителъ въ тая областъ, за да не изисква отъ Плѣвенскитѣ кюфари никакви данъци за „джизие“, като му се указваше, че тѣ сж били привилигировани, и освободени отъ всѣкакви налози, които не се слѣдва да се взема за напрѣдъ отъ тѣхъ споредъ шерията. По сетиѣ обаче, споредъ както ми се съобши, е било рѣшено и се е издалъ височайши царски ферманъ, по силата на който Плѣвенскитѣ кюфари да бждатъ обложени съ данъка „джизие“ и тоя данъкъ се събира направо отъ раята за въ полза на правителството ми. А другитѣ останали данъци, ресуми и десятъци ще трѣбва да се изплащатъ направо на притежателя на тоя вакъфъ.

Нъ, отъ по-сетиѣ се узнало, че имало издадена и друга заповѣдъ (мукарарнааме), споредъ която изрично се казвало, че кюфаритѣ отъ Плѣвенъ да не се облагатъ ни съ данъкъ „джизие“, нито пъкъ да се събира тоя данъкъ отъ тѣхъ. А ако данъкътъ се е събиралъ, то е трѣбвало тоя данъкъ, като царска милость, да се възвърне на дирѣ на данъкоплатцитѣ кюфари. Тогава е била издадена на поменатитѣ кюфари една свещенна султанска грамота, която е била записана и въ новитѣ царски регистри, споредъ както това става явно отъ регистратурата на императорската ми архива.

Това нѣщо изрично е било забѣлѣзано въ старитѣ книжа на архивата ми и ми се доложи съ рапортъ за мое по-нататъшно разпореждане. Азъ постановихъ щото за напрѣдъ да се дѣйствува по тоя въпросъ тѣй, както се е дѣйствувало и по-прѣди и както е забѣлѣзано въ старитѣ регистри. Рѣшено е било, щото на раята — кюфари, отъ Плѣвенъ да имъ се възвърне привилегията, която тѣ сж имали по-прѣди, а това мое царско рѣшение, за знание да се запише и регистрира и въ новитѣ правителствени тефтери.

И така, споредъ новитѣ царски тефтери, е било забѣлѣзано, че жителитѣ на града Плѣвенъ се раздѣляватъ на особени махали, като броя на живущитѣ на всѣка една махала лица сж били по именно записани, — било по общини (джемаатъ), било и по описъ, — и че броя на лицата кюфари е било извѣстно като тѣ сж били нарѣчени „геберани“ (огнѣпоклоници).

Данъцитѣ и десятъка, които ще се зима отъ произведението на земитѣ и които ще се събиратъ за смѣтка на вакъфа отъ раята — жители на гр. Плѣвенъ, заедно съ данъцитѣ на циганитѣ, живущи тамъ, се състоятъ отъ слѣднитѣ данъци: ресуми „испенчъ“, ресуми „хънта“ и ресуми „шайръ“. Общата сума отъ тѣзи данъци е възлизала годишно на 37855 акчета. Жителитѣ селяни, които живѣятъ въ селото Долна Гюруга, Плѣвенска нахия, заедно съ живущитѣ тамъ цигани ще даватъ на вакъфа слѣднитѣ налози: ресуми „испенчъ“, ресуми „хънта“ и ресуми „шайръ“. Общата сума отъ прихода на това село, заедно съ други суми, възлиза годишно на 37855 акчета. А раята селяни, които живѣатъ въ сжщото село Долна Гюруга, Плѣвенска нахия, безъ циганитѣ, ще изплащатъ на вакъфа годишно: ресуми „испенчъ“, ресуми „хънта“ и ресуми „шайръ“. Общата годишна сума, заедно съ други суми, възлиза на 18650 акчета. Раята —

жители, които живѣятъ въ селото Горния Плѣвенъ (Плѣвня Балакариеси) ще изплащатъ на вакъфа данѣцитѣ: „испенчъ“, „хънта“ и „шайръ“. Годишно общата сума на тѣзи приходи възлиза на 3195 акчета. Раята — жители отъ селото Търла, Плѣвенска нахия, чийто брой е описанъ, ще изплащатъ сжщитѣ налози на вакъфа, като: „испенчъ“, „хънта“ и „шайръ“. Годишната обща сума отъ тѣзи налози възлиза на 4370 акчета. Раята — жители, живущи въ селото Карагуй, Плѣвенска нахия, чийто брой е описанъ, ще плащатъ на вакъфа налозитѣ: испенчъ, хънта и шайръ. Годишната обща сума отъ доходитѣ на тѣзи налози, заедно съ други суми, възлиза на 9100 акчета. Раята — жители отъ село Безденлю, Плѣвенска нахия, ще изплаща на вакъфа годишно налозитѣ и десѣтъка: „испенчъ, хънта и шайръ“. Общата сума на тѣзи доходи годишно възлиза на 14140 акчета. Раята жители отъ селото Бродъ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ за себе си и за произведенията на тѣхнитѣ храни, въ полза на вакъфа, годишно слѣднитѣ налози: испенчъ, хънта и шайръ. Общата годишна сума на тѣзи налози, заедно съ други, възлиза на 8460 акчета. Раята жители отъ село Горни Луковитѣ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ за себе си и за произведенията на тѣхнитѣ храни испенчъ, хънта и шайръ. Общата годишна сума на тѣзи данѣци, заедно съ други суми, възлиза на 4000 акчета. Раята жители отъ село Смърденъ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ житни произведения: испенчъ, хънта и шайръ. Общата годишна сума отъ тѣзи данѣци, заедно съ други, възлиза на 1537 акчета. Раята-жители, живущи въ село Горна Митрополия, Плѣвеиска нахия ще изплащатъ за себе си и за десѣтъкъ отъ тѣхнитѣ произведения на вакъфа: испенчъ, хънта и шайръ. Общата годишна сума отъ тѣзи налози, заедно съ други суми, възлиза на 18625 акчета. Раята-жители отъ селото Долна Митрополия, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ земни произведения, налозитѣ: испенчъ, хънта и шайръ. Общата сума годишно на тѣзи налози, заедно съ други суми, възлиза на 8000 акчета. Раята-жители отъ селото Василь-долъ, Плѣвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ земни произведения, налозитѣ: испенчъ, хънта и шайръ. Общата годишная сума, отъ тѣзи налози, заедно съ други доходи, възлиза на 7478 акчета. Раята-жители отъ село Услець, Плѣвенска нахия, сж смѣсъ отъ мюсюлмани и геберани; тѣ ще исплащатъ годишно на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ храни налозитѣ: ресуми „чифтъ“, ресуми „хънта“ и ресуми „шайръ“. Общата годишна сума отъ тѣзи налози, заедно съ други доходи, възлиза на 5848 акчета. Раята-жители, живущи въ селото Брѣстовець, Плѣвенска нахия, сж смѣсъ отъ мюсюлмани и геберани (подъ думата геберани значи огнепоклоници или християни) и ще плащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ произведения налозитѣ: ресуми „чифтъ“, ресуми „хънта“ и ресуми „шайръ“. Общата годишна сума на тѣзи налози, заедно съ други приходи, възлиза на 5990 акчета. Жителитѣ-мюсюлмани и геберани, които живѣятъ въ

селото Хамелъ, или съ друго название село „Плази гасъ“, Плъвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа данъцитѣ: чифтъ, хънта и шайръ. Общата сума отъ тѣзи налози, заедно съ други малки берии, възлиза годишно на 9436 акчета. Раята-жители, живущи въ селото Телишъ, Плъвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ десетични храни, налозитѣ: испенчъ, хънта и шайръ. Общата сума отъ приходитѣ на това село, заедно съ други суми, възлиза годишно на 7895 акчета. Раята-жители отъ селото Ласкари, Плъвенска нахия, ще изплащатъ на вакъфа за себе си и за тѣхнитѣ землени произведения, налозитѣ: испенчъ, хънта и шайръ. Общата годишна сума отъ приходитѣ на това село, заедно съ други суми, възлиза на 3467 акчета.

Така по тоя начинъ общия сборъ отъ доходитѣ на горѣбозначенитѣ села, които доходи ще се получаватъ отъ управлението на вакъфа, възлиза годишно на сумата 172,455 акчета (биръ юкъ етмишъ ики бинъ юсъ елли бешъ акче). Сумитѣ по разхода, които сж прѣдвидени за подържане на сграденитѣ тамъ джамии, за храна и гостба, които сж потрѣбни за имаретътъ, както и за други цѣли по вакъфа, — тѣзи разходи възлизатъ годишно на сума 122,354 акчета. Това се твърди отъ тефтеритѣ и книжата на вакъфа, въ които поименно е записано съ букви, а тѣй сжщо е записано отдѣлно подобно и въ отчетното отдѣление по книгитѣ на тоя вакъфъ. Споредъ тѣзи точни данни и съгласно съ изискванята на закона за царската дефтерхана се установява на яве фактътъ, че десетъкътъ отъ хранитѣ и данъцитѣ отъ раята-жители на града Плъвенъ, на селото Долно Гурова, на селото Горни Плъвенъ, на селото Търло, на селото Карагуй, на селото Пардилово, на селото Перловець, на селото Буковинъ-горно, на селото Исрадинъ, на селото Горна Митрополия, на селото Долна Митрополия, на селото Василъ долъ, на селото Охтинъ, на селото Брестовець, на селото Мухълъ, или съ друго название, село Плази-гасъ, на селото Телишъ, както и на селото Ласкари, — всички тия рай-жители ще трѣбва да се владѣятъ и да се притежаватъ отъ страна на вакъфа, посвѣтенъ отъ поменатия Али бея, бенъ Михайлъ бей.

Управительтъ (еминътъ) на императорската ми дефтерхана, слѣдъ като ми донесе тѣзи свѣдѣния съ илямъ, подпечатанъ отъ него самаго съ собствения му печатъ, ме удостовѣри напълно въ това нѣщо, а молбата съ една кратка резолюция на гърба ѝ, ми се повърна за мое по-нататъшно разпореждане. Слѣдъ тѣзи добити свѣдѣния императорския ми диванъ поиска точни допълнителни свѣдѣния за условията на тоя вакъфъ и за начина, по който вакъфътъ ще се управлява. Исканитѣ ми свѣдѣния се доставиха съ рапортъ и отъ тѣхъ нагледно се установи, че живущитѣ въ тѣзи села рая — селяни сж били още отъ старо врѣма, още когато тѣхнитѣ бащи и дѣди сж живѣли, — сж били рая — привилегировани, като коренни жители. Тѣхнитѣ синове и тѣхнитѣ внуци тамъ сж били родени и тамъ сж живѣли и порастнали, поради което и земята имъ е станала тѣхно отечество. Тѣзи рай сж напустнали старитѣ си свои родни

мѣста и жилища и се прѣселили въ други каази, въ други села и мѣстности, като паракенде — распрѣснати и неустановени. Съгласно съ шерията тѣзи избѣгнали раи се слѣдва да се издирятъ и да се повърнатъ надирѣ, а като се установятъ на второто имъ тѣхно мѣстожителство, да се считатъ като рая на земята и като тѣхна родина. Въпросътъ за тѣхното избѣгване ще се разгледва отъ сѣднитѣ въ мѣстнитѣ шериятски сѣдилища. Сѣдията — кадия — и другитѣ членове на меджлиса ще взематъ прѣдъ видъ слѣднитѣ съображения: изселенитѣ раи отъ тѣзи вакѣфски села дали не сѣ заселени на постоянно мѣстожителство въ други каази, дали тѣ не сѣ били записани като рая на други тимари и дали давносния срокъ отъ 10 години не е изтекълъ. Тоя срокъ за давностъ отъ 10 години ще се счита отъ деня, когато раята селяни сѣ напустнали старитѣ си огнища и когато тѣ сѣ били записани въ новитѣ провѣрочни книжа, както и въ новитѣ списъци при описването на раитѣ. Съ една рѣчь всички такива издирени раи, чийто срокъ за давностъ отъ 10 години не е изтекълъ, трѣбва да се залавятъ отъ административно-полицейскитѣ власти и да се сѣдятъ по шериятски релѣ. По-сетнѣ ще ги прѣпращате на постоянно мѣстожителство въ старитѣ имъ жилища, гдѣто тѣ сѣ били родени и гдѣто тѣ сѣ били записани за рая на завѣщателя, за синове и внуци на рая и сѣ били отъ старо врѣме, когато тѣзи раи сѣ били чиста собственостъ на завѣщателя имъ. Това обстоятелство се твърди дословно отъ кратката бѣлѣжка (деркенарѣ), която е била извлѣчена отъ старитѣ книжа на императорската ми дефтерхана, както и отъ финансовитѣ книжа на самия вакѣфъ.

Възъ основа на тази кратка бѣлѣжка и съгласно съ извлѣченията, направени отъ регистратурата на императорската ми архива, които ми сѣ прѣдадени направо на менѣ, тѣ ме замолиха да имъ издамъ височайша заповѣдъ по тоя въпросъ. Азъ благоволихъ да издамъ тоя ми царски ферманъ. Прочее, щомъ ви пристигне тамъ, заповѣдвамъ ви да вземете всичкитѣ нуждни мѣрки за повърцането и за изнамѣрването на ония избѣгнали раи отъ вакѣфа, които дѣйствително сѣ живѣли въ вакѣфскитѣ имоти и които раи сѣ били родени тамъ, а отъ сетнѣ сѣ били избѣгали въ разни каази и села. Залавянето на тѣзи раи ще става по сѣдебенъ и административенъ начинъ; а сѣдѣтъ е длъженъ да ги изпита и да ги испраща подъ конвой до мѣстото, гдѣто е постоянното седалище на управителя на тоя вакѣфъ. Управителятъ-мютевелия ще е длъженъ да намѣсти възвѣрналитѣ се раи на постоянното мѣстожителство въ старитѣ имъ жилища и тѣ тамъ ще бждатъ отново записани, като раи на вакѣфа и като коренни жители въ правителственитѣ тефтери. Тѣзи тефтери ще бждатъ подпечатани съ частнитѣ печати на управлението на вакѣфа, ще се пришиватъ и ще се прѣдаватъ на императорската ми власть.

По тоя начинъ раитѣ като се запишатъ въ моитѣ царски тефтери за раи на вакѣфа, ще фигуриратъ като стари раи и като синове и внуци на стари коренни раи отъ тоя свещенъ вакѣфъ. Тѣ ще бждатъ настанени на постоянно мѣстожителство въ старитѣ имъ огнища, гдѣто по прѣди сѣ били родени и като такива тѣ ще бждатъ записани въ всички официални тефтери.

Заповѣдвамъ още, щото сждебно-полицейската власт да вземе мѣрки и още отъ сега да се распореди за издирването на такива прѣселенци, за вдигането имъ отъ мѣстата, гдѣто и да се намѣрятъ както и за прѣнасянето имъ съ врѣме въ старитѣ имъ жилища.

Заповѣдвамъ още, щото организѣ на моята власт да не оставятъ по никой начинъ да се скитатъ тѣзи бѣжанци насамъ натагъкъ, като паракенде. Защото рѣшено е, щото всички онѣзи скитници — раи, които нѣматъ установено мѣстожителство, които не сж били записани отново подъ тежкия дангъкъ „аваризъ-хаана“ и на които давностния 10-годишенъ срокъ не е билъ изтекълъ, — всички такива избѣгнали раи да се залавятъ и да се установятъ въ старитѣ имъ огнища, безъ нѣкой отъ страна човѣкъ да упорствува въ това и да противодѣйствува на властѣта, понеже това упорствуване ще е равносилно съ незачитание канона на императорския ми регистъръ. Лицата, които би опорствували, ще ги накажя най строго.

Всички мои държавни служители и чиновници, въ интереса на тѣхната имъ служба, сж длѣжни да покажатъ голѣми усилия и ревностно да изпълнятъ тази ми височайша царска заповѣдъ. Тѣ трѣбва да се стараятъ повече, отъ колкото трѣбва, щото да не пострадятъ нѣкои други раи, които сж биле записани подъ описа на чужди тимари. Чуждитѣ раи, не трѣбва да се закачатъ и насила да не се взиматъ; върху тѣхъ никакви насилие и заплашване и подкупване и измжчване за прѣмѣстването имъ да не имъ се върши, нѣ прѣдлага настаняването въ земитѣ и селата на поменатия вакѣфъ.

А вие, г.г. кадии и каймаками сте длѣжни да се распоредате по тоя въпросъ, съгласно съ шерията, и да дѣйствувате точно и съобразно съ духа на тази ми царска заповѣдъ. Тѣй да знаете! Честь, слава и пълна вѣра отдайте на свещенитѣ ми знакове — турата и монограма ми, — положени на чело на настоящий ми султански ферманъ, издаденъ въ гр. Константирие — днесъ 5 шеваль 1239 година отъ егиера (23 юли 1823 година).

(Слѣдва).

Прѣвелъ: *Д. Ихчиевъ.*

Етнографическото положение на старитѣ македонци*).

Прѣди да говоримъ за заселването на македонцитѣ въ историческитѣ имъ жилища, необходимо е да хвърлимъ набързо погледъ върху по-старото население на Македония. Въ тая страна срѣщаме разнообразни племена, които се наслоявали едно върху друго, додѣто най-послѣ влѣзли въ състава на македонската нация.

Най-старото население на Македония, по всѣка вѣроятностъ, е сродно съ онова население, което едно врѣме обитавало М.-Азия, островитѣ на Егейско море и Гърция, прѣди да дойдатъ въ тия мѣста индоевропейски племена. Това население въ историческо врѣме се прѣдставлява отъ мало-азиатскитѣ племена: Килики, Писиди, Кари, Лики и пр.; съ тѣхъ сж сродни и Хетититѣ отъ източна М.-Азия, които ок. 1760 г. пр. Хр. проникватъ въ Сирия и Месопотамия и ограбватъ дори Вавилонъ²⁾. Че това „мало-азиатско“ население, чието етнографско положение още не е установено, е населявало островитѣ на Егейско море и Гърция, доказва се не само отъ извѣстията на старитѣ автори, но и отъ разпространението на географическитѣ имена съ не грѣцки суфикси — *nda*, —*ndos* (—*nthos*), —*assos*, —*issos* (—*asa*, —*iso*), които сж общи за М.-Азия и Гърция³⁾.

И въ Македония това прѣдиндоевропейско население е оставило слѣди, както ясно личи отъ мѣстнитѣ имена. Така напр. името на македонския градъ *Ἀλίνδοια* се срѣща и въ Кария (*Ἀλινδα*); *Ἀρνίσσα* въ Еордея, между Битоля и Водена, ни напомнюва *Ἀρνα* въ Ликия; езеро *Βόλβη* (Бешик-гьолъ) — града *Βόλβαι* въ Ликия⁴⁾; *Σίνδα* на солунския заливъ — *Σίνδα* въ Писидия, *Σινδησσός* въ Кария⁵⁾.

По нататъкъ трѣбва да забѣлѣжимъ, че името „Пеласги“ въ С. Македония навѣрно трѣбва да се свърже съ „Пеласгитѣ“, както изтъкна Fick⁶⁾ (*πελασγός* отъ *πελαγ-σικός*) и както се приема за вѣроятно и отъ Ed. Meyer⁷⁾. Тия Пеласги обаче сж едно прѣдгрѣцко племе, което живѣло въ Тесалия (Пеласгиотисъ на р. Пеней); явна е значи свръзката между прѣдгрѣцкото население на Гърция и това на Македония. Забѣлѣжително е, че и името *Γορτυνία* на горни Вардаръ се

*) Продължение отъ кн. II. Стр. 175.

2) Ed. Meyer, *Gesch. des Altertums*, т. I, 2-а часть, стр. 577 (2-о изд.),

3) Ed. Meyer, ц. с. 623 сл. Г. И. Кацаровъ, въ Пер. Спис. кн. LXVII. стр. 255 гл. и тамъ цитираната литература.

4) Въ единъ надписъ отъ с. Шатрово (Дупн. ок.) се срѣща име *Βολβα-βουηνοί*. (Арх. Изв. на Нар. Музей 152). И въ Тракия има слѣди отъ старо „малоазиатско“ (хетитско) население: в. Г. И. Кацаровъ, ц. м. стр. 261 сл.

5) A. Fick, *Vorgriech. Ortsnamen*, 151; *сжщия*, *Hattiden und Danubier in Griechenland*. 21.

6) *Vorgriech. Ortsnamen*. 19.

7) Ц. М. стр. 688.

срѣща и въ Критъ (*Γόρτυν*), дѣто тоже живѣли Пеласги. Къмъ това пранаселение на Македония трѣбва да се причислятъ по всѣка вѣроятностъ и Еордеитѣ⁸⁾, които за пръвъ пѣтъ споменува Херодотъ (VII. 185) между Пеонцитѣ и Ботиенитѣ: значи старитѣ имъ жилища били около езерото *Begorritis* (Острово). Една частъ отъ тѣхъ намѣрваме и въ Ю. Илирия около р. Деволъ, който споредъ *Arrian. Anab.* 1, 5, се наричалъ *Ἐορδαϊκός*⁹⁾.

Сжщо и Ботиенитѣ между *Lydias* (Могленитикось) и Халиакмонъ на З. и Вардаръ на И. споредъ старитѣ автори сж прѣселенци отъ Критъ, което се потвърждава до нѣкждѣ и отъ географическитѣ имена¹⁰⁾.

Между тракийскитѣ племена, които се поселили въ Македония, на първо мѣсто трѣбва да споменемъ Бригитѣ (*Βρούγοι, Βρούγες*), име, което у гърцитѣ добило форма *Φρούγες*¹¹⁾. Старитѣ гръцки автори съ право свързватъ Бригитѣ съ Фригитѣ на М.-Азия; послѣднитѣ дѣйствително минали отъ Европа въ тая областъ на М.-Азия, която въ историческо врѣме носи името имъ.

За пръвъ пѣтъ Бригитѣ се споменуватъ въ телегонията на Евгамона (*epic. graec. fragm. ed. Kinkel, p. 57*): Одисей прѣдвождалъ Теспротитѣ въ борбата имъ противъ Бригитѣ¹²⁾, на които помагали боговетѣ Аресъ и Аполонъ.

Бриги срѣщаме и въ сѣверни Епиръ между илирийски племена (*Strab. p. 326; Arrian. bell. civ. II, 39*); въ залива *Quagnego* се споменуватъ *βουγγήδες νῆσοι*, дѣто Бригитѣ отъ материка имали храмъ на Артемида. Споредъ Скимнось (ст. 434, 437) тѣ живѣли при Охридско езеро; а споредъ Страбона (VII, p. 327) Бриги живѣли и по горното течение на Еригонъ; въ тая областъ (на И. отъ Охридско езеро) се намѣрвало мѣстото *Brucida* (*Brygiada*) на *Via Egnatia*¹³⁾. При планината Бермионъ (Докса) ги поставятъ Страбонъ (VII, 330, fr. 35) и други. Споредъ свѣденията на Херодота (VI, 45; VII, 185) Мардоний въ похода си противъ Македония билъ нападнатъ

⁸⁾ *Fick*, ц. съч. 108.

⁹⁾ По-подробно в. *Oberhammer, Pauly-Wissowa, R. E. V, 2656*.

¹⁰⁾ Пеласги живѣли и въ Атосъ: ср. *Thuk. IV, 109: αἱ οἰκοῦνται ζυμμίχτοις ἔθνεσι βαρβάρων διγλώσσων, καὶ τι καὶ Χαλκιδικὸν ἐν βραχέ, τὸ δὲ πλείστον Πελασγικὸν τῶν καὶ Δῆμνόν ποτε καὶ Ἀθήνας Τυρσητῶν οἰκησάντων, καὶ Βισαλλικὸν καὶ Κορηστονικὸν καὶ Ἠδῶνες*. Трѣбва да забѣлжимъ, че старитѣ автори погрѣшно идентифицирали Пеласгитѣ съ Тирсенитѣ отъ Лемнось (*Meyer. Gesch. d. Alt. I, 2, 2-о изд. 686*); послѣднитѣ сж идентични съ *Turša* на египетскитѣ паметници и съ италиятѣ Тирсени (=Етруски); сега се приема, че Етрускитѣ се прѣселили въ Италия прѣзъ море; вѣроятно тѣ дошли отъ източната половина на Егейското море.

¹¹⁾ *Kretschmer, Einleitung, 229*. За Бригитѣ в. и *Fick, Hattiden und Danubier, 35* гл.

¹²⁾ Безосновно приематъ нѣкои учени, че подъ това име трѣбва да се разбиратъ просто сѣвернитѣ неприятели (Илирийци или Македонци) на Теспротитѣ: *Helbig, das Homer. Epos, 2-о изд. 14*.

¹³⁾ в. *Steph. Byz. Βουγγίας πόλις Μακεδονίας*.

прѣзъ нощъта отъ Бригитѣ, които избили мнозина отъ войниците му (въ 492 г. пр. Хр.): значи Бриги живѣли и въ Ематия. Мѣстото *Brytizon* не далечъ отъ езерото Болбе свидѣтелствува за Бриги при Струма¹⁴⁾.

Обстоятелството, че намѣрваме Фриги въ области, които по-сетнѣ сж заети отъ Илиритѣ и че еднакви мѣстни тракийски имена се повтарятъ въ западната и източната частъ на полуострова, ни кара да приемемъ, че едно врѣме цѣлиятъ полуостровъ отъ Понта до Адриатическото море билъ заетъ отъ тракийски племена¹⁵⁾; послѣ, когато въ западната частъ на полуострова нахлули илиритѣ, запазили се само отдѣлни острови отъ по-старото тракийско население. Patsch прѣдполага, че именно тоя натискъ на илирийскитѣ племена върху тракитѣ е причинилъ фригийското прѣселение въ М.-Азия. Кога е станало това прѣселение, не може за сега да се опрѣдѣлипо-точно.

*Kretschmer*¹⁶⁾ мисли, че прѣселението на тракийски племена въ М.-Азия се почнало още въ третото хилядогодие пр. Хр.; разбира се, че то не е станало изведнажъ, а се е продължавало дълги столѣтия дори до историческо врѣме¹⁷⁾. Ed. Meyer¹⁸⁾ не е съгласенъ съ това мнѣние; наистина и той допуска, че отдѣлни рояци рано още минали отъ Тракия въ М.-Азия; но тѣ сж били незначителни и не сж могли да промѣнятъ етнографическия съставъ на малоазиатското население; обаче Фригитѣ и сроднитѣ съ тѣхъ племена (Миси и пр.) проникнали въ М.-Азия тепърва въ началото на 12 в. пр. Хр.^{18a)}; съобразно съ това мнѣние Ed. Meyer твърди, че културнитѣ останки въ Троя (II градъ) и въ старитѣ могили на Фригия е прѣдиндоевропейска.

Фригийската култура сигурно е оставила слѣди въ Македония. За главния богъ Сабазий ние вече споменахме; него придружаватъ Силени (македонски *Σαβάσαι*), изворни духове. Извѣстното фригийско сказание за Мидасъ и Силена е локализирано въ планината Бермиосъ, както ни съобщава Херодотъ (VIII. 138): „(Аргеадитѣ) живѣли близо до градинитѣ, които се наричатъ градини на Мидасъ, сина на Гордия; въ тѣхъ растатъ диви рози, които иматъ по 60 листа и по мириса си надминаватъ всички други; надъ тия градини лежи планината Бермионъ“.

Сжщото сказание за Мидасъ е локализирано и по на С. на границитѣ на Медитѣ и Пеонцитѣ при извора *Ἰννα*, въ

¹⁴⁾ в. *Tomaschek*, *Thraker*, I, 27. *Oberhammer*, у *Pauly-Wissowa*, III, 920.

¹⁵⁾ Това доказа *Patsch*, *Jahreshefte des Österr. Arch. Instit.* X (1907) 169 сл. ср. и *Kiessling*, *Zeitschr. f. Ethnologie*, 1905, стр. 1014.

¹⁶⁾ *Einleitung*, 181.

¹⁷⁾ Споредъ *Körte*, *Gordion*, стр. 6. фригитѣ минали въ М.-Азия въ половината на II-то хилядогодие пр. Хр.; споредъ *Fick*, *Hattiden* 36 — около 1000 г. пр. Хр.

¹⁸⁾ *Gesch. des Alt.* I, 2, 2-о изд. 613 гл.

^{18a)} По тоя въпросъ в. и *Zeitschr. f. Ethnol.* 1909, стр. 298 сл. (*Schuchhardt* и *Ed. Meyer*).

който Мидасъ смѣсилъ вино, за да улови Силена (*Ἴννα, μέση Μαίδων καὶ Παιόνων, ἣν ἐκέρασε οἴνω ὁ φρούξ Μίδας, ὅτε ἐλεῖν τὸν Σειληνὸν ὑπὸ μέθης ἠθέλησεν*: Fr. Hist. graec. II, 19; *Tomaschek, Thraker, I, 32*).

Мидасъ е по всѣка вѣроятностъ богъ на изворитѣ¹⁹⁾; неговитѣ магарешки уша²⁰⁾ сж остатъкъ отъ първоначалния му животински образъ. Интересно е да се забѣлѣжи, че въ Микена е открита една фреска, която прѣдставя нѣкакъвъ демонъ съ магарешка глава^{20a)}. Първоначалната природа на бога проглежда и въ названието на извора *Ἴννα* (ср. латин. *hippus*, муле)²¹⁾. S. Reipach²²⁾ прѣдполага че това магаре — божество може би се хранѣло съ рози, като напомня при това за историята на магарето у Апулея (*Metam. XI, 12*) което, за да добие първоначалната си човѣшка форма, трѣбва да яде рози. Едва ли може да има съмнѣние, че магарето като символъ на производителната сила на природата ще да е играло роль въ култа на старото малоазиатско тракийско население²³⁾.

На И. отъ фригитѣ идатъ *Едонски* племена²⁴⁾. Къмъ тѣхъ принадлежатъ Мигдонитѣ по долни Вардаръ до планината Киссось (дн. Хортачъ), въ мѣстността Антемусъ и около езерото Болбе. Цѣлата мигдонска областъ била заета послѣ отъ Пеонци както ще видимъ по-долѣ. По-нататъкъ идатъ Грастонитѣ (*Κρηστώνες*); тѣхната областъ (отъ изворитѣ на Галикосъ до езеро Болбе) била стѣснена отъ Бисалтитѣ, които се простирани на З. отъ долния Струма отъ Амфиполисъ до *Heraclea Sintica*; тѣ владѣли и богатитѣ съ руди планини, които дѣлятъ долината на Струма отъ Мигдония. Бисалти живѣли и въ Атонъ и отчасти дори на И. отъ Струма²⁵⁾. Прѣди гръко-персийскитѣ войни Бисалтитѣ и Крестонитѣ се намѣрвали подъ властта на единъ царъ²⁶⁾. Александъръ I Македонски ги покорилъ подъ властта си и завладѣлъ и

¹⁹⁾ в. *Roscher, Lexik. der griech. röm. Mythol. II, 2954* сл.

²⁰⁾ „Извѣстната приказка, която обяснява тоя животински образъ, е етиологическа и е произлѣзла отъ конфликта между по-старата прѣдстава за *силена* Мидасъ и по-младата за *царя* Мидасъ“ (*Kretschmer, 199*). Знае се че името Мидасъ носятъ фригийски царе.

^{20a)} За тия демони в. *de Visser, die nichtmenschengestalt. Götter der Griechen* стр. 198 сл.

²¹⁾ Споредъ *Brugmann, Indogerm. Forsch. XXII, 197* *Ἴννος* произлиза отъ *ἴσνος*, дума минала отъ М.-Азия; ср. армен. *išan* (магаре); цитир. споредъ *Woch-für klass. Philol. 1908, стр. 305*.

²²⁾ *Mythes, Cultes et Religions, II, 254* заб.

²³⁾ *Schröder, Arch. für Religionswiss. VIII, 77* сл. *Г. И. Кацаровъ*, цит. м. стр. 263.

²⁴⁾ *Tomaschek, Thrakes, I, 33* сл.

²⁵⁾ *Oberhammer, у Pauly-Wissowa, III, 499*.

²⁶⁾ *Herod, VIII, 116*: *ἐνθα καὶ ὁ τῶν Βισαλτέων βασιλεὺς γῆς τε τῆς Κρηστωνικῆς ἔργον ὑπερφυεὲς ἐργάσατο*. Имате бисалтски монети отъ царетѣ *Mosses* (ок. 480 г.), *Demetrios* (ок. 450 г.), *Bastareus* (ок. 350 г. пр. Хр.), в. *Head, historia. nummorum, 178* сл.

минитѣ въ планината Дисоронѣ (Круша Балканѣ)²⁷⁾, които му донасяли дневно по единѣ сребъренѣ талантѣ²⁸⁾.

Главнитѣ седалища на Едонитѣ били по долня Струма и планината Пангей до Фалипи. Тукидидѣ (IV, 107) споменува едонски царѣ Питакѣ; имаме стари едонски монети отъ *Γέτας Βασιλεύς Ἠδωνῶν* (ок. 500 г. пр. Хр.)²⁹⁾. У Едонитѣ най-много цвѣтѣлъ оргиастическия култѣ на Диониса, който е разпространенѣ и въ Македония; сжщо и Котито (*Κότις*), богиня на плодородието, която тоже се чествувала оргиастично, е специално едонско божество. —

Остатѣци отъ старата култура на долня Македония прѣдставятѣ чирепитѣ отъ глинени сждове, събрани въ могилитѣ на солунската равнина (отъ Р. Träger); тѣ сж проучени отъ Н. Schmidt³⁰⁾; не ще бжде излишно да съобщимѣ тука на кжсо неговитѣ резултати.

Въ домашната керамика на тия могили се различаватѣ нѣколко групи; къмъ най-старата принадлежатѣ чирепи безъ никакви орнаменти; сждоветѣ сж били работени на ржка отъ грубо смачкана глина, смѣсена съ пѣськъ; поради недостатъчно изпичане чирепитѣ сж разноцвѣтни (сиви, кестеневи, отчасти черни). Сждоветѣ били намазвани съ калѣ, която била углаждана слѣдѣ изпичането. Сжщата техника показватѣ и сждоветѣ отъ най-старото поселение въ Троя.

И сждоветѣ отъ срѣдната група сж работени още на ржка, ако и да показватѣ по-добра техника; глината е по-добра, и е изпечена равномерно; чирепитѣ сж жълти, кестеневи, червеникави и сиви.

Характерно за паничкитѣ е едно разширение на перваза имѣ, съ една надатка, която е наведена или хоризонтална, та образува единѣ видѣ дрѣжка (трижгълна, трапезовидна); въ нѣкои тая дрѣжка е провалена или има форма на зенгия; дрѣжкитѣ сж прилѣпени къмъ сжда хоризонтално. Нѣкои отъ тѣхъ сж орнаментирани. Сжщото явление се срѣща и въ троянската керамика. Други отъ сждоветѣ иматѣ вертикални дрѣжки съ своеобразна форма.

Сждоветѣ отъ третата монохромна група сж работени вече съ грънчарско колело и показватѣ голѣмѣ напрѣдѣкъ въ сравнение съ прѣдидещата. Чирепитѣ сж повечето сиви. За формата на сждоветѣ не може да се сжди, защото нѣма запазени цѣли сждове, но явно е, че тѣ, и по форма, и по техника, сж сродни съ съотвѣтната троянска керамика.

Въ сждоветѣ отъ втората група намѣрваме вече и орнаментика: тя е вдѣлбана или боядисана (нарисувана). Право-

²⁷⁾ ср. *Philippson* у Pauly-Wissowa, V, 1889 подѣ дума Dysoron.

²⁸⁾ Herod. V, 17.

²⁹⁾ *Head*, hist. Numm. 179. *Tomaschek*, I, 38.

³⁰⁾ *Die Keramik der Maked. Tumuli*, въ *Zeitchr. für Ethnologie*, 1905, стр. 91 сл. съ образи.

линейнитѣ орнаменти биватъ: свързани тижгълници, изпълнени съ паралелни линии, или трижгълници, отдѣлени чрѣзъ ивици и снабдени вжтрѣ съ редица петна; послѣ хоризонтални или зигзачни ивици (ленти); брѣзди въ свързка съ врѣзани клинчета; отъ послѣднитѣ трѣбва да се различаватъ вдълбанитѣ петна (обр, 44, 45 у Schmidt; сжщата орнаментика показватъ находки отъ Султанъ у г. Чилингирова; ср. и сжда отъ Топра-Асаръ, въ Период. Спис. LXIX, стр. 375, обр. 11); по-нататкъ намѣрваме вълнисти орнаменти, ударени върху глината съ нѣкакъвъ многозжбенъ инструментъ, инкрустирани съ бѣло чирепи и пр.

Геометрическитѣ орнаменти по нѣкога сж нарисувани съ четка съ матова и тъмно-виолетова-кестенева боя; и тѣ иматъ свои паралели въ троянската керамика, както изтъква Schmidt.

Освѣнъ горѣспоменатитѣ орнаменти се явява и *спиралата*, която бива вдълбана, боядисана или пластична. Вдълбаната спирала се явява и въ свързка съ матовата орнаментика, но тя не играе самостоятелна роля. И тая спирална орнаментика ни напомня прѣдмикенската спирала въ троянската керамика.

Въ други чирепи срѣщаме ивична спирала, която се образува отъ нѣколко паралелни брѣзди или отъ ивици, изпълнени съ неправилни брѣзди. Ивицитѣ по нѣкога сж изпълнени съ точки. Чирепитѣ сж кестеняви и черни; послѣднитѣ иматъ слѣди отъ бѣла инкрустация и графитенъ блѣсъкъ³¹⁾.

Има и чирепи отъ по-груби, по-голѣми сждове и pithoi (делви), които по перваза, горнята частъ и корема сж снабдени съ пластични орнаменти.³²⁾

Освѣнъ домашната, намѣрваме и импортирана керамика, която почва съ микенски вази и достига дори до елинистично врѣме; ясно е, значи, че и Македония е била изложена на влияние отъ микенската и гръцката култура.

H. Schmidt, като взима прѣдъ видъ досегашнитѣ находки въ Троя, произнася се рѣшително, че носителитѣ на описаната по-горѣ македонска керамика (домашната) сж били тракийски племена; и ние знаемъ, дѣйствително, че по долния Вардаръ и между него и Струма сж живѣли тракийски племена (едони и мигдони). Ала това заключение за етническото единство на носителитѣ на старата троянска култура и тия на сжщата култура въ Македония, не е съвсѣмъ сигурно, както изтъква Ed. Meyer³³⁾: „примитивното художество на това врѣме . . . е още лишено отъ индивидуална особеностъ, до която достига тепърва развития критски и микенски стилъ, и затова то може

³¹⁾ Обр. 73 у Schmidt има паралела въ Султански находки (Съобщение на А Чилингировъ).

³²⁾ Обр. 78 и 82 иматъ паралели въ находки отъ Султанъ и Кремиковци.

³³⁾ Gesch. d. Altertums, I. 2, 2-о изд. 674. Ср. и Hirt, Indogermanen, I, 216.

да се разпростира безразлично върху далечни области и етнографично съвсѣмъ различни народи“.

Изтъкнато е вече обстоятелството, че въ хомеровия епосъ тракитѣ се явяватъ съ сжщата материална култура, както ахейцитѣ³⁴⁾; така тѣ употрѣбаватъ боевата колесница и носятъ сжщитѣ ризници, шлемове, голѣми копия и дълги мечове, както ахейцитѣ. Поетътъ (II. X) хвали до небеса боевата колесница на Резосъ, обкована съ злато и сребро, неговото позлатено въоръжение достойно да го носятъ богове! Тракитѣ изобщо били много искусни въ обработването на металитѣ. Извѣстно било и тракийското вино; Одисей хвали виното, което му подарилъ Маронъ, Аполоновия жрецъ въ Исмаросъ, като божеско питие. За съотвѣтна духовна култура у тракитѣ говори обстоятелството, че Илиадата вече споминува тракийския пѣвецъ Тамирисъ и че въ по-сѣтнешно врѣме гърцитѣ считатъ Пиерия за отечество на Музитѣ.

Понеже въ историческо врѣме тракитѣ се намѣрватъ на много по-ниска културна стѣпень³⁵⁾ повдига се въпросъ, кои фактори сж съдѣйствиали за по-високото културно развитие на тракитѣ въ по-старо врѣме. Helbig прѣдполага, че тракитѣ отъ една страна били повлияни отъ по-напрѣдналитѣ народи въ М.-Азия, отъ друга страна получили културни елементи отъ финикянитѣ, които имали колонии по тракийския брѣгъ и близкитѣ острови. Тая кратковрѣменна по висока тракийска култура угаснала, когато гърцитѣ основали по тракийския брѣгъ земледѣлски колонии и влѣзли въ конфликтъ съ тракитѣ; контактътъ съ южната култура тогава се прѣкъсналъ и тракитѣ отново изпаднали въ варварско състояние,

Съ това мнѣние на Helbig мѣчно можемъ да се съгласимъ, защото за нѣкакво влияние на финикянитѣ върху тракитѣ нѣмаме никакви положителни данни; сжщо отъ обстоятелството, че тракитѣ у Хомера сж въоръжени по сжщия начинъ както ахейцитѣ, още не слѣдва, че тѣ сж имали сжщата култура. Южнитѣ тракийски племена изобщо може би сж били по-културни отъ сѣвернитѣ; но за сега поне не можемъ да приемемъ, че тракитѣ въ хомерово врѣме сж имали по-висока култура, която послѣ изчезнала. —

Върху пелагонци и траки се населили послѣ пеонци, които, по всѣка вѣроятностъ, били отъ илирийско потекло.

³⁴⁾ Helbig, das homerische Epos, 2 o изд. стр. 7 сл.

³⁵⁾ Въоръжението на тракитѣ въ ксерксовата войска описва Херодотъ (VII, 75): *Θρηίκες δὲ ἐπὶ μὲν τῆσι κεφαλῆσι ἀλωπεκίας ἔχοντες ἰστρατεύοντο, περὶ δὲ τὸ σῶμα χιτῶνας, ἐπὶ δὲ ζειράς περιβεβλημένοι ποικίλας, περὶ δὲ τοὺς πόδας τε καὶ τὰς κνήμας πέδιλα νεβρῶν, πρὸς δὲ ἀκόντια τε καὶ πέλλας καὶ ἐγχειρίδια μικρά* (тракитѣ носѣха на главитѣ си шапки отъ лисича кожа, тѣлото имъ бѣ облѣчено съ клашници, отгорѣ бѣха намѣтнати съ шарени ямурлуци; на краката и бедрата носѣха чизми отъ еленска кожа; освѣнъ това носѣха копия (за хвърляне), леки щитове, и малки мечове). Ср. Herodot. Anab. VII. 4.

Споредъ Хомера пеонцитѣ живѣли въ Мигдония по долни Вардарѣ. Херодотъ (VII. 124) разказва, че Ксерксовата войска по пѣтя си отъ Акантъ къмъ Терма (Солунъ) минала прѣзъ пеонска и крестонска област³⁶). Къмъ С. тѣ се простирани по долината на Вардарѣ до Стоби (при Грацко); къмъ И. проникнали въ областта на трако-фригийскитѣ племена дори до Струма; Херодотъ (V, 15, 16) споменува въ тия мѣста отдѣлни пеонски племена: *Σιροπλαῖνες* (*Σιροραῖοι*) съ главно мѣсто *Σῆρις* (Сересъ) и *Παιόπλαι*³⁷) на Ю. отъ Демирхисарѣ.

Интересно е Херодотовото описание на жителитѣ на езерата Керкинитесъ (Тахино) и Прасиасъ (Бутково)³⁸). То заслужва да го приведемъ изцѣло: „тѣ живѣятъ въ самото езеро по слѣдния начинъ: въ срѣдата на езерото стоятъ свързани скели върху високи колове; тамъ води отъ сушата само единъ мостъ. Коловетѣ, върху които стоятъ скелитѣ, въ старо врѣме били поставяни отъ гражданитѣ задружно, но слѣдъ това опрѣдѣлили да се поставятъ така: всѣки, който се жени, донася за всѣка жена по три кола отъ планината която се казва Орбелъ (Пиринъ), и ги поставя (въ езерото); всѣки обаче взима много жени. Тамъ тѣ живѣятъ по слѣдния начинъ: всѣки има върху скелята една колиба, въ която живѣе и единъ капакъ прѣзъ скелята, който води долу въ езерото. Малкитѣ дѣца връзватъ за крака съ вжже, отъ страхъ, да не се търколятъ долу. На конетѣ си и на добитъка си даватъ за храна риба³⁹); тя се вѣди въ такова голѣмо количество, че, ако нѣкой отвори капака и спусне съ вжже една празна кошница и слѣдъ малко я извлече навънъ, то тя е пълна съ риба. Риба има два вида: папраксъ и тилонъ“.

Херодотъ тука нагледно описва едно наколно село, каквито сж сществували въ прѣдисторическо врѣме въ много

³⁶) Херодотъ (гл. 125) споменува, че камилитѣ на Ксеркса въ похода прѣзъ тия мѣста били нападнати отъ лъвове; тука имало много лъвове и *βόες ἄγριοι* (уръ, бизонъ). Бизонътъ у пеонцитѣ се наричалъ *βόνασσος* (Aristot. Hist. Anim. II, 1) и се вѣдѣлъ въ планинитѣ Орбелосъ и Месапионъ. Пеонскитѣ царь Дропионъ (ок. 279 г. пр. Хр.) изпратилъ въ Делфи като оброченъ даръ, единъ бизоновъ черепъ отъ мѣдъ (Pausan. X, 13, 1; Pauly-Wissowa V, 1721); съ роговетѣ на това животно пили пеонскитѣ царе: Tomaschek, Thraker, II, 1, стр. 6.

³⁷) *Σῆρις* е тракийска дума, значи яма; в. Tomaschek, II, 19. Името *Παιόπλαι* е явно илирийско; Kretschmer. 246.

³⁸) Споредъ R. Kiepert (у H. Kiepert, *Formae orbis antiqui*, листъ XVI, текстъ стр. 4) Прасиасъ е Бутково, а не Дойранско езеро, както мисли Хрисохоосъ въ една мене недостъпна брошура (цитирана у R. Kiepert).

³⁹) Ср. *Athen.* p. 345 e: „οἶδα δὲ καὶ τοὺς περὶ Μόσσονος τῆς Θράκης βόως, οἱ ἰχθῆς ἐσθίουσι παραβαλλομένους αὐτοῖς εἰς τὰς φάτνας; както се вижда името на това наколно жилище било *Μόσσονος* (ср. фригийската дума *μύσση* у Tomaschek, Thraker, II, 1, 16). Навѣрно по сщия начинъ е живѣло въ тия езера и по-старото тракийско население.

страни⁴⁰). Ако единъ денъ тия езера се изслѣдватъ^{40а}), може би ще се откриятъ слѣди отъ тия най-стари жители, каквито сж намѣрени въ Швейцария и на други мѣста.

Не дълго прѣди 514 г. пр. Христа Пеонцитѣ отъ Струма прѣдприели походъ противъ града Перинтъ (Herod. V, 1) Слѣдъ несполучливия походъ на Дария противъ Скития, пълководецътъ му Мегабазъ завзелъ южния брѣгъ на Тракия; Перситѣ главно искали да завладѣятъ плодородната мѣстность при Струма, златнитѣ рудници въ Пангей и сребърнитѣ въ Дисоросъ. Слѣдъ упорити борби една часть отъ Пеонскитѣ племена била прѣселена отъ Мегабаза въ Фригия⁴¹).

За културата на Пеонцитѣ нѣмаме много извѣстия; отъ фригийскитѣ племена тѣ приели култа на Диониса, който споредъ Хесихия у тѣхъ се наричалъ *Δύαλος*⁴²), тѣ почитали сжщо и Артемида⁴³). Слънцето почитали въ образъ на дискъ (Maxim. Tug. VIII. 8). Споредъ Хекатея (у Athen. X, 447 с.) Пеонцитѣ пили *βροῦτον* (бира) отъ ячмикъ и единъ видъ боза отъ просо и нѣкаква трѣва (*παραβίην ἀπὸ κέγχρου καὶ κονώξης*). Царетѣ пили съ позлатенитѣ рогове на бизона, както ни съобщава Теопомпъ⁴⁴). Който убивалъ единъ неприятель, занасялъ главата му при царя и получавалъ отъ него като награда една златна чаша⁴⁵); пеонската страна била богата съ злато⁴⁶).

V.

Върху горѣизброенитѣ племена се наслоили македонцитѣ, както ни съобщава Тукидидъ въ своята история на Пелопонеската война (II, 99); неговото цѣнно извѣстие заслужва да се приведе тука изцѣло :

⁴⁰) Ср. *Forrer*, *Ürgeschichte des Europäers* стр. 160.

^{40а}) Въ Прѣспенското езеро, споредъ разкази на селянитѣ, когато намалявала водата въ нѣкои години, виждали се останки отъ нѣкакви сгради; може би това сж слѣди отъ стари наколни жилища. На източния брѣгъ на езерото има сега село Наколець. (*В. Кжичовъ*, Мсб. IV, 34 сл. *Шкорпилъ*, Могилы, стр. 100 сл.).

⁴¹) За обяснение на това Херодотъ (V, 12) разказва слѣдната анекдота: Дарий видѣлъ въ Сарди една едра и хубава пеонка, която сжшеврѣменно водѣла коня да го напои, носѣла на главата си стомна за вода и прела лень; тя била подучена да мине прѣдъ Дария отъ двамата си братя, които искали да добиятъ властѣта надъ Пеонцитѣ. Дарий се заинтересувалъ за тая жена и, като научилъ отъ нея и братята ѝ, че всички пеонки били така прилѣжни, заповѣдалъ Мегабазу да прѣсели въ Азия Пеонцитѣ съ женитѣ и дѣцата имъ.

⁴²) *Töpffer*, *Attische Genealogie*, 39, свързва това име съ името съ атическата фратрия *Δυαλείς*, която специално почитала тоя богъ.

⁴³) в. *Кацаровъ*, ц. ст. 263.

⁴⁴) Fr. 43 (*Müller*, Fr. H. Gr. p. 285.): *τοὺς δὲ Παιόνων βασιλεῖς φησι Θεόπομπος ἐν δευτέρῳ Φιλιππικῶν, τῶν βοῶν τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων μεγάλη κέρατα φρόντων, ὡς χορεῖν τοεῖς καὶ τέτταρας χο'ας, ἐκλώματα ποιεῖν ἐξ αὐτῶν, τὰ χεῖλη περιαργυροῦντας καὶ χρυσοῦντας.*

⁴⁵) *Plut*, *Alex*. 39.

⁴⁶) в. *Tomaschek*, *Thraker*, I, 21.

„Къмъ македонцитѣ принадлежатъ наистина и линкеститѣ, и елимиотитѣ, и други племена по-нагорѣ, които сж съюзници или поданици на македонцитѣ, но си иматъ свои собствени царе. Сегашната приморска Македония придобилъ най-напрѣдъ Александръ, бащата на Пердикасъ, и прѣдцитѣ му, Теменидитѣ, родъ отъ Аргосъ; тѣ зацарували, слѣдъ като изгнали съ оржие въ рѣка отъ Пиерия⁴⁷⁾ пиеритѣ, които послѣ обитавали Фагретъ и други мѣста подъ Пангей отвждъ Стримонъ; (и до сега мѣстото подъ Пангея къмъ морето се казва Пиерийска вдлъбнатина). Отъ тѣй наречената Ботия изгнали ботиетѣ, които сега живѣятъ въ сѣсѣдство съ халкидянитѣ. Отъ Пеонея спечелили покрай р. Аксия тѣсна ивица, която се простира до Пела и до морето; отвждъ Аксия до Стримонъ владѣятъ тѣй наречената Мигдония, отъ дѣто прогнали едонитѣ. Отъ сегашната Еордия изтикали еордитѣ, отъ които повечето погинали, а малка часть отъ тѣхъ се поселила около Фиска; отъ Алмопия⁴⁸⁾ изгнали алмопитѣ. Тия македонци покорили и други племена, надъ които владѣятъ и до днесъ, сжщо и Антемунтъ, Грестония, Бизалтия и голѣма часть отъ земята на собственитѣ македонци⁴⁹⁾. Това всичко се нарича Македония и, когато я нападналъ Ситалкъ, тамъ царувалъ Пердикасъ, синътъ на Александра“.

Значи Тукидидъ тука ясно различава завоевателитѣ македонци отъ Елимиотитѣ, Линкеститѣ и другитѣ планински племена^{49a)}, които тоже били македонци, и послѣ станали съюзници или поданници на македонскитѣ царе, ако и да си имали собствени главатари.

По всѣка вѣроятностъ завоевателитѣ македонци най-напрѣдъ заели равнината между Бермиосъ и Аксиосъ и отъ тамъ разширили по-нататкъ своята власть. Двата главни града на покореното тракийско и илирийско население Едеса и Буномосъ били прѣименувани, първиятъ въ *Αἴται*, вториятъ въ Пела⁵⁰⁾.

Врѣмето на завоеванието на разнитѣ области не може да се опрѣдѣли по-точно. Мигдония е била завоювана навѣрно още отъ Пердика I въ първата половина на VII в.; послѣд-

⁴⁷⁾ Пиерия, въ старитѣ си граници между Олимпъ и Термейския заливъ, съ главни градове Пидна и Дионъ. Изгоненитѣ пиери се поселили послѣ отвждъ Стримонъ въ мѣстността до морето, дѣто се издига Пангей. Това крайбрѣжие се нарекло Пиерия.

⁴⁸⁾ Между Еордея и Пелагония, дн. Мъглена.

⁴⁹⁾ т. е. на останалитѣ македонски племена.

^{49a)} т. е. Орести, Пелагонии, Тимпей.

⁵⁰⁾ *Αἴται* може да се зближи съ дорийското *αἴτες* = *κύματα*: (Hesych.) значи има сжщото значение както *Εδέσσα* (отъ фригийско *βέδν* = вода, дн. *Воденъ*): Kretschmer, 286. *Βούνομος* е илирийско: ср. *Βούνος, πόλις Ἰλλυρίας* (Steph. Byz.). Kretschmer 286. прѣдполага, че *βούνος* значело хѣлмъ, и че *Πέλλα* било неточенъ македонски прѣводъ на тая илирийска дума. Ср. и *Costanzi*, Saggio di storia Tessalica, I, стр. 16.

нитѣ завоеваниз (на Грестония и Бисалтия) падатъ въ врѣме на Александра I⁵¹).

Като минаваме къмъ въпроса за националността на македонцитѣ, трѣбва да забѣлѣжимъ, че македонското сказание дѣли произхода на династията отъ тоя на народа. Ето какъ прѣдава Херодотъ това сказание, (кн. VIII, гл. 137 сл.):

„Пердикасъ, прадѣдо на тоя Александръ въ седмо колѣно, спечелилъ властта надъ Македонцитѣ по слѣдния начинъ. Отъ Аргосъ избѣгали при Илирийцитѣ трима брата отъ потомцитѣ на Темена: Гаванесъ, Аеропъ и Пердакасъ; отъ Илиритѣ минали въ горния Македония и дошли въ града Лебея⁵²). Тукъ тѣ слугували за запла̀та при царя; единътъ пасѣлъ конетѣ, другиятъ — воловетѣ, третиятъ, най-младиятъ, Пердикасъ — дребния добитѣкъ. Жената на царя самичка имъ варила ядене, защото въ старо врѣме и владѣтелитѣ били бѣдни съ пари (а не само простолудието). Всѣки пѣтъ, когато се пекѣлъ хлѣбътъ, на малкия Пердикасъ хлѣбътъ ставалъ двойно по-голѣмъ отъ пѣрвоначалния си размѣръ. По-неже това ставало постоянно, царицата обадила на мѣжа си. Послѣдниятъ, като чулъ досѣтилъ се, че това е чудо, което прѣдсказва нѣщо велико. Той повикалъ наетитѣ си слуги и имъ казалъ да напуснатъ страната му. Тѣ му отговорили, че е справедливо да си получатъ платата, па тогава да си отидатъ. Царьтъ, когото божеството лишило отъ разсѣдѣкъ, като чулъ за платата, посочилъ на слѣнцето, чиито лѣчи прониквали въ кѣщата прѣзъ комина, и казалъ: „ето достойна за васъ плата, която ви давамъ“. По старитѣ брата Гаванесъ и Аеропъ, като чули това, останали треснати; а малкиятъ, който случайно ималъ ножъ, казалъ: „приемаме царю, що давашъ“ и съ ножа си обчѣрталъ на пода слѣнчевата свѣтлина, слѣдъ което загребѣлъ три пѣти отъ слѣнцето въ пазухата си⁵³) и се отдалечилъ заедно съ братята си.

Слѣдъ като се отдалечили, нѣкой отъ свитата на царя му обяснилъ, какво значи стореното отъ момчето и колко разумно то, най-младиятъ братъ, е взело даденото имъ отъ царя. Царьтъ, като чулъ това, ядосалъ се и пратилъ конници противъ тѣхъ, за да ги убиятъ. Въ тая областъ има рѣка⁵⁴), на която потомцитѣ на тия аргоски мѣже принасятъ жѣртви като на спасителъ. Водата на тая рѣка, слѣдъ като я прѣминали Теменидитѣ, придошла до толкова, че конниците не могли да минатъ прѣзъ нея. Слѣдъ това Теменидитѣ дошли въ друга

⁵¹) Ed. Meyer Gesch. d. Alt. III, 536; Kaerst, I, 110.

⁵²) Това име Fick, Vorgriech, Ortsnamen, 20 счита пеласгийско.

⁵³) „Съ тая церемония Пердикасъ влиза въ притежание на огнището, дѣто падали слѣнчевитѣ лѣчи и слѣдователно на цѣлата собственост на царя; освѣнъ това взима слѣнцето като свидѣтель и порѣчителъ на придобитата собственост върху кѣщата и страната“ (Stein въ коментара къмъ това мѣсто).

⁵⁴) Вѣроятно Еригонъ.

область на Македония и се поселили близу до градинитѣ, които, както казватъ, принадлежели на Мидасъ, сина на Гордия; въ тѣхъ растатъ диви рози, отъ които всѣка има по 60 листа и по мириса си надминаватъ всички други. Въ тия градини билъ уловенъ и Силентъ, както разказватъ македонцитѣ. Надъ градинитѣ се простира планина на име Бермионъ, която е недостъпна поради студа. Отъ тая мѣстность, слѣдъ като я завладѣли, тѣ прѣдприемали нападения и покорили и останалата Македония.

Отъ тоя Пердикасъ Александъръ произлизалъ така: Александъръ билъ синъ на Аминтасъ, Аминтасъ, — синъ на Алкетасъ; баща на Алкетасъ билъ Аеропъ; баща на Аеропа — Филипъ; баща на Филипа — Аргей; баща на Аргея — Пердикасъ, тоя сжщиятъ който придобилъ царската власть⁵⁵⁾“.

Значи въ началото на V в. пр. Хр. македонската царска фамилия на *Аргеадитѣ* се изкарвала отъ Теменидитѣ въ Аргосъ т. е., отъ Херакла. Ала това родословие послѣ (въ края на V в.) било измѣнено въ смисълъ, че основателъ и родоначалникъ на фамилията се явява нѣкой си *Κάρανος*⁵⁶⁾; и сказанието за основанието на царството получава друга форма. Еврипидъ въ своя „Архелай“ драматизиралъ това сказание, както виждаме отъ съдържанието на драмата му у *Hygin fab.* 219, само че вмѣсто *Κάρανος* Еврипидъ поставя името „Архелай“, за да поласкае царя Архелая, при когото гостувалъ⁵⁷⁾.

Основанието на *Aegae* отъ Карана разказва и Трогъ Помпей у Юстина (VII, 1, 7): Каранъ събралъ войска отъ Пелопонесъ и по заповѣдъ на оракула отишълъ въ Македония (Ематия); като вървѣлъ слѣдъ едно стадо кози, което влизало въ Едеса, той успѣлъ да се вмъкне незабѣлѣзано въ града поради дъжда и мъглата. Като си припомнилъ за оракула, който му поржчалъ да си търси царство съ помощта на кози, рѣшилъ да основе тамъ столица и нарекълъ града *Αἰγαί* (отъ *αἶξ*—коза). — Въ основа на това сказание лежи фактътъ,

⁵⁵⁾ Сжщото родословие познава и Тукидидъ (II, 100), защото дава 8 прѣдходници на Архелая († 399 пр. Хр.). Ср. *Niese, Gesch. der griechi. u. Maked. Staaten*, I, 24.

⁵⁶⁾ Theop. fr. 30 (Müller I 283): *ὁ Κάρανος ἀπὸ μὲν Πρακλέους γαῖην, ἀπὸ δὲ Τημέρον τοῦ μετὰ τῶν ἄλλων Πρακλειδῶν κατελθόντος εἰς Πελοπόννησον ἔβδομος*: ср. *Justin. VII, 1.*

⁵⁷⁾ Ето съдържанието на тая драма у Хигина:

Archélaus Temeni filius exul a fratribus eiectus in Macedoniam ad regem Cisseum venit. Qui cum a finitimis oppugnaretur, Archelao regnum et filiam dare pollicetur, si se ab hoste tutatus esset. Archelaus... hostes uno proelio fugavit et ab rege pollicita petit. Ille ab amicis dissuasus fidem fraudavit eumque per dolum interficere voluit. Itaque foveam iussit fieri et multos carbones eo ingeri et incendi et super virgulta tenuia poni, quo cum Archelaus venisset ut decideret. Hoc regis servus Archelao patefecit. Qui re cognita dicit se cum rege conloqui velle secreto. Arbitris remotis Archelaus regem abretum in foveam coniecit atque ita eum perdidit. Inde profugit ex responso Apollinis in Macedoniam capre duce oppidumque ex nomine caprae Aegae constituit.

че градътъ Едеса билъ прѣименуванъ отъ македонцитѣ въ *Αἰγαί*; подробноститѣ пѣкъ на сказанието се дължатъ на народноетимологично обяснение на това име⁵⁸). По-просто е прѣдадено сказанието у Синкела⁵⁹) споредъ нѣкой по-старъ историкъ: Каранъ, братъ на аргивския царъ Фейдонъ отива въ Македония и помага на царя на Ореститѣ, който воювалъ съ царя на Еордеитѣ Кисей; слѣдъ като успѣлъ да разбие Еордеитѣ, получилъ половината отъ завоюваната област, която му обѣщаль царьтъ на Ореститѣ зарадъ помощта му. Тамъ той основаль единъ градъ, отъ дѣто завоювалъ Македония и установилъ своята власть. Неговъ наслѣдникъ билъ *Κοῖνος*.

Ние не можемъ да се спираме тукъ върху тия сказания: достатъчно е да забѣлѣжимъ, че това по-сетиѣшно продължение на родословието отъ Пердикасъ назадъ едва ли има нѣкаква историческа стойностъ⁶⁰).

Повдига се сега въпросъ, дали съ право македонското сказание дѣли произхода на династията отъ тоя на народа. На тоя въпросъ трѣбва да се отговори отрицателно. Справедливо изтъква Kaerst, че въ македонската история не се забѣлѣзва никаква противоположностъ между народа и царската фамилия. Произходътъ на „Аргеадитѣ“ отъ пелопонеския Аргосъ е измислена по политически причини: да докаже елинския произходъ на династията⁶¹).

Това е станало, по всѣка вѣроятностъ, въ врѣме на Александра I (Филелинъ), съ когото почватъ елинофилскитѣ стремехи на македонскитѣ царе. И у други владѣтели на сѣверни племена срѣщаме въ това сжщото врѣме съзнателенъ стремежъ да въведатъ въ страната си елинска култура; така напр. царьтъ на Молоситѣ Тарипасъ, въ врѣме на пелопонеската война, се опиталь да стори това въ Епиръ⁶²); при това родоначалникътъ на царската фамилия билъ свързанъ съ Ахила. Сжщо Арабей, царьтъ на Линкеститѣ, съврѣменникъ на македонскитѣ царе Пердикасъ II и Архелай, се изкарвалъ отъ рода на Бакхиадитѣ. Тия случаи ни обясняватъ и родословието на македонскитѣ царе. Едва ли можемъ да се съмняваме, че тѣхния родъ нѣма нищо общо съ Пелопонеския Аргосъ; много по-вѣроятно е, че тоя родъ произхожда отъ други единъ Аргосъ, който именно се намѣрвалъ въ Орес-

⁵⁸) в. по-горѣ заб. 50; народната етимология изкарва името *Αἰγαί* отъ *αἰξ*(коза).

⁵⁹) Müller, Fr. H. *Graec.* III, 689. Pausan. IX, 40, 8.

⁶⁰) в. Hoffmann, *Makedonen*, 123 сл. За тия сказания ср. и *Gruppe, Griech. Mythologie* I, 219.

⁶¹) Kaerst, 118.

⁶²) в. *Pauly-Wissowa, R. E.*, V, 2722.

тида⁶³). Това обстоятелство, разбира се, направило възможно свързването на династията съ Пелопонеския Аргосъ и Хераклидитъ.

Видѣхме по-рано, че мнозина учени считатъ македонцитѣ гърци. Това мнѣние поддържа и Вигу⁶⁴); споредъ него първоначалното население на македонската равнина било гръцко: това воинствено гръцко племе разширило постепенно властта си надъ племената, които живѣли въ вжтрѣшнитѣ планини; тия племена обаче (Ореститѣ, Линкеститѣ и пр.) били отъ илирийско потекло⁶⁵). Тия васални планински племена се опитвали постоянно да отърсятъ македонското владичество; опаснитѣ, които заплашвали Македония отъ страна на непокорнитѣ васали, бъркали ѝ дълго врѣме да играе нѣкаква роль въ гръцкия свѣтъ.

Ние изтъкнахме вече по-рано, че въ Македония наистина се запазили остатъци отъ старо-гръцко население; но не отъ тѣхъ е излѣзло образуването на македонската държава.

Гърцитѣ сж проникнали въ историческитѣ си жилища още отъ половината на III-хилядогодие пр. Хр.; тѣ дошли отъ Дунавската област, споредъ Hirt⁶⁶) отъ Унгария, споредъ Meyer⁶⁷) отъ Унгария, или отъ равнината на долни Дунавъ. Задъ гърцитѣ идатъ илирийцитѣ; къмъ тѣхъ Meyer⁶⁸) причислява епирскитѣ племена като особна група. Тепърва много по-късно проникватъ прѣзъ долния Дунавъ Тракитѣ, които принадлежатъ къмъ другъ клонъ на индоевропейцитѣ⁶⁹). Meyer (стр. 803) дори е склоненъ да приеме — ако и съ колебание — че проникването на тракитѣ въ Балкански полуостровъ трѣбва да се смъкне до II-хилядогодие пр. Хр.

Ние можемъ въ всѣки случай да разчитаме съ възможността, че малка частъ отъ Елинитѣ, по пжтя си къмъ Гърция, се отбила въ горня и долня Македония⁷⁰).

Гръцкитѣ имена на градове въ долня Македония, за които споменахме по-рано, се считатъ отъ нѣкои учени като остатъкъ отъ старото гръцко население, което послѣ било отчасти погълнато, отчасти изтикано отъ тракитѣ.

⁶³) Strab. VII. 7, 8 p. 326; Kaerst, 108. Тоя Аргосъ се наричалъ *Μακεδία*: в. Kretschmer, 284.

⁶⁴) A history of Greece, стр. 683.

⁶⁵) Сжщото мнѣние и у Hirt, die Indogermanen I. 355.

⁶⁶) цит. с. I, 148: ср. Fick, Hattiden und Danubier, 7.

⁶⁷) Gesch. d. Alt. I, 2, 792.

⁶⁸) Ibid. 718.

⁶⁹) Гърцитѣ, и, вѣроятно, Илиритѣ принадлежатъ къмъ групата *Centum*, а тракитѣ къмъ групата *Satem*. Илиритѣ и Гърцитѣ били съеди отъ много старо врѣме, когато разликитѣ между отдѣлнитѣ народи не били още напълно образувани, затова между тѣхъ има общи чърти: Kretschmer, 256. Ср. и Kiessling, Zft. für Ethnol. 1905, стр. 1016.

⁷⁰) Hirt, цит. съч. I, 147. Kiessling, Zeitschr. Ethnologie, 1905, стр. 1016.

Ала тия имена могатъ отчасти да се обяснятъ по другъ начинъ. Констатирано е, именно, влияние на гръцкитѣ колонисти отъ Евбея и Беотия въ Халкидика и по трако—македонския брѣгъ; изтласкани, може би, отъ по-сѣтнѣшни колонизационни вълни, тия колонисти проникнали и навжтрѣ въ страната, дѣто намѣрваме имена на мѣста, сходни съ беотийски и евбейски имена: напр. Ἀλαλχομεναί, Ἀταλάντη, Εὐρωπός и др.; и името Ἀλμοπία може да се сблужи съ беотийския градъ Ἀλμος. Тия и други слѣди свидѣтелствуватъ за старо влияние отъ Евбея и Беотия върху Македония, (ср. *Gruppe*, *Griech. Mythol.* I, 210 сл.).

И Епиръ въ по-старо врѣме билъ заетъ отъ гръцки племена; часть отъ тия сѣверозападни гръцки племена вслѣдствие на нѣкакъвъ тласкъ, произлѣзълъ задъ гърба имъ, нахлула въ собствена Гърция (13 в. пр. Хр.?)⁷¹⁾; това е тѣй нарѣченото дорийско прѣселение.

Въ сжщото врѣме, по всѣка вѣроятность, илирийско-епирски племена проникнали въ Македония (Пеонци), Епиръ и още по на Ю. въ западна Гърция (Акарнания, Етолия и пр.). Обаче, може да се прѣдполага, че нѣкои епиротски племена останали въ планинска горня Македония, отъ дѣто послѣ подъ име македонци слѣзли въ долня Македония⁷²⁾.

Дѣйствително не липсватъ указания, които говорятъ за племенно сродство на Македонцитѣ съ Епиротитѣ; и въ историческо врѣме послѣднитѣ се намѣрватъ въ тѣсни отношения съ първитѣ. Хекатей Милетски⁷³⁾ означава Ореститѣ като молоско племе. Тукидидъ (II, 80, 6) споменува Ореститѣ въ свръзка съ епиротски племена. Сжщо и Страбонъ⁷⁴⁾; цитирахме по-горѣ едно важно извѣстие на сжщия авторъ за етнографското единство на Македония и Епиръ⁷⁵⁾.

Съ право дума *Kiessling* (*Zeitschrift für Ethnologie*; 1905, 1015 стр.): „може да се докаже, че македонскитѣ, епиротскитѣ и етолийскитѣ племена до Коринтския заливъ не могатъ да се отдѣлятъ етнографически едно отъ друго; безъ да сж образували по между си нѣкога етническо единство, пакъ

⁷¹⁾ в. *Ed. Meyer*, I, 2, 719, 791.

⁷²⁾ Малко другояче схваща тия въпроси *Kiessling* (*Z-ft für ethnologie*, 1905, 1015 стр.), „проникването на Македонцитѣ въ Солунската равнина, и на Епиротитѣ въ Епиръ сж само отдѣлни явления на общото разширение на илирийскитѣ народни елементи въ югоизточно европейския полуостровъ; послѣденъ членъ е дорийското прѣселение“. *Kiessling* имено мисли, че Дорянитѣ и Етолийцитѣ първоначално не сж били елини, ами епиротско-илирийско племе; това мнѣние бѣ изказалъ по-рано и *Wilamowitz—Moellendorf*. Сжщо и *Ridgeway* (въ *Anthropological Essays, presented to E. B. Tylor*, 1907) се произнася въ сжщата смисълъ; за жалъ тая статия на *Ridgeway* не бѣше ни достъпна.

⁷³⁾ fr. 77 (*Müller, F. H. Gr. I*): Ὀρέσται, μολοσσικὸν ἔθνος.

⁷⁴⁾ VII, 7, 8, p. 326 в. *Kaerst*, I, 103.

⁷⁵⁾ Ср. сжщо VII, 329, fr. 2: ὅτι καὶ Θεσπρωτοὺς καὶ Μολοττοὺς τὰς γραιὰς πελίας καὶ τοὺς γέροντας πελίουσιν καθάπερ καὶ παρὰ Μακεδόσιν.

трѣбва въ тѣхната цѣлостъ да се причислятъ къмъ илирийската група. Сждбоносна грѣшка е, дѣто нѣкои езиковѣди считатъ Македонцитѣ и Епиротитѣ — елини, като се заблуждаватъ отъ факта, че отъ 4—3 в. пр. Хр. въ Епиръ сигурно се говорѣло грѣцки. Елинизацията е станала тепърва въ 4 в. и сигурно била подпомогната отъ грѣцкитѣ народни елементи, които останали въ нѣкои части на Епиръ отъ старо врѣме“.

Противъ това мнѣние за нѣкаква свръзка между Илиритѣ и Македонцитѣ се изказва *I Kaerst*^{75a)}: той изтъква обстоятелството, че македонската история, дори до късни врѣмена, „прѣди всичко се съопрѣдѣляла отъ противоположността противъ Илиритѣ“; тая противоположностъ, споредъ него, не почивала само върху съперничеството на двѣ съсѣдни сили, ами се коренѣла въ расовото различие. Ала, струва ни се, че тоя аргументъ нѣма голѣмо значение: ние не знаемъ, именно, какви фактори сж влияли, за да произлѣзе въ историческо врѣме тая противоположностъ между Македонци и Илири, защото не е само различието въ расата, което поражда подобни противоположности.

Наистина, отъ Полибия^{75б)} излиза на явѣ, че въ врѣмето на Филипа V македонцитѣ не разбирали илирийския езикъ, обаче това е лесно обяснимо, ако вземемъ прѣдъ видъ силното смѣшание на диалектитѣ въ Македония^{75в)}.

Македонското завоевание нѣмало за резултатъ обръщане покореното население въ крѣпостно състояние, както това станало въ основанитѣ отъ дорянитѣ държави. До късно въ Македония се запазило свободно пастирско и земледѣлско съсловие, което живѣло въ отворени села. Болярството било прѣснато по цѣлата страна и притежавало голѣмъ поземленъ имотъ. До врѣмето на Архелая сжществували въ Македония много малко укрѣпени мѣста; тамъ не намѣрваме грѣцкия *πόλις* (държава—градъ), въ който въ Елада билъ концентриранъ цѣлия политически животъ. Властта на царя имала повече патриархаленъ характеръ; ако и да билъ той неограниченъ водителъ въ врѣме на война, въ мирно врѣме неговата власть се ограничавала отъ закона и обичаитѣ⁷⁶⁾. Той немогълъ напр. да осжди на смъртъ свободенъ македонецъ; това право имало само събранието на войската, т. е. на организирания въоръженъ народъ. При царя живѣли неговитѣ „*ἑταῖροι*“ (другари), обѣдвали на неговата софра и получавали отъ него подарѣци и земя; покрай царя болярството играло важна политическа и военна роль. За „хете-

^{75a)} Цит. съч. I, 102.

^{75б)} XXVIII, 8, 9: ἀκούσας τὰ παρὰ τοῦ Γερθίου πάλιν ἐξ αὐτῆς ἔπειπε τὸν Ἀδαῖον καὶ σὺν τούτῳ τὸν Γλαυκίαν . . . καὶ τρίτον τὸν Ἰλλυριὸν διὰ τὴν διάλεκτον εἰδέναι τὴν Ἰλλυρίδα.

^{75в)} Hirt, I, 150; Kretschmer, 285.

⁷⁶⁾ Beloch, Griech. Gesch. II. стр. 479 сл.

ритъ“ на Филипа II имаме важто извѣстие у Теопомпа⁷⁷⁾, отъ което се учимъ, че Филипъ събиралъ своитѣ *ἐταῖροι*, освѣнъ отъ Мекедония, още отъ Тесалия и останалата Гърция. Нѣма да се отдалечимъ твърдѣ отъ вѣроятността, ако прѣдположимъ, че това се е практикувало и отъ по-раншнитѣ царе; така можемъ отчасти да си обяснимъ проникването на гръцки елементи въ болярството, и, слѣдователно, и гръцкитѣ имена, които носятъ мнозина отъ членовѣ му.

Чрѣзъ смѣшението на разнитѣ племена въ Македония се образувала постепенно, въ продължение на вѣкове, македонската нация и то подъ знака на гръцката култура. Македонцитѣ не сж били гърци⁷⁸⁾; тѣ само сж били основно елинизирани^{78a)}. За по-старото гръцко влияние върху Македония нѣмаме извѣстия. Въ най-старитѣ монети срѣщаме йонийски алфаветъ⁷⁹⁾; прѣди Филипа въ македонския царски дворъ навѣрно се говорѣло йонийски; отъ врѣмето на Филипа се употрѣбя атическия⁸⁰⁾. Отъ врѣме на Александра I Филелина македонската царска фамилия съзнателно се стрѣмила да зближи Македония съ гръцкитѣ държави, гръцката култура. Тая династия разбрала, че, за да може да играе политическа роль въ Гърция, трѣбва да потърси зближение съ духовната елинска култура; въ противенъ случай тя не би могла да излѣзе изъ рамкитѣ, въ които били заключени съсѣднитѣ тракийски и илирийски князе⁸¹⁾. Ако въ Мала Азия ок. 400 г. пр. Хр. нѣкои отъ персийскитѣ сатрапи възприели въ двороветѣ си гръцката култура, това толкози по-малко трѣбва да ни очудва въ една държава, която отъ старо врѣме била въ съсѣдство съ гръцки племена и била изложена непосредствено на гръцко влияние.

⁷⁷⁾ fr. 249 у Müller, I, 320: *ἔπειτα δ' οἱ ἐταῖροι αὐτοῦ ἐκ πολλῶν τόπων ἦσαν συνηρονηρότεροι. οἱ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας, οἱ δ' ἐκ Θεσσαλίας, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος . . . Οἱμαίγαρ τοὺς ἐταῖρους οὐ πλείονας ὄντας κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον διαταροσίωσι οὐκ ἐλάττω καρπίζεσθαι γῆν ἢ μυρίαὺς τῶν Ἑλλήνων, τοὺς τὴν ἀρίστην καὶ πλείστην χώραν κεκτημένους.* За това мѣсто ср. Martin, у Daremberg-Saglio, Dictionnaire des Antiquités, III, 1, стр. 160 сл.

⁷⁸⁾ Интересно е да отбѣлѣжимъ, че и днесъ антропологическия типъ на гърцитѣ въ Солунския и Битолски вилаети съвсѣмъ се различава отъ типа на гърцитѣ по брѣговетѣ и островитѣ на Егейско море; в. Schjott, König Alexander und die Macedonier, стр. 16.

^{78a)} в. Kiessling, и. м. стр. 1015.

⁷⁹⁾ Niese, I, 24.

⁸⁰⁾ Witkowski, Jahresber. über die Fortschritte der klass. Altertumswiss. 1904, т. 120—123, стр. 186.

⁸¹⁾ Kaerst, I, 111 сл.

Българското скорописно писмо и образци отъ него.

Словѣнскитѣ племена въ Балканския полуостровъ, които се намирали подъ властта на българитѣ, скоро слѣдъ слобиванието си съ писмена, служили си съ двѣ азбуки: *глаголицата*, която е била съставена отъ св. Кирила философа*) и така нарѣчената *кирилица*, или по-правилно — *климентица*, която нагласилъ за по ясно и по лесно разбиране св. Климентъ, *епископъ словѣнски*, както туй пише прочутия византийски канонистъ Димитрия Хоматенъ, *архиепископъ български***). И двѣтѣ азбуки нѣколко вѣкове наредъ били въ общо употрѣбление между южнитѣ словѣни. Това вече е установено отъ многобройнитѣ ръкописни сборници, писани съ *глаголица* и съ *кирилица*. Явно съперничество между едната и другата азбуки не е имало, тѣй като и двѣтѣ минавали, като азбуки, съставени отъ свети и високопочитани лица отъ южното словѣнство. И само благодарение на силното проникване въ българскитѣ земи на византийската култура и образованостъ, трѣбало е *глаголицата* постепенно да отстъпи мѣстото си на *кирилицата*, като по-блиска до грѣцкото писмо.

Видѣтъ на буквитѣ, съ които си послужилъ Климентъ, е билъ онзи на унциалното грѣцко писмо, т. е. на заглавнитѣ букви, или така нареченото *уставно* писмо, съ което си служело византийското духовенство при писването само на богослужебнитѣ си книги и то прѣзъ IX—XII вѣкове³). Затова

*) И акне оустроикъ писмена и ксѣждоу състака. поути сѣматъ моравьскаго . . . казва се въ житието на св. Методия, писано отъ св. Климента . . . А Черноризецъ Храбръ въ статията си: *О писменехъ* пише: *Посла имъ сѣго Квинстантина философа нарицаемаго Кирила мжжа правѣда и истинна и сътвори имъ л. писмена и осемъ, ѡка зѣм по чиноу грѣчьскыхъ писменъ, ѡка же по словѣнстѣни рѣчи . . .*

**) Моудрѣстковѣ же и ѡбразы ииѣ словѣниѣ ѡвклиенишиѣе пааче ихъ знааше прѣмоудрии Кѣриль. *Ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτήρας ἐτέροους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον, ἢ οὓς ἐξεύρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος*. Виж. Г. Баласчевъ, *Климентъ епископъ словѣнски . . .* стр. LXIV—LXV и Йор. Ивановъ, *Български старини изъ Македония* стр. 59—60.

*) Формата на грѣцкото унциално писмо читателя ще намѣри въ първата статия на списанието ни: „Старо-българскитѣ каменни надписи отъ великия канъ Омъртагъ“.

виждаме, че и най-старитѣ писменни словѣнски датирани паметници по видѣтъ на писмото си до толкова сж сходни съ грѣцкитѣ литургически книги, че на първъ погледѣ, ако не се обърне внимание на языка, мжно може да се отличи дали писмото е грѣцко или словѣнско. (Напримѣръ каменния надписъ отъ царь Самуиля 993 г. и пр.).

Отличителнитѣ черти на словѣнското уставно писмо сж слѣднитѣ: Буквитѣ се писватъ право съ правилни линии и правилни закръгления; всѣка буква се писва отдѣлно и почти на равно расстояние една отъ друга. А пѣкъ сложнитѣ букви не сж се писвали веднажъ, нъ въ нѣколко прѣкъсвания. При туй височината на буквитѣ и срѣдната имъ ширина е равномерна; сетнѣ, линиитѣ на буквитѣ не сж твърдѣ дебели и ако да има такива, то прѣходѣтъ отъ тѣнки къмъ по-дебели линии не бие на очи; а освѣнъ това, горнитѣ и долнитѣ извити части на буквитѣ сж приблизително еднакви по размѣра, та вслѣдствие на всичко туй *уставното* писмо изглежда доста красиво и симетрично.

Нъ такъва правилностъ въ формата на писмото дълго врѣме не траяла, ако и да се налагала първоначално отъ светостѣта на писмената. Нуждата отъ книги, породила бързото развитие на църковната книжнина, която отъ день на день растѣла и писцитѣ за да навакعاتъ тази потребностъ, започнали да писватъ по-бърже, поради което настѣпило прѣнебрѣгвание на основнитѣ правила при писванието на отдѣлнитѣ букви. Тѣ се писвали наклонени на дѣсно и по-блиско една до друга; крайнитѣ извитини станали по-къси и пояситѣ на буквитѣ сж измѣстени малко по-нагорѣ отъ срѣдата. Вслѣдствие на тази промѣна писмото получило другъ типъ по-неправиленъ, който и се нарича *полууставъ*. За туй отстѣпление не малко повлиялъ византийския скорописъ, който още въ IX и X вѣкъ господствувалъ напълно при писванието на книги, които не били литургически, а носили чисто свѣтски характеръ. Палеографитѣ на южно-словѣнското религиозно писмо забѣлѣзали промѣната въ писмото още въ ржкописи, писани въ XII вѣкъ, а особено прѣвъ XIII; а къмъ XIV вѣкъ изглежда, че тѣ сж били вече напълно завършени и тогава прѣобладавало вече полууставното писмо въ църковнитѣ книги*).

Нъ пита се, какво ставало у южнитѣ словѣни съ писмото, което е служило за свѣтскитѣ нужди. На този въпросъ до сега токорѣчи никой отъ словѣнскитѣ палеографи не е обърналъ внимание, защото словѣнски паметници съ не религиозенъ характеръ до скоро не сж били оповѣстени, съ исключение на грамотитѣ и каменнитѣ надписи, за които става

*) Е. О. Карскій, Очеркъ Славянской-Кирилловской Палеографіи стр. 169—174 и П. А. Лавровъ, Югославянская Палеографія стр. 50 и пр.

дума по-долѣ. Нѣ прѣди нѣколко мѣсеци биде издаденъ зографския подписъ на иеромонаха *Макария* отъ 980 г. (Вижъ клише № 1).

№ 1.

„Зографскиятъ подписъ се отнася къмъ най-старитѣ български паметници и по своята графика. Изобщо той има полууставенъ видъ. Подписвачтъ, несржченъ, е захваналъ по-полека, съ чъртици при крайщата на буквитѣ, нѣ отъ втората дума е продължилъ по-свободно. Подобни чъртици са поставени и въ втория редъ на буквитѣ к и џ . . . Буквата л напомня изобщо формата на старитѣ паметници . . . Сжщо тѣй сж писани и ѳ, к . . . х, т, ф, с, ж . . . Буквата џ, съ завита горна часть, се срѣща въ старитѣ *полууставни и бързописни* текстове. Образтъ на з е запазенъ въ два вида: едното като z, което отговаря на грѣцкото уставно Z, и другото, като грѣцкото скорописно ζ, съ дълга завита опашка“ . . . (Йорд. Ивановъ, *Български старини изъ Македония* стр. 19—20). Отъ самия изгледъ на зографския подписъ, както и отъ цитираното по-горѣ става ясно, че словѣнитѣ въ Македония още въ X вѣкъ едноврѣменно съ уставното писмо си служили и съ полууставното, въ което се забѣлѣзватъ и значителни примѣси на скорописъ. И туй става въ писмо съ свѣтско прѣдзначение.

Нѣ у насъ се различаватъ два вида курсивно писмо, *по-старо* и *по-късно*. По-стария бързописъ стои доста блиско до полууставното писмо, въ което къмъ края на XII вѣкъ главнитѣ промѣни били вече завърщени. А скоропистъ се отличава отъ полуустава по малкия си размѣръ, разстѣгнатостъ и окръжленостъ на правитѣ чърти на отдѣлни букви, отъ които повечето сж писани безъ да се прѣкъсва движението на перото, като при туй се забѣлѣзва и особено начъртаніе на отдѣлни букви, които сж употребени едноврѣменно съ по-старитѣ видове букви. При туй въ скорописа личи и разстѣгнатостъта на длѣжъ на ония букви, които иматъ опашки, подобно на ония които сж тѣсни, та излизатъ вѣнъ отъ редоветѣ. Наведенитѣ отличителни признаци на бързописа читателя вижда въ клиширания подписъ на Макария иеромонахъ и игуменъ Зографски. Нѣ нѣманието за сега на други паметници съ свѣтско съдържание ни прѣчи да прослѣдимъ по-нагледно развитието на бързописа прѣзъ XI и XII вѣкове, когато за чисто богослужебнитѣ книги се упо-

трѣблявало изключително уставното писмо. Между туй въ прочутия търновски камененъ надписъ отъ царь Асѣна II 1230 г., ако и да е писанъ съ уставно писмо, личатъ отдѣлни букви, които смѣло могатъ да се причислятъ къмъ скорописнитѣ. Отдѣлни скорописни букви се виждатъ и върху царь Асѣновитѣ монети. Важно е тукъ да се спомене и за записъта въ търновското четвероевангелие отъ 1273, което сега се намира въ Югословѣнската Академия въ Загребъ. „Записъ эта, пише Срезневскій, помѣщена на послѣднемъ листѣ книги, и написана скорописнымъ и не красивимъ почеркомъ“. (Свѣдѣнія и замѣтки стр. 13). Тѣй че, въпрѣки такъво оскъдие на скорописни паметници за горната епоха, все пакъ може да се направи заключение, че у южнитѣ словѣни бързописното писмо се появило почти едноврѣменно съ уставното, а не съ полууставното, както това е станало въ Русия. Непослѣдователността въ това отношение, трѣбва да се отдаде прѣди всичко на силното византийското влияние, тѣй като тамъ е господствувало още отъ IX вѣкъ грѣцкото курсивно писмо за не литургическитѣ книги; а бѣлгаритѣ тогава сж се намирали подъ влиянието на византийската образованостъ и въобще — на нейната култура, поради което тѣ не сж могли да не се повлияятъ и по отношение формата на писмото си.

И до като царскитѣ грамоти прѣзъ XIII и началото на XIV вѣкъ сж писани съ полууставъ, въ срѣдата на XIV в. грамотата на царь Иванъ Александра, дадена на Орѣховския мѣнастирь въ радомирско прѣзъ 1348 г., е писана съ скорописно писмо. Даже и проф. Е. Θ. Карскій, който твърди, че „скоропись раньше явилась у южныхъ славянъ, имѣющихъ скорописныя книги уже съ начала XV вѣка“, относительно писмото въ този хрисовуль пише: „здѣсь полууставъ даже переходить въ скоропись“. (Очеркъ Славянской Кирилловской Палеографіи стр. 172—175). И Срезневскій пъкъ казва: „она написана на бумагѣ (на двухъ листахъ склѣенныхъ въ длину) скорописью“ (стр. 22, Свѣденія и замѣтки . . .). Образецъ отъ писмото на царь Александровия хрисовуль читателя вижда тукъ въ клишето № 2.

Между туй прѣзъ Иванъ Александровото врѣме намираме срѣдно-бѣлгарски църковни книги, писани изцѣло съ бързописно писмо. Такъвъ е ржкописъта подъ заглавие *Лѣтєвницѣ*, който се пази въ Рилския мѣнастирь подъ № 44. (Виж. Е. Спростр. Опись на ржкописитѣ въ библиотеката при Рилския мѣнастирь, стр. 64—66).

На листъ 339-а четемъ :

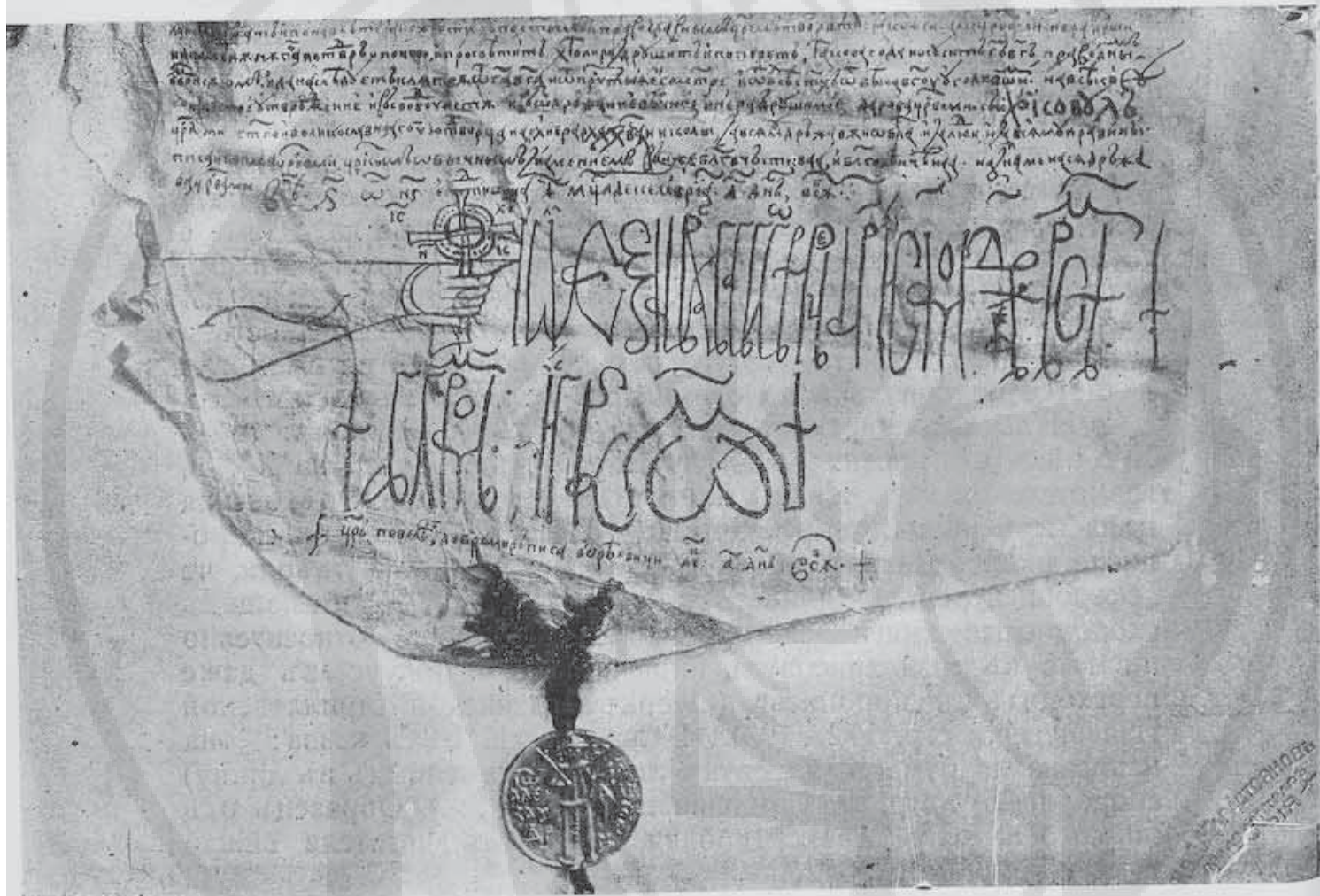
Въ лѣто .ѣ. ѿ. ѱ. ѿ. и ѣ. (6872 = 1364 г. ендико ѣ.

Исписа ся сіа книга. сими трими и тлѣнными прѣсты. ѿ послѣднихъ инокомъ Θεодѡсиемъ, въ мѣстѣ Оусты при Тръновѣ градѣ. при благоврнимъ цари Тѡанѣ Александрѣ, и ца-

рици его *Θεοδωρ* новопросвѣщеннѣи. Да моля вы оци и братіа, исправлѣжще чѣтѣте, а не клѣнѣте“.

Други скорописни ржкописи и записки вижѣ пакѣ тамѣ стр. 67 „писто полууставно, приближава се до бѣрзописѣ“; и още на стр. 61—62 и пр. и пр“.

Шо се отнася до писмото на царѣ Ив. Шишмановия хрисовулѣ, даденѣ на Рилския мѣнастирѣ прѣзѣ 1378 г., ако

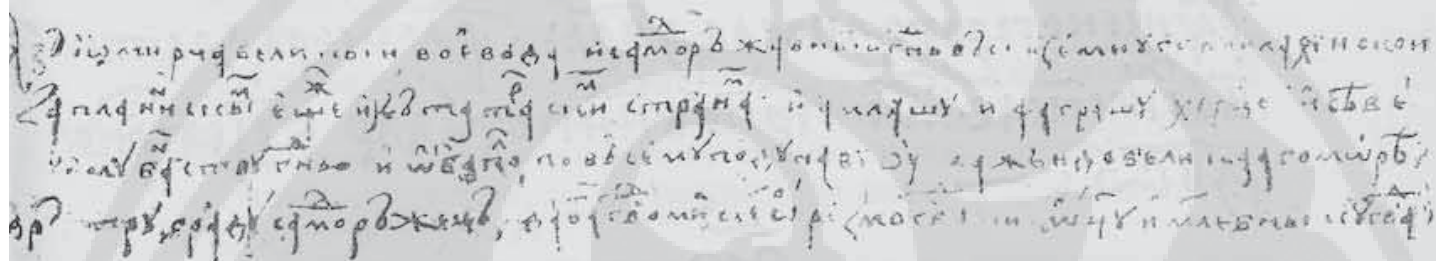

№ 2.

и да пише проф. Л. Милетичѣ, какво „пистмото е хубавѣ, четливѣ, характеренѣ полууставѣ отѣ XIV вѣкѣ“, (виж. Приложение на „Църковенѣ Вѣстникѣ“ кн. IV, V и VI, стр. 117) ний твѣрдимѣ, че тоя хрисовулѣ е прѣписанѣ въ 1734 г. 12 септември отѣ иеромонаха Партения*), както туй се установява

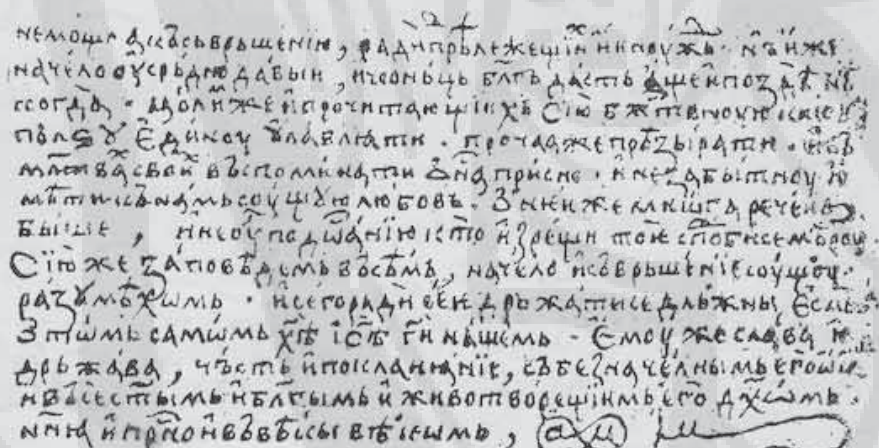
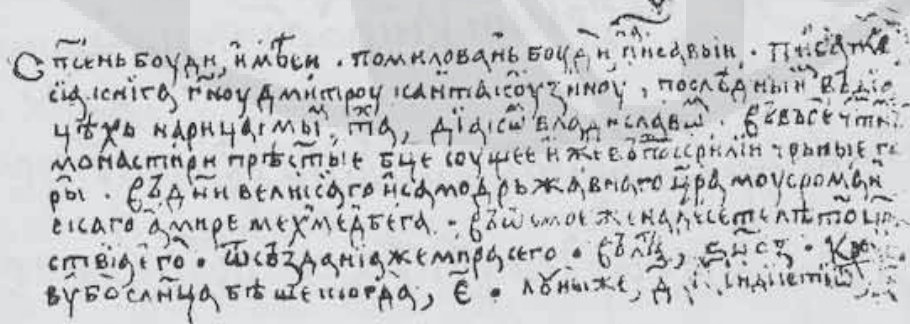
*) Иеромонахѣ Партения е позната личностѣ и сѣ приписката въ единѣ сборникѣ. Виж. Е. Спространовѣ, Описѣ на ржкописитѣ въ библиотеката при Рилския манастирѣ стр. 93.

отъ скорописната приписка въ сщия хрисовуль, на която никой ученъ до сега не е обърналъ нужното внимание. (Въ този случай сама филоложката наука заблудила проф. Милетича съ 356 г. И други работи отъ проф. Милетича сж писани небрѣжно и прибѣрзано). Слѣдователно, за оригиналният почеркъ на тоя хрисовуль, не знаемъ за сега нищо положително.

№ 3.

А къмъ края на XIV в. по-старата форма на курсивното писмо пробива си пъть и въ унгро-влахийскитѣ земи, въ които по онуй врѣме успѣшно зе развиваше старо-българската образованостъ и пускаше дълбоки корени българското културно влияние. Съ настъпването пъкъ на турския погромъ

№ 4

Взето отъ таблицитѣ на Югославянския Палеографія отъ проф. П. А. Лавровъ.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)

Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

въ България туй влияние още повече се усили поради изгонванието на българското духовенство, отъ което голѣма часть намѣри тамъ подслонъ. Въ основата на унгро-влахийската писменость, която въ XV вѣкъ била напълно развита, лежи

Гласъти припои гаврилъ - възхваляюща
 рднне трапезо бжтвнаа хлвбвноснвшд
 рднне непроходима дврѣ рднне радостн
 въ свтплемн прлобнн похвало бцетрн
 двсв :-

ХС
 + томъ слава въ ЗС ІКОН :- възвн ащ :-
 + свлице сїдажт айнаа не кнр рлз мнкн стомъ,
 іоанн прпчю :-

В лѣ ЗПА шц, іе. іса :-

№ 5 и 6. Изъ ржкописи отъ Слѣпченския мѣнастиръ. 1546 г. и 1553 г.

+ дозѣ. сїа дамскімова посланїа :-
 + гнѣсїа съмонѣтны продо

В лѣ ЗПА :-

мц, ф, н сврѣшн кнр рлз мнкн стомъ
 нсвписасїю кнр стврїнїи илвнїи свнкоцбїеромодъ,
 В всрїсѣ / зѣде срдскрѣ прѣлн нвїзѣдсклѣ злнчїа

Взети отъ таблицѣ на Югославянская Палеография.

българската писменостъ съ правописанието на търновския патриархъ Езтимий. Читателя тукъ намира образецъ отъ скорописа, който е употребенъ въ така нареченитѣ влахо-българси грамоти, издадени отъ великитѣ унгро-влахийски войводи. Клише № 3.

Между туй бързописното писмо по-старъ типъ почва напълно да се вмъква въ XV в. и въ книгитѣ ни съ чисто религиозно съдържание. Съ такъво нововедение се нарушавала нѣколко-вѣковната традиция. Прѣдставения тукъ образецъ носи датата 1469 год. Клише № 4.

Другитѣ два образци сж писани пакъ въ Македония, само че приблизително подиръ единъ вѣкъ. Клише № 5 и 6. Въ тѣхъ ясно личи, че въ нашитѣ мѣнастири скорописното писмо било доста обикновено, та не могло да се избѣгне, въпрѣки напрѣганието на писцитѣ да пишатъ църковнитѣ си книги съ полууставъ.

Съ скорописа си служили и нашитѣ иконописци още прѣзъ XVI и XVII в. Туй се забѣлѣзва въ надписитѣ на светиитѣ и подписитѣ на самитѣ автори, както и въ названията на дарителитѣ на иконитѣ. Нѣ нека минемъ къмъ бързописътъ, който служелъ за общественитѣ свѣтски нужди. Кл. № 7. Тукъ читателя има прѣдъ очи едно частно писмо, писано въ Крушево прѣзъ 1637 г. и изпратено въ Прилѣпъ*). Писмото е твърдѣ характерно и изглежда, че се развило доста самостоятелно въ Македония; то има сходство съ писмото въ слѣпченскитѣ ржкописи. Неговото языковно значение се изтъква отъ г-нъ Д-ръ Ст. Младеновъ, комуто изказваме нашата благодарностъ за готовността му да направи языковитѣ бѣлѣжки върху него.

Споредъ едно, най-достоверно прѣдание сегашниятъ градъ Крушево (битолски вилаетъ) прѣди два вѣка е билъ малко българско селище, кацнало на планината (1180 м. надъ морската поврѣхность), като малкъ чифликъ на единъ битолски бегъ. Въ това селище въ разни врѣмена се заселвали бѣжанци отъ много други градове и села отъ околността на дебърско, охридско, срѣдна Албания и отъ Грамосъ. Особено въ началото на миналия вѣкъ въ гр. Крушово прибѣгнали жителитѣ на разоренитѣ отъ Али-Паша Тепеленски градове и села съ влашко, българско и православно-албанско население. По този начинъ малкото селце се подигнало и станало единъ цвѣтущъ градъ съ чисто християнско население. Първата работа на първенцитѣ на този събуденъ градецъ е била да откупатъ правата на бега и да се провъзгласи независимъ отъ него градецъ. Слѣдъ това въ разстояние на дълги години тази миниатурна Швейцария се управлявала отъ мѣстнитѣ първенци безъ да се чувствува жестоката турска власть. Поради туй околнитѣ градове и села гледали на този градецъ като на азилъ. Прѣслѣдвани чифлигари или селяни отъ други селища продължавали да прибѣгватъ въ гр. Крушово, гдѣто намирали братска

Между туй къмъ края на XVII и началото на XVIII вѣкъ у насъ се срѣща втория видъ скоропись, или така нарѣчения

отняшъ ке го пушамъ назатъ тескерето ама да не ме забайте оти ова работа не е за седене 1 саятъ да излезамъ побрѣго етъ по харно замене така ви се моламъ и ви чинамъ темания отъ земи до небо и ви целивамъ десница овая работа да не останитъ да не се забамъ уще да не седамъ затворѣнъ емъ да е речите на Пеша да не бурѣричка за лозѣто ни за нивето ни за ореи ни за круши яко да иматъ ореите ваши нека сетъ дури да доидамъ яко сакате дайте трошка яко иматъ ема да не зематъ делъ емъ яко дайтъ Димо Секулоикъ 100 гроша нека и дайтъ яко не дайтъ 100 гроша пакъ дайте му и другему ко ке дайтъ 100 гроша оти како що слошамъ за ошо ми етъ моята живото яма ви се моламъ да не хадамъ душата како що слушамъ по харно да се утепамъ самъ себе, одошо да бидамъ живъ. моята животъ ха некумъ ичъ после колко не ме вататъ самъ себе се отепувамъ яма ви се моламъ да ми ха откините душата оти ви све сами умни оти овая работа не е харна оти душа ки ми вие (спасите) да знаите овасъ да дайте ама да не ме дайте враце ако да чините дова добро не го чините за мене току ке си спасете душата ваша и да ми пущите 1 рало емени оти босъ одамъ ама ви се моламъ овая сабота да ми пущите що ви пишувамъ да не ми остаите назатъ доста седовъ скриенъ веке и дро видение аминъ и на сите любезному поздравление на голѣмо и на мало му целивамъ дасница и да ми пущите що иматъ малко отъ среброто що сетъ у васъ парите стари.

Ясъ Костадинъ пишувамъ Христовъ Зучиовъ до тебе киръ Димо.

На първия обратенъ листъ четемъ: Овия книга етъ отъ Конета Куновъ.

Езикови обяснения на писмото.

Това писмо, намѣрено неотдавна въ Прилѣпъ*), заслужва вниманието на ония немногобройни вече „учени“, които мислятъ, че българщината въ Македония се дължи на българската „пропаганда“ и които признаватъ, че македонскитѣ говори иматъ най-типичнитѣ особености на българския езикъ, само че смѣтатъ, какво тия особености сж се явили отсетнѣ подъ влияние българско. Печатането на това писмо ще бжде негли полезно за тия послѣдни прѣдставители на излюбленото едно врѣме сръбско учение, че македонскитѣ славяни сж чисти „стари сърби“, па и за ония учени, които въ нежеланието си да признаятъ българщината на славянскитѣ говори въ Македония, измислиха нелѣпата теория, че въ тая областъ живѣе

*) Писмото е намѣрено отъ негово всепрѣподобие иеромонаха Дионисий, архиерейски намѣстникъ въ гр. Прилѣпъ, прѣдъ една турска кжца въ сметицето на 20 юлий 1909 година. Г. Баласчевъ.

свързанъ, въ който се вижда послѣдователна завързаностъ на съсѣднитѣ букви. Безъ съмнѣние за това е повлияло много грѣцкото курсивно свързано писмо, тъй като, тогава рѣдко се намиралъ грамотенъ българинъ, който да не знаелъ грѣцко писмо, и влиянието му до тамъ стигнало, че на първъ погледъ по формата на писмото не може да се сжди дали думитѣ сж грѣцки или български. Тогава свързания бързописъ господствувалъ вече и между югозападнитѣ руси, а сжщо и въ Молдо-Влахия. Въ нашия народенъ музей се пази единъ книженъ рѣхописъ подъ № 1490, писанъ съ късно уставно писмо, руска редакция, съ запазени тукъ тамъ юсове; въ тоя рѣхописъ на листъ 33^б. се намира слѣдната скорописна записка. Клише № 8.

Югозападния руски скорописъ у насъ едва ли е упражнилъ нѣкакво влияние върху нашето писмо, тъй като, до колкото сме имали случай да прѣгледваме скорописъ изъ разнитѣ библиотечни колекции, не сме забѣлѣзали нѣкакво сходство. Нъ сжщото не може да се каже за московския бързописъ. Сношенията ни съ Москва сж били по живи. Туй се потвърждава между другото особено и отъ множеството руски печатни книги изъ България, както и отъ самата форма

единъ особенъ македонско-славянски народъ съ особенъ македоно-славянски езикъ, еднакво различенъ отъ български и отъ сръбски. Ако не прѣди много години единъ дилетантъ като И. С. Ястребова печаташе частни писма на македонски българи съ отдѣлни сръбизми, които доказвали, какво въ Македония живѣятъ „стари сърби“, то сега не ще бжде излишно да се обнародва споменатото по-горѣ писмо, отъ което ще се види, че когато още не бѣше излѣзла нито Паисиевата история, нито написаното „препростымъ и некнижнымъ языкомъ болгарскимъ долнія Мусии“ „Огледало“ на Кирила Пейчиновича отъ Тетовско и когато въобще не е имало ни поменъ отъ българска пропаганда, живиятъ народенъ говоръ въ Западна Македония е билъ тъкмо такъвъ, какъвто го виждаме въ многото, печатани главно отъ македонски българи етнографически материяли, а не какъвто е прѣдставенъ въ Ястребовитѣ писма, прошарени съ очевидни сръбизми.

Па и съдържанието на въпросното писмо, макаръ и да не ни открива нѣщо ново и особено важно, не е съвсѣмъ безинтересно, защото ни загатва за нѣкои страни на тогавашния ни политически и стопански животъ.

Езикътъ на писача има всички типични особености на югозападнитѣ български говори. Изъ областъта на консонантизма трѣба да отбѣлѣжимъ на първо мѣсто твърдѣ честото изпускане на интервокални съгласни: *чоек, остаите, забаите, да не се забам* вм. *забаам отъ *забавам все съ изпустнатото *в*; да *изваите, да даите, ако дситъ, даиетъ, да ми наите*

Сомъ ѿца ꙗкоу ѿбоу аминъ
 ꙗкоу рабъ божій Јоанъ Крушилинцки
 Сомъ въ рѣшнѣ братѣ Станѣславѣ Крушѣлинцкѣ
 ꙗкоу сестричкѣмъ (ѿаимъ Јоанъ Гребѣшнѣскѣ
 Грѣшнѣ Свѣтлѣмъ Давидѣмъ (ѿбѣдникѣ
 Сохранѣ (ѿвѣду де му великомученику Деомитрѣу
 ꙗкоу бѣу зашпущенаѣ грѣхѣмъ въ Сохранѣ
 Ахто би ей грѣхѣмъ грѣшнѣ Свѣтлѣмъ Книгу
 ѿтого храма Грѣшнѣмъ Грѣшнѣмъ Анафе
 мѣю ѿраменѣмъ

ИѦАНЪ ГРЕБѢШНИИ РОУКОВЛАЕ
 А Д . . . 1655

№ 8

Транскрибирана тая записка гласи приближително тѣй:

Во имя ѿца ꙗ сина истаго Духа Аминъ.

Јас рабъ божій Јоанъ Крушилинцки . . . из своомъ роднимъ братѣмъ Станѣславѣмъ Крушѣлинцкѣмъ и . . . гражданиномъ (?) своимъ Јоанѣмъ Гребѣшнѣскѣмъ . . . Сію книгу глаголемую служебникъ во храму стму великомученику Деомитрѣе . . . на услугу г(оспо)ду б(о)гу за ѿ(т)пущение . . . грѣхѣмъ своихъ. А хто би . . . ей . . . ѿделит. Сію книгу ѿ(т) того храма такова . . . буде . . . анафемою . . .

Иоанъ Гребѣшнии . . . Роуковлае . . .

А. Д. " " 1655

Ноември д(ень) з.

Прозомъ оу Ахиласъ пръ нѣохъ на поколеніе (скаго оца Јуана прѣстѣноръ Тела
 рыбиата, поставъе граблѣ сѣтѣ оузѣлъ насѣмъ, на (по)дѣиетѣ и нѣоу
 вленіево ѿ облобѣнѣа Свѣдѣнѣо и (пѣ)тѣа ѿго удѣлѣнѣа мѣцѣмъ сѣмъ
 рѣкѣмъ лобѣнѣаѣвъ и чѣмъа рѣлѣтѣа мѣчѣ; во ѿ зѣмѣ; зѣнѣоѣ лѣнѣа на
 Са Аѣнѣа, дѣровѣнѣа алазѣнѣа чѣрѣчѣ мѣрѣ; Сѣрѣнѣа Сѣл
 тѣа прѣрѣцѣтѣа. ѿзѣ мѣстѣнѣа Хрѣсовѣлѣтѣа илѣ
 зѣлѣнѣа пѣтѣа Олазѣнѣа чѣрѣа Јуана шѣчѣма ѿзѣ рѣрѣшѣнѣа,
 прѣпѣлѣхѣ ѿсо на Хрѣтѣо ѿо сѣи пѣнѣоѣ ѿлѣзѣнѣа царѣвоѣ
 не прѣшѣло во лѣвѣнѣа, но во лѣпѣнѣа всѣдѣ и прѣ сѣтѣ и тѣа
 ѿбѣнѣа мѣнѣаѣ всѣ; зѣмѣчѣ и рѣлѣнѣа дѣ зѣнѣа зѣвѣтѣа
 нѣо ачѣ и рѣгрѣдѣнѣа нѣрѣнѣа и Сѣрѣнѣа ѿтарѣнѣа дѣрѣвѣнѣа
 спѣрѣнѣа ѿ лѣтѣлѣнѣа, и прѣоблѣнѣа царѣнѣа. Но оу
 нѣкѣ лѣхѣнѣа чѣрѣнѣа и Сѣтѣчѣнѣа оу зѣлѣ и ѿрѣнѣа
 во ѿтѣ ѿдѣнѣа со сѣнѣа ѿ зѣлѣнѣа дѣаѣнѣа и лѣсѣнѣа
 мохѣнѣа ѿ ѿрѣнѣа чѣрѣѣ ѣ мѣлѣѣ и ѿлѣсѣнѣа ѿсѣ
 поѣлѣнѣа Сѣтѣа оуѣ Јуана во чѣлѣ нѣлѣнѣа со Хрѣстѣа
 илѣтѣнѣа бѣлѣ нѣшѣнѣа, и ѿдѣнѣа и нѣи чѣрѣнѣа ѿлѣсѣнѣа
 ѿ ѿлѣ Сѣтѣа Сѣрѣнѣа Сѣрѣнѣа Сѣрѣнѣа ѿ ѿдѣнѣа
 ѿнѣа

1734 Сѣтѣа ѿ
 Сѣрѣнѣа ѿ ѿрѣнѣа

Ето транскрипцията на горната приписка, № 9 приписана въ царь Ив. Шишмановия хрисовулъ :

Вѣдомо буди како придохъ на поклонение светгѡ оца Іоанна пустинижителя рылскагѡ и посѣтихъ красную (сию) ѡбитель царскимъ настоіемъ и иждивлѣніемъ ѡт ѡснованія созданиую и стья егѡ цѣлебнѣя мѡщи смиреннѡ лобизахъ и инья различія мѡщія в... ед... икону іакѡ насаждѣнія дарованіу блаженей царици Марі... сопружицы султана турѣцкагѡ азъ настояще хрисовулъ илї златную печат блаженнаго прѣ Іоанна Шишмана бы(сть) роздѣшенія, преписахъ егѡ на хартію (что) (или да) бы такѡвое благодѣянїе царское не пришлѡ во забвѣніе, но воспоминало ся всегда и предъ богомъ и челѡвкомъ. Тѣмже вси чтущіе прилѣжнѡ да знаете извѣстнѡ іакѡ аще и разграбили неверни и сурѡвіи агаряни дарованая стяжанія ѡт благочестивихъ и православнихъ царей но ѡни іакѡ лихѡимци грабители и стѡтатци будутъ ѡсуждѣни во ѡгнь вѣчній со своимъ оучителѡмъ діаволомъ и лжепророкомъ мохаметомъ. Вѣрніи же царіе за милость и благотворѣніе іаже показали стѡму оцу Іоанну во царство небѣсное со хрїстомъ истиннимъ богомъ нашимъ идѣже ѣмы грѣшніи благодатию егѡ да сподобимся водворитися со всѣми стыми ѡт вѣка ему аминъ.

вм. *наидите съ испуснато д. И вметнатото *т* въ *стребро* тѣкмо сочи къмъ югозападни бѣлгарски краища. Заслужва да се изтъкне, че фамилни имена се образуватъ и съ формантъ стб. — *нцк* = югозап. бѣлг. *ик'* и съ *ов.*, — *ев.*: срещу Димо *Секулоик'* имаме Костадинъ *Христов Зучиов*, не *Христевик'* или *Зучиовик'*. Щомъ вм. стб. *ц* ѡтъ **skj-* [стб. *нцк* ѡтъ ис. **iskjo-*] срѣщаме *к'*,*) естествено е, че и на мѣстото на *ц* ѡтъ **tj* ще стои *к'*: *ке го чините, ке го пуцам*. За отвърдяване на палагиалното *л*, извѣстно на югозап. наши говори, говорятъ написанията *братолѣбие*, *лѣбезно*, *лѣгето*; твърдото *л* въ *молам* се явило по аналогия, каквато знаятъ и нѣкои източни готори: *мола* 1. sg. четемъ дори у Вазова. Не е за вѣрване, че писачтъ не ще е знаялъ да пише *ю*, та е писалъ само *у*: формитѣ съ *щ* и *я* ни даватъ право да мислимъ, че писачтъ ще да е знаялъ и буква *ю*, но не я писалъ, понеже изговарялъ твърдо *л* съ *у*, а не *л'* съ *у* което той би прѣдалъ съ *лю*.

Характерна за вокализма на Зучиовия говоръ е формата *денешен*: стб. *ь* дава въ югозап. говори въ затворена сричка редовно *е*; ѡтъ стб. *днь* ще се получи, както и въ сички речи наши говори *ден*, ала и ѡтъ стб. *дньск* въ тия югозап. говори имаме *денес* вм. обикновеното въ другитѣ говори

*) Покрай *к'* обаче намираме и *щ*: *пущите*, *пуцам* и *ш* вм. *щ* въ *прошка* „позволение“ ѡтъ *простити*; срв. *да ти е просто, простена книга*, „книга, кождо владыка дава, кога раздѣли мжжъ и женж“. Геровъ Рѣчникъ IV, 313—315.

на бързописа ни. Тукъ читателя има прѣдъ очи бързописно писмо, писано прѣзъ 1734 год. въ Рилския мѣнастиръ, въ което личи московско влияние. Клише № 9.

А въ слѣдната подиръ него снимка имаме автографъ отъ Паисиевата история листъ 1⁶. Клише № 10*).

Въ почеркътъ на Отца Паисия по-рѣдко се срѣщатъ чисти полууставни букви, а повечето сж скорописни, мжно четливи и некрасиви. И до като светогорския отецъ подканялъ народа си да се свѣсти и да се несрамува отъ своята народност, гръцката ученостъ (чрѣзъ Цариградъ, Солунъ и Св. Гора) продължавала да пуска все по-дълбоки корени изъ

*) Съдържанието на кл. № 10 гласи:

(Вамъ напѣсахъ кої любите свой родъ ꙗ отечество блгарское ꙗ любите знати за свой родъ ꙗ ꙗзикъ преписуйте ꙗсторицу сꙗо и платите нека вамъ препѣшатъ кої умеють писати и имейте ю да се не погуби).

днес и отъ стб. *днѣшнѣ* ще имаме *денешен*. Въ *краот* имаме *о* отъ стб. *ѡ* въ затворена сричка. Ако сждимъ по написанието *брѣго*, *дрѣжките* трѣба да мислимъ, че въ разглеждания говоръ, както въобще въ югозап. макед. говори, не е било развито т. н. сонантно *р*. Излишно би било, значи, да прѣдполагаме, че писачътъ е изговарялъ слоогообразователов $\frac{r^2}{jo}$, а е писалъ *рѡ* подъ влиянието на стб. графика, толкозъ повечко, че за такова влияние едва ли може да става дума. Стариненъ е прѣходътъ на *ѡ* вм. *ѡ* въ *у*, който имаме въ *сум*. Трѣба да излизаме отъ една *сѡм* вм. стб. (*ѡ*)*сѡмъ*, като приемемъ, че подъ влияние на съсѣдната устна съгласна *ѡ* се е лабиялизувало сир. получило е характеръ на *у*, срв. още югозап. бълг. *седум*, *осум*, на които напълно съотвѣтствуватъ по образуване чesk. диял. *sedum*, (*ѡ*)*osum* отъ **sed^om*, **os^om*, литер. *sedm*, *osm*. Върху думитѣ, които ни показватъ сждбата на *ѡ* и *ж* въ разглеждания говоръ [*чоек. големо, целивам ѡ = е, враце, сабота ж = а*] нѣма защо да се спираме. Повечко внимание заслужва „редуцирането“ на неудареното *о*: *многоу, току, дури, уште*.

Членни форми, образувани съ мѣстоимение *тѡ*, *та*, *то*, има доста много: *к¹²а(ј)от*, *душата*, *мята живот*, *вашето здравѣ*, *стреброто*, *тескерето*, *лозето*, *лугето*, *нивето*, *ореите*, *парите сите* [късн + членъ]. Събирателни отъ срѣденъ родъ като *лугето* (стб *людѣ* пошп. рлг.), *нивето*, сж ни познати и отъ други бълг. говори.

Само на югозап. бълг. говори е свойствена промѣната, станала съ рода на думата *живот*, която по аналогия на своя *oppositum смѣрт*, *смѣртта* ж. р. е станала сжщо така име

ДАМЗМАТИСАХЪ
ПОЗМОУКТЕ · СПОИУФЪ · ИДУССТВО · ВЛАДУСОВО · ИЮ
ВНТЕ · ЗАПКАСДОМ · УЧАДЪ · ДЪЗНЪ · ПРЪСТНЪ · КТЕ
· ИСТОРИКУ · СИЮ · АТЛАТИТЕ · МЕТИА · ДАМЪ · ПРЪСТНЪ
АЛЪ · ПОУМЕНУТЪ · ПИСАТН · ИМЕНТЕ · ДО · НАСЕНЕ
ПОУДЪН

Снимка отъ Паницевия подписъ, въ Карловската ризница, 1762 г.

ПАЗИМА · ПРЪОУТЪ · МЕНЪ

ХИМА · ДАРСКИ

Иорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония стр. 176.

между българския народъ. Прѣзъ началото на XIX в. тя до толкова ги съблзнила, че въ нѣкои български градове: Охридъ, Велесъ, Търново и Свищовъ, почнали да пишатъ съ чисто грѣцки скорописъ, а въ гр. Велесъ — и съ словѣнски букви грѣцки църковни пѣсни. Читателя тукъ има образецъ отъ такъво писмо. Клише № 11.

На Прѣдѣ ѿ сѣна литурѣга,
 Херувимко ꙗко гласъ: Н:
 Нѣнѣ сѣлнѣмъ, тонѣ ѹранѣ стнѣ. ѿ
 мѣнѣ, ѿ сѣратосѣ латрѣвѣса ѿ двѣгарѣ. Пѣсѣ-
 рѣветѣ, ѿ вачлѣвѣса тѣсѣ доѹлѣсѣ, ѿ двѣ тѣсѣ
 мѣстѣкѣсѣ тетеломѣнѣ, до двѣ форѣтѣ пѣ-
 стѣ кѣ пото проселѣтѣмѣнѣ, ѿ на мѣстохѣ ѿ
 Зѣпѣ сѣонѣхъ бѣномѣта. (9)
 Ѿплѣха. тѣп.

№ 11

отъ ж. р.*): една живот, членув. животта; въ нашето писмо: заощо ми ет моята живот; срв. още чуму ми је оваа пуста живот Сбм. XV 122; да дадат живота своѣа К. Мисирковъ, „За македонцките работи“, София 1903, стр. 94; „да даруе долга и весела живот“ въ писмото на даскалъ Йорданъ х. Константиновъ Джинотъ „Минало“ кн. II стр. 202.

Стариненъ падеженъ остатъкъ, извѣстенъ и отъ други наши говори, прѣдставя формата земи (темания от земи до

*) Така е обяснена формата у мене: „Промѣнитѣ на граматическия родъ въ славянскитѣ езици“. Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София“ кн. II стр. 92.

пись отъ гр. Шуменъ, писанъ прѣзь 1821 год., когато се подкачило грѣцкото въстание, та шуменци огрозявала опасностъ да бждатъ изклани отъ съгражданитѣ си турци. Това

Транскрибирана записката гласи:

И бистъ чудо необичное неколкі . . . м(е)сцовъ послеть размирството годъ или два год. у Шюменъ градъ наговоришася турци и здумаха ся да истребятъ христиенити и озеша воля отъ технити судници щото има у градъ християни вси со злая смръть да погубятъ ихъ и сториха речъ у месецъ июнія на 27 день послед техниятъ корбанъ бариямъ като го сотворятъ та чи тогива да погубятъ христиенити и тогива горкѣти хиистияни кому надежди понежи отъ чаянся (?) живота и отъ все сердци всити християни со голямъ глас думаха г(оспо)ди помилуй. и ослишанъ бистъ глас(ъ) ихъ и абие поча даждъ великъ да иди отъ ноця отъ третияго часа до деветяго и громъ великъ и емь(?) и сосипаха ся у градъ чамии турскои и вси храмини турскии и падоша стени градсции и пропади идноѡ махала турскои сосъ седемъ сотъ палати и вси . . . и издавиха са турци триста(?) отъ дело сие. а християнинъ идинъ ни са погуби отъ вода.

срещу него въ други говори имаме форма *другому* съ оконч. на твърдитѣ мѣстоим. и *другиму* съ *и* отъ имен. пад. по сложн. склонение.

Форми *молам*, *чинам*, да не *седам*, *бидам*, ке го *пуцам* въ смисль „ще го изпратя“ стб. *поуцѣж* [погрѣшно само *и(з)-лезем*] се обяснява съ аналогично прѣнасяне на окончание — *ам* отъ III (V) спреж. къмъ глаголи отъ I и II новоб. (I—IV стб. по Лескина спрежение. Обрато въ 2 и 3 л. ед. ч. и въ 1 и 2 л. мн. ч. се прѣнася окончанието на новобълг. II (стб. IV по Л.) спрежение у всички глаголи: *даит*, да не *останит*, да не ме *даите*, да *речите*, но *ке си спасите* душата, *да не земет*.

Третото лице ед. ч. на *бѣти* гласи *ет*, но се срѣща и само *е*. Такава двойственостъ се наблюдава и въ други слав. езици; срв. „багато *ѣт* жолода з дуба“ и „грушки *ѣ*“ въ малорус. (Буковина) Верхратский „Дещо до говору Буковинско — руского“ въ *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*. Berlin 1908 стр. 432. Третото лице мн. ч. на сжщия глаголъ има твърдѣ важната за историята на нашия и на другитѣ слав. езици форма *сет* вм. **сам* отъ стб. *сѣтъ* Тази форма показва, че покрай *сѣт* се е образувала и форма съ по-низка степенъ **самт*, подъ влияние на глагола отъ стб. IV спрежение; това влияние личи и въ стб. прич. *сан* (*сѣн*) покрай правилното *сын*, чes. *jsa*, *jsouc(e)* отъ едно **se*, **sa tje*.

Заслужва внимание аналогичното прѣнасяне на формата — *до*, — *де* — въ формата *зедовте*, вм. новоб. *зех(в)те* отъ стб. *къзастѣ* съ прѣнесено *х(в)* отъ 1. л. мн. ч. Това прѣнасяне

е съдържанието на горната клиширана бълѣжка, която се намира на корицитѣ на църковна книга, въ народния музей подъ № 168.

Нъ съ възраждането на българския народъ настѣпилъ пълень обратъ и въ бързописа. Българския народъ, както е извѣстно, подпадна тогава подъ книжовното влияние на Русия и заедно съ гражданския шрифтъ, който въ 1708 г. съ приказъ въведе Петъръ Велики, възприе отъ нея и курсивното писмо съ прибавка на ж. Туй писмо ни служи и до днесъ.

на *до-*, *-де-* е станало въ югозап. бълг. говори подъ влияние на формата *да-до-х*, *да де*; срв. и сръбск. *имаду* З. л. мн. ч. Па и въ слав. *и-де-* (-тѣ,-мъ и т. н.) *-де-* е прѣнесено, както показва инстинктивътъ *и-ти*, ако коренътъ бѣше *ид-*, истинската фора би гласѣла **исти* прѣко **итти*, както отъ *ид-* имаме *исти* прѣко **исти*, отъ *вед-ж*—*вести*, отъ *плетж*—*плести* и т. н.; или въ лат. имаме *eo*, *ire* (*eo* отъ *ciō*), гр. *εἶμι*, гот. *iddja* (гот. *ddj* вм. *jj*) и под. Въ аориста *седов* имаме пакъ едно твърдѣ разпространено въ югозап. говори аналогично образување подъ влияние на форми като *отидох*; срв. зап. бълг. *видох(ф)* вм. *видех*.

Въ синтактично отношение прѣдставятъ интересъ и фразитѣ: *тебе те чинам домакин*; *дайте му другему*; *да е речите на Пеша*; *пак речите му на Дима Секулоик'а*; на сите лубезно му поздравление *на големо и на мало му целивам десница*.

И въ рѣчника на Зучиева нѣма нищо ново: особенитѣ му думи сж ни извѣстни и отъ други материяли. За *видение* въ смисълъ на „виждане“, *рало* (емении) = „чифтъ“, *буричка* = „бъркамъ“, *прошка* извинение (у Герова *прошка*) = „позволение“, *пуцам* = „пращамъ“, *сакате* и *бърго* говори и Геровъ на съотвѣтнитѣ мѣста въ своя рѣчникъ. Извѣстни сж и характернитѣ за нѣкои югозап. говори *одоцо*, *заощо*.

София.

Ц-рѣ Ст. Младеновъ.

В. Храновъ.

Лѣсковския революционенъ комитетъ и едно окрѣжно отъ букурешкия.

Въпрѣки взетитѣ ужъ мѣрки отъ компетентно мѣсто за прибиранieto и издаванието на документитѣ (придружени съ необходимитѣ коментарии), които се отнасятъ до недавнашното минало, и особено върху революционната епоха, нѣ все пакъ и до днесъ не е постигната, както трѣбва тази работа у насъ. Редакцията ни, като цѣни високо значението на обнародванието документи отъ този родъ, съ удоволствие дава мѣсто на слѣдното окрѣжно послание, издадено отъ букурешкия централенъ революционенъ комитетъ, което окрѣжно, тѣй любезно ни поднесе г-нъ В. Храновъ, заедно съ бѣлѣжкитѣ си върху основанието и функциониранieto на лѣсковския революционенъ комитетъ. Окрѣжното се намѣрило въ книжата на Маринъ Станчевъ, виденъ членъ на лѣсковския революционенъ комитетъ. То е интересно, че ни освѣтлява по въпросътъ за степенята на политическата узрѣлостъ на членоветѣ отъ централния комитетъ, като същеврѣменно ни запознава и съ възгледитѣ имъ по отношение съсѣднитѣ славянски и не славянски народи.

Окрѣжното при туй е важно, и като документъ, който ни посочва и врѣмето, когато главнитѣ революционери се считали за достатѣчно укрѣпнали вжтрѣ въ турскитѣ земи, та сж се осмѣлили да започнатъ да подбуждатъ българското население къмъ бунтъ и непокорство къмъ турскитѣ власти и да запрѣщаватъ на раята изплащането на османската империя данѣцитѣ, чрѣзъ които се закрѣпвалъ турския абсолютизъмъ. Освѣнъ туй въ окрѣжното се проповѣдва, че българитѣ не трѣба да очакватъ помощъ за свободата си отъ Австрия, Германия или Англия, а напротивъ, българитѣ трѣба съ собственитѣ си сили, въ съгласие главно на околнитѣ славянски народи, да се опитатъ да извоюватъ свободата си.

Основанието на лѣсковския комитетъ.

Прѣзъ мѣсець ноемврий 1867 год. Христо Ивановъ — книговезеца, като прѣминалъ прѣзъ Търново, Гор. Орѣхо-

вица, се отбилъ и въ Лѣсковецъ въ домътъ на Маринъ Цонзоровъ. Тамъ събралъ на бързо едно малко число хора, но върни приятели, въ интименъ разговоръ имъ обяснилъ цѣльта, за която е дошелъ, и имъ възбудилъ интересъ за бждащата свобода на България. Между събранитѣ сж биле: Маринъ Цонзоровъ, Тодоръ Делипенчевъ, Димо х. Вълчевъ и пр.*). Накрай, когато се прощавалъ съ интимната компания казалъ, че има една по достойна, по способна личностъ, която ще имъ приказва по добръ, за освобождението на България — апостола на свободата; той е Василъ Левски, разкалугерения дяконъ. Прѣзъ пролѣтътъ, къмъ началото на м. мартъ 1868 г. Хр. Топаловъ е билъ делегиранъ отъ тази компания, отишелъ е при Л. Каравеловъ въ Букурещъ и е издѣйствувалъ отъ него да се изпрати апостола на свободата и въ Лѣсковецъ за да организира комитетъ.

Дѣйствително, прѣзъ мѣсець мартъ 1868 год. В. Левски е пристигналъ въ Лѣсковецъ, образувалъ комитетъ отъ горнитѣ лица, които му издали и тескере, отъ лѣсковската община; като му купили конь за 15 лири турски отъ Енча Пасховъ, лѣсковски жителъ, и го изпратили споредъ едни за Карлово, а споредъ други — за Ловечъ. Въ сжщата година на първото генерално събрание, открито на 10 декември въ Букурещъ, като прѣдставителъ на лѣсковския рев. комитетъ присжтствувалъ Калчо Пасковъ.

На 2-й октомврий 1869 год. отъ гърбътъ на В. Левски, както е извѣстно, бѣше взето намѣтнатото, изъ пжтя между Сопогъ и Карлово, палто отъ Ив. Хр. Цочевъ, който си позналъ палтото, което му било откраднато прѣди една година въ Турно-Мъгурели. Въ това палто, между другитѣ книжа и документи, се намѣрило и пжтното тескере на името на Василъ Ивановъ карловець. Това тескере за пжтуване било написано съ ржката на самия Левски въ кжщата на лѣсковскии жителъ, сега покоенъ, Маринъ Станчевъ, въ началото на м. мартъ сжщата година (1869 г.), въ присжтствието на сега покойнитѣ: Маринъ Цонзоровъ, Димо х. Вълчевъ, Христо п. Сжбевъ, сега живи: свещ. Никола Гиневъ и Пеню Бъчеваровъ. Слѣдъ написване тескерето, втория селски чорбаджия Димо х. Вълчовъ го подпечаталъ съ селския печатъ, а сжщия селски чорбаджия Д. х. Вълчевъ, билъ подписанъ отъ присжтствующия комитаджия Христо п. Сжбевъ.

Слѣдъ залавяне тескерето отъ турскитѣ власти, Димо х. Вълчевъ бѣше издаденъ отъ „турскитѣ уши“ въ Лѣсковецъ: Василъ Козлевъ и Първи Гирджиковъ. Тогава търновското

*) Други отъ първия комитетъ сж: Т. х. Вълчовъ, Хр. и Никола Кочемитовъ, Хр. Слабаковъ, Стойчо Куркевъ, Хр. Топаловъ, Хр. Д. Сжбевъ и др. отъ които Хр. Слабаковъ, Пеню Бачеваровъ и свещен. Н. Гиневъ сж още живи.

турско сџдилище осџди Вълчева само на една година затворъ, тѣй като не се доказалъ, нито подписа му, нито почерка на тескерето. А Хр. п. Сџбевъ, който подписалъ Дима х. Вълчевъ, до като присџдятъ х. Вълчева, се поминалъ отъ страхъ. А за издадничеството, което извършилъ Василъ Козлевъ, мѣстния комитетъ е взелъ рѣшение да се убие и го е наказалъ, съгласно глава IX отъ устава на революциония комитетъ съ смъртъ. Тази присџда се изпълнила едва на 12 августъ 1872 г. По тази случка Димо х. Вълчевъ, Тодоръ х. Вълчевъ, Стойчо Куркевъ и Хр. Слабаковъ сџ биле задържани подъ слѣдствие въ търновския окр. затворъ, когато на 28.XII 1872 г. вечерята блѣснали въ грозния търновски затворъ при Димо х. Вълчевъ единъ затворникъ въ овчарско облѣяло и съ прѣвързана глава. Този билъ В. Левски, който позналъ Дима х. Вълчевъ и му казалъ:

— Бай Димо, азъ съмъ падналъ въ рѣцѣтъ на тиранитъ и живъ нѣма да остана; но, вие като излѣзите продължете тава, което почнахме.

Турскитѣ сџдилища, както е извѣстно, обѣсиха Левски на 9 III 73 год.; осџдиха по убийството на турския любимецъ В. Козлевъ: на смъртъ Стойчо Куркевъ, сџщинския убиецъ, а на 6 години затворъ Хр. Слабаковъ, на 3 години Тодоръ х. Вълчевъ и на двѣ години Димо х. Вълчевъ, членове отъ лѣсковския комитетъ. Останалитѣ членове или се разбѣгали по чужбина или се скрили по таванитѣ, дори до освобождението на България.

Така завърши дѣйността си този революционенъ комитетъ който давалъ добъръ приемъ на Левски, Ан. Кънчевъ*) и Стамбуловъ, които пропагандираха идеята за свободата на България.

Окрџжното послание отъ букурешкия централенъ революционенъ комитетъ.

Братія Бжлгари!

Турското правителство е намислило да наложи на шѣтѣ на своите поданници и други нови данъци, безъ да помисли можатъ ли тия да ги плащатъ, когато сџ и сами оголели и обосели, и когато умираатъ отъ гладъ. Отъ друга страна ние видиме, че великѣиятъ глупецъ Али-паша и свинскатѣ сѣнка

*) Отъ писмото на М. Цонзаровъ, обнародвано въ „Тридесетъ и петъ годишнината на разградското читалище „Развитие“ се учимъ, че прѣзъ януари 1872 г. е билъ въ Лѣсковецъ Ангелъ Кжичевъ и се опџтилъ за Разградъ.

сж намислиле да продадатъ и да осекатъ горите, да унищожатъ лозята и да истрѣбятъ плодовитите овшки. А какво мисли да добіе чрезъ това дебелиата сенка? — Нищо друго, освенъ да ни осиромаша и да ни направи неспособни за нищо и никакво. А трѣбва ли ние и днесъ да ся покориме и да дозволиме на глупавите читаци да са подиграватъ съ назе и да ни са смеятъ въ очите? — Срамота е и грехота е.

„*Братія Бжлгари!* Време е вече дошло да бъдиме и ние хора, каквито са и другите народи на светътъ, и да вардиме това, щото сме изработили съ толкова тежки мжки и съ тѣкавъ кръвавъ потъ! Питаме ви, за кого ние работиме? за кого печелиме и сжбираме? за кого са мжчиме и потиме? Сѣкый изъ насъ работи като волъ. Потѣе и дене и ноше, пролива кржвави сжлзи; и неможе да отхране жената си, дребните си дечица и остарелите си баща и майка. Бжлгаринатъ копае дене и ноше надъ ралото, надъ мотиката и надъ косата; а нема съ какво да помене умрелите си родители и съ какво да кржсти новородените си деца и уничѣта. Агата сичко пояда, дебелиата сѣнка сичко испива! А кажете ни защо бжлгарите да работятъ и да плащатъ; а турците да лочатъ на готово? Кажете ни, за бжлгарите и другите християне да са мжчатъ и да потѣетъ; а султанатъ, пашите, кадиете и вжобще сѣки турчинъ да живѣятъ, да се веселятъ и да хранятъ цело стадо хареми, олани, аджли, софти, а най-после цареградските кучета? А каква благодарностъ за нашите пожертвованіа ниа видиме отъ нашите гнуснави, развратни и проклети Господари? — Наместо благодарностъ и сжчувствіе султанътъ, везирътъ му, пашите му, кадиите му и моллите газатъ сичко, що е за насъ свято, чисто и честно: обиратъ черковите ни и монастирите ни, палатъ кжщите ни, пращатъ братіята ни въ заточеніе, безчестятъ сестрите ни, турчатъ дѣцата ни, затварятъ училищата ни, ограбватъ имането ни и пиятъ кржвѣта ни като пеявици!

„*Братія Бжлгари!* Ние трѣбва твжрде добре да примислиме защо и за какво турците искатъ днесъ отъ насъ и други новъ данокъ, и трѣбва ли ние да имъ го дадеме или не. Трѣбва ли ние да имъ дозволиме да ни осекатъ горите и да ни онищожатъ лозята и овошките? — Нетрѣба, защото съ нашите собствени пари турците ше да си купятъ барутъ, куршуме и кжмшици, и пакъ за нашите гърбове. Не даваите

братія, пари, ако и да имате; не даваите сега бедель-парасж имдаеіе-парасж сарчъ-парасж и пр. за да не поискатъ отъ васъ слѣдъ мѣсець, или два, ешекъ-парасж и кюпекъ-парасж: не даваите на неприятельтъ си камжне, за да ви бие съ тѣхъ! Намѣсто пари и даноци, дайте имъ куршумъ и брадва по главата; наместо приятелство и дружба, накараите ги да изблватъ оная свята кръвъ, която ни я ся измукале изъ жилите на нашите бащи и майки, изъ жилите на нашите братія и сестри, изъ жилите на нашите дребни дечица. Не вѣрваите за нищо на султанътъ и на неговите кржвожедни паши — тие ви лжжатъ. Никоги вжлкътъ ниможе да бжде братъ на ягнето. Я припомнете си колко пжти ви сж обещавале и колко пжти ви сж излжгвали! Отъ турчинъ да очаква добро само безумниятъ и народниятъ неприятель (предатель).

Братія Бжлгари! Недаваите на нашите неприятели помощъ и подържка. „Турското царство безъ пари ще да изджхне само отъ себѣси и бжлгарите ако желаятъ да бѣдатъ свободни и щастави, то трѣба да му незаплащатъ вече данокъ, защото тоя данокъ ще да го саживи и ще да му даде сила на нѣколко години“, казва единъ твърде уменъ човекъ. Англія днесъ са е отказала вече да поджржава турската имперія, Франція е дълга да поджржи сама себе си, Австеія нема съ какво да и помогне, следователно ако ние са откажме да плащаме данокъ, то агите ще да испукатъ отъ гладъ.

Не слушайте нашите — предатели — юди, които ви продаватъ на османлиете. Ние казваме за Геновича, за Арнаудова, за Хажи Иванча ефенди, за Доротея и за много други като тѣхъ, които за своя собственъ джебъ и за своето нечисто гърло искатъ да ни развратятъ и отурчатъ. Братія, нашите дѣдови продадоха на турците своята свобода своите синове и унуки, и надъ насъ и до днесъ виси Божието проклетіе, и ние сме джлжни да страдаеме и да искупуваме техните грѣхове, нека е кажатъ синовете ни, униките ни, че и ние сме продали комуто и да е своятъ Богъ, своята вѣра, законъ и совѣсть. Вардете това, щото са увардили бжщите ни съ толкова мжки. Нека са проклете оние хора, които продаватъ бащината си кръвъ и майчиното си млеко! Въ нашето отечество са намиратъ и такива хора, които гледатъ да посеятъ вражда и несогласіе, между назе и сжрбите и румуните, между сърбите и хорватите, между бжлгарите и гржците. Тия гнус-

нави проповедници и вѣрни слуги на Али-паша и на Андрашия-ефенди ни казватъ, чи Руссія иска да забіе своятъ бѣгъ на нащата земя и да ни направи свой робове, че Сърбия иска да владѣе надъ назе, или че сѣрбското правителство е намѣрено да ни дѣржи въ робство и неволя, и чи за тая цѣль че са е било подружило съ турското правителство. Сичко това е лъжа и лъжа най-безсовестна. Така могатъ да мислятъ и говорятъ тия хора, които сѣ хранятъ изъ чужда кисія, или ония, които нематъ въ главата си за две пари мозакъ. Който познава добре сѣрбите и руските, той трѣбва да се смѣе и да призира нашите учители. Но тука трѣбва да забѣлѣжиме, че ако нѣкой сѣрбинъ, нѣкой румунинъ или нѣкой русинъ ние направилъ нѣкое зло до днесъ, то ние трѣба да укривяваме него, а не сичкиятъ народъ. Така сѣщо, ако грѣцките фанариоти ни сѣ правили до сега зло, то ни сѣ правили такова сѣщо зло, и нашите бѣлгарски фанариоти, и за това ние не трѣба да ненавиждаме сичкиятъ грѣцки народъ който е готовъ сѣкога да извади ножатъ си противъ турските капасѣе. Неможе еднороденъ идновѣренъ братъ да жѣлае зло на брата си, както неможе и единъ чуждъ човѣкъ да жѣлае на чуждиятъ, — това явленіе твѣрде природно. Руссія е до толкова голема и силна дѣржава; щото за нея нѣколко милиона бѣлгари или сѣрбе сѣ капка въ морето. Какво сѣ мислиле и работиле до днесъ руските (т. е. руското правителство), ние това трѣба да оставимъ настрана; а ние сега свободно можиме каза, че Руссія са е убѣдила, щото ако ни покори, то ние ще да и принесеме вѣрѣда, а не полза, зло а не добро. Поляците бѣха за Руссія добра-школа, изъ която тя вече са е научила памѣтъ, и отъ сега ще гледа да добіе приятели, а не неприятели. За Сѣрбия ние ще да кажемѣ слѣдующето. Ни съ едно племе бѣлгарите нѣматъ такова естествено родство и до толкова общи интереси, отъ колкото съ сѣрбите. Както Сѣрбия безъ насъ, така и ние безъ Сѣрбия нищо ниможимъ направи. Неприятелите ни са силни, а ние единъ безъ други сме малки. Но нашите неприятели ни казватъ, че Сѣрбия да ни осѣрби, Румѣнія да ни овласи, а грѣците да ни огрѣчатъ. Който има въ главата си малко умъ и разумъ, той не трѣбва да вѣрва на тия лъжи: испѣрво, днесъ сѣ настанале такива вѣремена, въ които нито едно племе ниможе да стои на шията на друго; второ, бѣл-

гарите сж много по-многочислени отъ сжрбите даже и отъ румжните; трето, ние сички сме едновърни, еднородни и заедно сме страдале въ продължението на петъ столетія и за това между назе неможе да бжде нищо друго, освѣнъ братски сюзъ, любовъ и дружба. Тука нема нито бжлгарите да бждатъ робове, нито румжниците, нито сжрбите; а братія прѣдъ Бога и прѣдъ хората. Който е чель землеописанието, той знае, че въ Швейцаріе живеятъ нѣмци, французе и италиенци; сѣки изъ тия народи си има свои закони и своя вѣра; но сичкити тия иматъ едно дружно господарство. Така сжщо и въ Америка. Италия около хиляда и петстотинъ години са дробеше на малки господарства: на княжества на кралства, на херцогства, на републики и на панства, и рубуваше ту на немците ту на французите, ту на тжлстите папи и езуите; но появи ся Гарибалди, сжедини я въ едно цѣло, и тя днесъ стана отъ пжрвите джржави.

Но за Сжрбия ние трѣба да поговориме по-вѣче, защото, както казахме по-горе съ нея ние сме свезани и нравствено и материално: изпжрво насъ сжближава нашата народность, второ нашата вѣра, а трето нашите общи интереси. Но нашите неприятели ни казватъ, че Сжрбия иска да ни освои и да ни бжде Господаръ. Тука ние сме дължне да попитаме сами себе си: що има въ Сжрбия, което би могло да сж нарече насилие ако ние го приемѣмъ, пжрвата сила, която сближава народите е вѣрата, а нашата вѣра е една, следователно Сжрбия нема да ни отурчи, нито да ни очафути, така сжщо и ние нея. Втората сила, която свѣзва хората е народността, а нашата народность е една т. е. тя е славянска народность. Освенъ това, сѣкий изъ насъ трябва да остане свой: бжлгаринътъ — бжлгаринъ, сжрбинътъ — сжрбинъ, търновчанинътъ — търновчанинъ, а мосторецътъ — мосторецъ. Трето наше родство е языкътъ. Но бжлгаринътъ са разумева съ сжрбинътъ, а сжрбинътъ разбира що говори бжлгаринътъ защото и двата языка или по-правилно да кажеме, нашите наречія сж произлезли отъ единъ славянски корѣнъ. Следователно нито сжрбина има нужда да ся обжлгари, нито бжлгаринътъ да се осжрби, — сѣки трѣба да уварди своето, както сме биле и днесъ. Ние знаеме, че сжрбите въ Сжрбия говорятъ едно наречіе, а сжрбите въ хорватско друго, така сжщо бжлгарите въ Тракия и въ Македония неговорятъ едно на-

рѣчіе, а ни единъ изъ насъ не желае да накара карловецътъ да говори шуменски. Колкото за нашите нрави и обичаи, то и тия сж у насъ едни исти: Кралевичъ Марко е нашъ общъ юнакъ, сжрбинътъ пѣе бжлгарски пѣсни, а бжлгаринътъ сжрбски и пр. Най-последно, както сжрбите, така и ние желаемъ да бждемъ свободни люди и да ся управляваме по ония закони, които сжздаде самиятъ народъ; а тия закони немогатъ да бждатъ неприятни нито за сжрбите ни за бжлгарите. Сжрбия нема аристократия и ние я нещемъ, въ Сжрбия е тжрговията свободна, и ние това искаме, въ Сжрбия сждатъ единъ за сѣки човѣкъ, а ние това тжрсиме, и най-последно въ Сжрбия данокътъ е по-малкъ отъ данокътъ въ Австрия, въ Ромжния, въ Русия, и като речи въ сичка Европа, а това тжрси сѣки човѣкъ. И така ние питаме и още веднашъ: що има въ Сжрбия, което би ние непожелале да имаме? А що има въ бжлгарскиятъ народъ отъ което би са откале сжрбите? Това що е мило на бжлгаринътъ, мило е и на сжрбинътъ; а това що ненавижда сжрбинътъ, не го навивда и бжлгаринътъ

А когато е така, то намъ не остава нищо друго, освенъ да се сжединиме и да са постараме да усветлиме лицата си и да добиемъ най-скжпото за сѣки човѣкъ добро, т. е. своята свобода и самоуправленіе. Освенъ това, кога ние достигнеме своята свобода, то нека самиятъ народъ рѣшава своята сждба както иска и както му са види за по-добре; а нашата днесъ света обязаность е да са освободиме колкото са може по-скоро.

Али-пашовиятъ шпионинъ Бедескини рѣкалъ дорде бжлгарите, сжрбите и гржците са каратъ за магарешката сѣнка, до тогава и Али-паша, и Андрашия, и Банетъ ще да пушатъ чубуците си, Бедескини е правъ.

И така секуму своето, а за синца ни едно общо. Който тжрси свобода, той неможе да бжде деспотъ. Когато ние саставиме своята джржава по волята на самия народъ, то сѣки деспотизмъ губи своето значеніе.

Намиратъ се между назе и такива приятели, които ни пращатъ да тжрсиме помощъ отъ Франца-Иосифа, отъ Виктория, отъ Вилхема и отъ папата; но тия тирани до толкова са грижатъ за насъ, колкото и Персидскиятъ Шахъ. Нашата помощъ е въ нашите собственни сили; а нашите приятели са нашите пушки и нашите мишници.

Братія Бжлгари! Молете са на нашите свѣти-равноапостоли братія Кирилъ и Методия, и приготвявайте се за бой! Нека солунските братія ни дойдатъ на помощъ, нека ни покриятъ съ своите крила и нека ни научатъ това, щото е за насъ добро и полезно! — Братство и дружба, правда и любовъ, искренность и топлосърдие, споразумение и свободолюбие.

Бжлгаре и сжрбе, словенци и хорвати, бошняци и херцеговци, черногорци и словаци, поляци и чехи, ромжни и гржци, прегарнета са между себе си и заборавете вече ония дѣтински и нещастни вражди, който ни са гризле до сега сжрдцата, петстотинъ годишно робство, мжки неволи треба да бждатъ наши учители и да ни научатъ това що е за насъ полъзно и свѣсо, да ни покажатъ пжтътъ по който трѣба да вървиме, за да достигнеме до нашено общо щастие, и да ни служатъ като пжтеводители въ сичките наши прѣдприятія. Ако да бѣха нашите дѣди и прадѣди живѣли братски и любовно, то не щехме и ние днесъ бждиме робове на турците, на немците, на маджарите и на циганите; не щеха нашите бащи и майки да проливатъ горчиви сълзи и да носятъ черно за погиналите си дѣца; не щеха нашите сестри да бждатъ въ харемите на развратните паши и кадие; не щеха нашите деца да бждатъ пашови олане и чубукчие, не щеха нашите братія да гниятъ въ Деари-Бекиръ; нещеха маджарите да псуватъ нашия Богъ; нещеха . . . Съ синжире на шията и съ букаи — краката.

Хаидете сега да си подадеме единъ другиму Братска ржка и да гледаме да искупиме грѣховетъ на нашите прадеди, които ни продадоха на турци и на немци. Хаидете Братія, на уружие, и да ни са забораваатъ старите срамотни години; и нека оживѣе нашата свѣта слава, — слава Бжлгарска, Сжрбска, Харватска, Ромжнска и пр. и ние сички да бждиме свободни хора.

Прегарнете са мили Братія, и на уружие, на уружие! смъртъ на нашите тирани!

(?) 1871 г. Юлия 23.

*Отъ Бжлгарскиятъ Революционни
Централни Комитетъ.*

Окржното послание е малко наивничко написано; за туй би трѣбало да се усжмнимъ, че то е излѣзло направо отъ самия централенъ комитетъ, а е, може би, работа на нѣкои членове отъ вжтрѣшнитѣ комитети.

Тукъ даваме самия автографъ, съ цѣль да може по почерка да се узнае авторътъ. Нъ може да се мисли, че комитетата нарочно е прибѣгналъ до такъва достъпна форма на изложение мислитѣ, за да бжде разбранъ и отъ по-проститѣ си членове, каквито сж били повечето. А туй повдига значението на окржното.

продадоха на турци и на кешизи. Кандете, Братия,
на урците, и дано са забраватъ старите
те сражати години; и нека отживѣе камено-
та свѣта слава, — слава Българска, Сръбска,
на, Корвалска, Румунска и др. и все свѣта
да бждеме свободни хора.

Българските са наши Братия, а на
оружие, на оружие! Свѣдѣтѣ на нашите
мирами!

(?) 1871 г. Юни 23

отъ Българскиятъ
Революционна централенъ
Комитетъ.

Г. Баласчевъ.

Върху държавното и военно устройство на старо-българската държава*).

Военната наредба на старитѣ българи въ язическо врѣме.

Въ миналия брой на стр. 213—216 изложихме на кратко начинътъ, по който сж ставали военнитѣ набори въ язическа България, нѣкои отъ военнитѣ закони, а сжщо тѣй прѣдставихме и образи отъ боевото облекло на старо-българската конница, като споменахме и за обичая да отрѣзватъ главата на пленника, както вършили туй скитскитѣ племена нѣколко вѣкове прѣди Р. Хр. Споредъ Херодата послѣдния обичай сжществувалъ и у тавритѣ, скитско племе, което, отрѣзаната глава на пленника, забивало я на дълга сулица, издигало я високо отъ коминя на дома надъ покрива на кжщата и я смѣтало пазителка на цѣлата кжща. (*ἀποταμιὼν ἕκαστος κεφαλὴν ἀποφέρειται ἐς τὰ οἰκία, ἔπειθεν ἐπὶ ξύλῳ μεγάλῳ ἀναλείρας ἰστῆ ὑπὲρ τῆς οἰκίης ὑπερέχουσαν...* Φασὶ δὲ τούτους φυλάκους τῆς οἰκίης . . . (Herod. libr. IV, p. 213 ed. Did.). Нъ, черепитѣ на отрѣзанитѣ глави служили на скититѣ и като цѣнни чаши, пише Херодотъ: *ἔσθιδεν δὲ καταχουσώσας αὐτῷ χρᾶται ποτηρίῳ*. (Ibid. p. 20). Както е извѣстно, Крѣмъ съ черепа на отрѣзаната глава отъ импер. Никифора, слѣдъ като го посребрилъ, черпелъ скжпитѣ си гости. Нъ старитѣ българи сж запазили и други скитски обичаи. Херодотъ разказва, за бръснението на главата у скититѣ, както е било и у българитѣ. Погрѣбалнитѣ обичаи били сходни на скити и българи. Царьтъ у скититѣ можелъ да избива и дѣцата на наказанитѣ съ смърть, както постжпилъ царь Борисъ съ разбунтувалитѣ се боляри и тѣхнитѣ сѣмейства. (*τούς δ' ἂν ἀποκτείνῃ βασιλεὺς, τούτων οὐδὲ τούς παῖδας λείπει, ἀλλὰ πάντα τὰ ἔρσена κτείνει*. Herod. libr. IV, p. 202). Българската клетва е сжщо тѣй скитска, както и редица други обичаи. Това сходство на много обичаи у скити и българи, слѣдъ като византийскитѣ писатели не ни даватъ спе-

*) Продължение отъ кн. II стр. 216.

циални свѣдения за начинътъ на воюванието на българитѣ, ни навежда къмъ мисълта да обърнемъ внимание на военната организация на еднитѣ и на другитѣ. Най подходни свѣдения по тоя въпросъ намираме въ Тактиката, която се приписва на императора Маврикия (582—601 г.) именно: въ кн. XI, глава III. „Какъ трѣба да се воюва съ скититѣ т. е. аваритѣ и турцитѣ и подобнитѣ имъ народи“, защото, първо, българитѣ били сродници съ аваритѣ, второ тѣ съставлявали нѣколко врѣме частъ отъ аварската войска, трето, аваритѣ по-късно се слѣли съ българитѣ и пр.

Ето самитѣ извѣстия въ Тактиката:

„Скитскитѣ племена употрѣбляватъ, тъй да се каже, еднакъвъ строй и боева наредба; у тѣхъ има множество началници, нъ тѣ сж невѣжи въ военното искусство; само турскитѣ и аварскитѣ племена се стараятъ да установатъ по силенъ строй и боеви наредби, отъ колкото останалитѣ скитски племена, като дѣйствуватъ въ боя оградено и заключено“. Понеже българитѣ се причисляватъ къмъ скитскитѣ народи, то естествено, ще трѣба да приемемъ, че и тѣ си служили съ сжщата военна организация, както аваритѣ, турцитѣ и тѣмъ подобнитѣ народи. Че българитѣ сж имали множество началници, най ясно свидѣтелствуватъ каменнитѣ надписи отъ Омъртага и византийскитѣ писатели. Прѣди всичко племенния строй прѣдвиздалъ отдѣленъ началникъ за всѣка племенна дружина, а тѣ сж били много; надписитѣ пѣкъ и писателитѣ наброяватъ названията: канъ, тарканъ, кавканъ, джупанъ, копанъ, богатиръ, колубъръ и пр. А фактътъ, че българитѣ подъ прѣдводителството на Кубрата прѣмахнали аварското иго, иде да потвърди, какво тѣ се грижели повече за военната си организация отъ колкото самитѣ авари. „Турскитѣ племена сж многочисленни, независими и странатъ отъ всѣкакви занятия и искусства и за нищо не се грижатъ, освѣнъ какъ да се биятъ по силно съ неприятеля. Аварското племе, напротивъ е трудолюбиво, способно за култура и твърдъ опитно въ военното дѣло“. Това, що се казва въ Тактиката по отношение на аваритѣ, смѣло може да се припише и на българитѣ, защото тѣхнитѣ чести походи въ византийскитѣ области за грабежи потвърждаватъ, че българитѣ се грижели повече за военни дѣла, нъ не сж прѣнебрѣгвали търговията и всичко друго, което имъ подпомагало за по-добъръ животъ: като сключване на договори, обмѣна на роби *φυχήν ἀντί φυχής* съ Византия и пр. „Тѣ (аваритѣ) се управляватъ отъ единъ главатаръ и му се повинуватъ отъ страхъ, а не отъ любовь; трудъ и лишения прѣнасятъ съ упоритостъ. Когато е нужно прѣнасятъ горъцини, студове и други незгоди, ако и да водятъ пастирски животъ, нъ сж любознателни и скритни“. Хунскитѣ и совѣнскитѣ племена, споредъ Прокопия, сж живѣли твърдѣ просто (*Καὶν τῷ ἀφελεί διασώζουσι τὸ*

οὐνικὸν ἦθος . . . Διαίταν δὲ σκληράν τε καὶ ἀπημελημένην ὥσπερ οἱ Μασσαγέται, καὶ αὐτοὶ ἔχουσιν. (Procop. De Bell. Goth. II, p. 335 ed. Bonn.). Всичкитѣ варварски народи, включително и словѣнитѣ, прѣнасяли лесно горѣщини студове, дѣждове, и сж се обличали тънко, а сж разходвали недостатѣчно. (Фѣронта ῥαδίως καὶ καύσωνα καὶ ψῆχος καὶ βροχὴν καὶ σώματος γυμνότητα καὶ τὸ τῶν δαπανημάτων ἐνδειαν). (Тактика кн. III, глав. XIV). „Обладано е отъ безпримѣрна алчность кѣмъ паритѣ“. Воинственниятѣ духъ и алчността за богатство, карали българитѣ да прѣдприематѣ чести нахлувания въ византийскитѣ владѣния. Българитѣ, подбуждани отъ чрѣзмѣрното си желание за цѣнни прѣдмети, често прѣдлагали услугитѣ си на нуждающитѣ се императори. Тервелѣ напримѣрѣ съ 15 хилядна българска конница възкачилъ на прѣстола Юстиниана носообрѣзани, който отъ благодарность удовлетворилъ блѣскаво желанието на Тервеля, както и на войницитѣ му, като напълнилъ дѣсната имъ рѣка съ злато, а лѣвата съ сребро. (Бѣлѣжки върху веществен. култура на старо-българското ханство стр. 29). Тоя сжщи Тервелѣ за пари подѣржалъ смутове въ Византия. Българския ханъ побѣрзалъ да подкрѣпи сваления императорѣ Артемия съ войска и пари. Лѣтописецѣтъ Теофанъ пише, че българитѣ му помогнали съ 5¹/₂ милиони лева и многобройна войска. А когато императорѣтъ Львъ имъ прѣдложилъ да му прѣдадатъ претендента, безсѣмнѣние срѣщу огромно възнаграждение и подарѣци, прѣдали му го заедно съ съучастницитѣ. Сжщия Тервелѣ прѣзъ 718 г., когато арабитѣ обсаждали Цариградѣ по суша и море и когато суровата зима, гладѣтъ и морѣтъ бичували изъ арабския лагерѣ, се явилъ въ критическо врѣме съ многобройна българска войска, като помощникъ на Византия и избилъ 22 хиляди араби. Редица походи срѣщу Цариградѣ бивали прѣдприемани отъ българи само съ чисто користолюбива цѣль, а не за нѣкаква политическа идея. Ханѣтъ Кардамъ кѣмъ 786 г. писалъ на импер. Константина: „или ми испрати данѣкъ или ще дода до златнитѣ врата и ще опустоша Тракия“. (Ibid. стр. 39).

„Той (скитѣтъ) не дѣржи дадената клетва, договоритѣ не изпълнява, него небива да обуздавашъ съ никакви подарѣци, тѣй като прѣди да е получилъ прѣдлаганото, вече замислява да измами и да се откаже отъ туй, на което се е съгласилъ. „Неприятелитѣ си се стараятъ да побѣдатъ не съ открити сила, а съ помощта на измама, хитрость и лишавания отъ съѣстнитѣ припаси“. Че и българитѣ си служили съ военна хитрость, не подлежи на сѣмнѣние. Така напримѣрѣ българитѣ издебнали струмския стратегѣ Филита, нападнали го ненадѣйно и го избили съ мнозина. (Ἐπιπεσόντων αὐτῷ ἄφνω Βουλγάρων, ἀνηρέθη ὑπ' αὐτῶν σὺν ἄλλοις πολλοῖς). Theoph., p. 718 ed. Bonn. Друго подобно нападение извършили българитѣ и прѣзъ Симеоновото врѣме. (Καὶ τῆ

νοκτι ἀδοκῆτος ἐπιπεσόντων αὐτοῖς τῶν Βουλγάρων, πάντες ἄρδην ἀπώλοντο. (Simeon. Magistr. p. 725, ed. Bonn.). Съ хитростъ и обѣщания Кръмъ прѣвзелъ софийската крѣпость прѣзъ 808 г. и избилъ гарнизона, който броелъ 6000 души. (Κροῦμμος ὁ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγὸς παραταξάμενος κατὰ Σαοδικῆς, ταύτην παρέλαβεν δόλφ καὶ λόγφ. Theoph. p. 763).

„Вѣоржсението имъ се состои отъ ризница (панзиръ. цѣлъ устыаъ съ дребни желѣзни кржчета, пришити на кожена или ленена риза), мечове, лжкове и дълги копия; въ сраженията мнозина носятъ по двѣ копия на рамената, а лжковетъ — въ ржцѣтъ, и въ боя дѣйствуватъ съ еднитъ или другитъ, споредъ обстоятелствата“. Въ Тактиката само

Български войници отъ Кръмово врѣме по коженъ ржкописъ отъ X—XI вѣкъ.

единъ пжтъ сж споменати българитѣ съ сжщинското си име (книга XII глава I). Тамъ се казва, че българитѣ се прѣпасвали и съ широкъ поясъ (металически), който не билъ прѣпоржчителенъ за византийската пѣхота. Въ книга II на „Минало“ на стр. 214 дадохме образа на български голѣмецъ конникъ, който се връща побѣдителъ съ плячката; а тукъ читателя вижда трима български войници, които въ обикновено облекло въ мирно врѣме, избиватъ 12 византийски пленници съ мечоветѣ си.

Група български копиеносци се вижда и въ миниатюрнитѣ образи на Манасиевия лѣтописъ въ Ватикана. Тамъ е прѣд-

ставенъ Крѣмъ, заобиколенъ отъ свойтѣ дорифори. (Бѣлѣжки върху веществената култура . . . стр. 45). — *„По-виднитѣ отъ тѣхъ (скити) не само себе си, нѣ и конетѣ си покриватъ отпрѣдъ съ желѣзо или ризници (centunculis).*

Аваритѣ прѣзъ 578 г. потеглили съ 60 хиляди бронирани конни войници *ῥοραχοφόροι* противъ словѣнитѣ. (Виж „Минало“ кн. II стр. 214), а бѣлгаритѣ въ Крѣмово врѣме се опж-тили срѣщу Цариградъ съ 30 хилядна конница *ὀλοσίδηροι*. (всецѣло облечени въ брони).

„Тѣ се упражняватъ съ голѣмо старание, така щото могатъ да стрѣлятъ отъ коня съ лжковетѣ си“.

Изобщо всичкитѣ скитски народи сж били отлични ѣздачи, както въ днешно врѣме казацитѣ, които наслѣдили туй отъ старо врѣме. И старитѣ бѣлгари, които дошли отъ тамъ, запазили туй искусство дори до царь Петровото врѣме. Бѣлгаритѣ въ сраженията служили си и съ *арканъ*, т. е. дълго вжже, което на края имало връска въ видъ на голѣма халка, която хвърляли отъ коня срѣщу неприятеля за да го уловатъ или да го съборатъ отъ коня му. (Бѣлѣжки върху веществената култура . . . стр. 25).

„Подиръ тѣхъ всѣкога вървятъ голѣмо число обозни животни отъ двата пола, за туй че отъ тѣхъ се хранятъ; отъ присѣтствието имъ и войската изглежда по-многочислена. Палаткитѣ си не заобикалятъ съ ровове, както римлянитѣ и перситѣ, нѣ ги располагатъ правилно въ разни мѣста споредъ необходимостта — при туй всѣки родъ по отдѣлно“. Въ миналитѣ бройове на списанието наброихме названията на нѣкои извѣстни старо-бѣлгарски родове *γένη* или *γένεαι* и исказахме мнѣние, че тѣ се явявали на отдѣлни дружини въ ханската войска. Сега пѣкъ отъ Тактиката се учимъ, че аваритѣ и турцитѣ, както и останалитѣ скитски народи разпѣвали палаткитѣ си въ лагера по отдѣлно на групи, по родове или племена*). Сжщото може да се каже и за бѣлгаритѣ, тѣй като всѣко племе въ войската се прѣдставлявало съ дружината си. *„Даже до деня на сражението кѣрматъ конетѣ си, както прѣзъ лѣтото, тѣй и прѣзъ зимата“.* За внимателното гледане на конетѣ отъ старитѣ бѣлгари свидѣтельствува и арабския писател Muslim ben Abu Muslim al Garmi, именно: „конетѣ, съ които си служатъ (борджанитѣ) въ сраженията, всѣкога пасятъ свободни изъ лжговетѣ и никой не смѣе да ги ѣзди, освѣнъ въ военно врѣме“. (Минало кн. 2 стр. 212). — *„Всичкитѣ си припаси сниматъ на ржѣ и ги складирватъ въ палаткитѣ и ги караулятъ до самото сражение, което обикновенно започватъ приквечеръ“.* Отъ описанието на биткитѣ

*.) Въ Тактиката се прѣпоржчватъ аварскитѣ палатки и се изказва мнѣние за въвежданието имъ въ византийската армия. Тѣ били по пригодни, защото имъ служили и като жилища на скитскитѣ народи.

у византийските писатели българите откривали боят или сутрѣ при зори или пъкъ вечерно врѣме, нѣ има случаи да се започвала битката и прѣзъ деня.

„Сражнитѣ си караули тѣ изпрацатѣ на далечни растојаниа и ги располагаатѣ блиско едни до други за да бжде трудно на неприятеля да направи ненадѣјно нападение“. До колкото сме имали възможност да прослѣдимъ сраженията въ язическо врѣме съ византийците, българските войски твѣрдѣ рѣдко сж били изненадвани отъ неочаквани нападения. Единѣ пътѣ императора Левѣ нападналѣ сполучливо великиа канѣ Омѣртагѣ, който се спасилѣ съ бѣгство.

„А въ сраженията тѣхния (скитски) боеви порядѣкъ не се состои отъ три части, както у римлянитѣ и перситѣ, нѣ отъ различни дружини, които биватѣ тѣй съединени помежду си, че изглеждатѣ като да съставляватѣ една линиа“. Muslim al Garṁī пише за българите: „Когато тѣ се готвятѣ да се биятѣ, се строятѣ на редове (линии); тѣ поставятѣ стрѣлцитѣ отпрѣдѣ, а отзадѣ, тѣ натрупватѣ женитѣ и дѣцата си“. — „Освѣнѣ боевия порядѣкъ тѣ иматѣ още и особенни отряди, отъ които едниѣ се движатѣ на напредѣ за да произведатѣ неочаквани нападения на неосторожниа противникѣ, а другитѣ — служатѣ за подпомагание на тѣзи части отъ боевия строй, които сж най-вече притѣснени отъ неприятеля. Обозитѣ си, а така сжщо и товаритѣ съ оржжието почти всѣкога поставятѣ или задѣ срѣдаша на боевата линиа или задѣ едниа или другия отъ фланговетѣ ѣ на 1000 или 2000 крачки далечина, снабдени съ незначително прикритие. Често въ тилѣтѣ на боевата линиа отдѣлятѣ за тѣхното прикритие отдѣленѣ коненѣ отрядѣ“.

„Дѣлбочината на боевата линиа е неопрѣдѣлена и се нагласява споредѣ обстоятелствата. За нейното запазване, а така сжщо и за равенството на фронта и за затвореностѣта му, се грижатѣ повече отъ всичко. Боятѣ започватѣ съ далечни засади, обходи на неприятеля, притворни отстѣжвания съ прѣминавания пакѣ въ настѣжвания и строения въ видѣ на клинѣ, т. е. (разхвѣрлени) распрѣснато“.

Въ византийската историческа книжнина се е запазило само едно мало-много по-подробно описание на сражение между българи и гѣрци. То е станало прѣзъ 813 г. близо до Одринѣ и е важно, защото ни дава възможност да си съставимъ по-ясно понятие не само за начинѣтѣ на воюванието на българите по онуй врѣме, нѣ още и за тѣхнитѣ воински обичаи. Така наприкладѣ, тамѣ се казва, че Крѣмѣ се укрѣпилѣ твѣрдѣ силно въ лагера, който се намиралѣ срѣщу византийския (*ὁ Κροῦμιος . . . στρατόπεδόν τε καρτερόν μάλα ἐπήξατο*). Че ставали чести прѣстрѣлки между неприятелските армии, даже и битка каквата ставала при хвѣрлянията отдалечѣ на стрѣли и копия. (*ἀκροβολισμοὶ μὲν ἐγένοντο συνεχεῖς*

καὶ ὅσον ἐν ἐκρηβολίαις μάχη . . .). Че Крѣмъ застаналъ срѣщу царя и устройвалъ войскитѣ си за бой, както вършелъ и византийския царь. Че и двамата държали насърчителни рѣчи прѣдъ войскитѣ си; че знакътъ за нападение се давалъ чрѣзъ звукове на тръби. Че самъ Крѣмъ възсѣдналъ на конь лично ржководелъ боятъ съ неприятеля, че се изморилъ и че ободрявалъ ослабналитѣ части отъ войскитѣ си, (ἤδη γάρ καὶ αὐτὸς ὁ Κροῦμμος ἀπέκαμεν ἀπανταχοῦ ἐξιππαζόμενος καὶ τὰ ποιοῦντα τῶν στρατευμάτων ἀναλαμβάνων). Че българитѣ като се насърчили отъ бѣгството на неприятелскитѣ войски се нахвърлили върху гърцитѣ съ радостни боеви викове (καὶ οἱ Βούλγαροι . . . ἀναδαρορήσαντες ἐπὶ ἤλθον μετ' ἀλαλαγμοῦ τοῖς Ρωμαίοις καὶ παλίντροπον τὴν νίκην εἰργάσαντο G. Cedr. p. 44—45 ed. Bonn) и извоювали пълна побѣда. (Бѣлѣжки върху веществената култура . . . стр. 47—48).

„Когато неприятеля се обръща въ бѣгство, тогава тѣ не се задоволяватъ, както перситѣ и римлянитѣ и другитѣ народи съ умѣрено прѣслѣдване и разграбване на областитѣ, нѣ всички (отряди), разположени на втората линия (резерви), упорито прѣслѣдватъ неприятеля до пълното му разбиване“. — Българскитѣ войски се прѣдавали на грабѣжи и опустошения въ Тракия главно подиръ разбиването на византийската войска или пѣкъ прѣди появяванието ѝ. Нѣ щомъ се извѣстявали за идванието ѝ, събирали се пѣрснатитѣ конии отряди за фуражъ и грабѣжи при главната войска, за да не бждатъ затрити поотдѣлно и за да заематъ мѣстата си. (Ὁ Κροῦμμος δὲ τὴν τοῦ βασιλέως πυνθόμενος κίνησιν, τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ἐκ τῆς προνομῆς ἀνεκαλεσάμενος καὶ ὕφ' ἐν συναδροίῃσιν, στρατόπεδον τε καρτερόν μάλᾳ ἐπήξατο καὶ ἐπιόντα προσέμενε τὸν βασιλέα. Cedren. t. II, p. 44. ee. Bonn). Знакътъ за настѣпванието на неприятеля се давалъ съ запалване на голѣми огнове изъ височинитѣ, както туй става и до днесъ въ Сърбия. Съ такива огнове си послужили и аваритѣ, когато обсаждали Цариградъ въ 626 г. (δεδώκεσαν δὲ αὐτοῖς σημεῖον ὡς ἦν ἵκα ἂν ἴδοιεν προσοῦς ἀναφθέντας . . . Patr. Nicen. p. 20 ed. Bonn.). Що се отнася до прѣслѣдванието на неприятеля подиръ сраженията, българитѣ били твърдѣ внимателни. И до гдѣто не бивали напълно убѣдени, че неприятеля дѣйстви-телно е разбитъ, не сж го прѣслѣдвали. „Ако една частъ отъ неприятеля се отърве отъ прѣслѣдване и се скри въ каквото и да е укрѣпление, то тѣ (скититѣ) се стараятъ съ всички сили да узнаятъ, дали нѣматъ у тѣхъ недостатъкъ въ каквото и да било или въ продоволствие или фуражъ за да заставятъ неприятеля или да имъ се покори или да се съгласн на сгодни за тѣхъ условия. Отначало прѣдлагатъ леки условия, а подиръ, когато неприятеля се съгласява на тѣхъ измѣняватъ ги на потѣжки“. Българитѣ често прѣдлагали доста тѣжки условия при сключване на договори съ

Византия. Нъ писателитѣ ѿ не сж ни отбѣлѣзали случаи, които да потвърждаватъ горната характерна черта за аваритѣ. Тѣжкитѣ условия прѣдлагани отъ Кардама и отъ Кръма не били удовлетворени отъ Византия; а и Симеоновитѣ сполѣте сжщата участь.

„За тѣхъ (скититѣ) е твърдо чувствителенъ недостатѣка на пасбищата, за туй че водятъ съ себе си много животни“. Ний наведохме примѣръ, какъ бѣлгарски чети при нахлуванията въ Тракия сж се опжтвали за събиране на фуражъ, безъ да сж попадали на засади. „Въ бойоветѣ съ тѣхъ трѣба да се изполузува пѣшия затворенъ строй, тѣй като тѣ (скититѣ) не се биятъ пѣшкомъ и бидейки постоянно на конетѣ като свързани, съ мжка вървятъ пѣша“. . . . И бѣлгаритѣ се причисляватъ къмъ народитѣ, които воювали исклучително на коне. Нъ въ редоветѣ си тѣ имали и пѣхота, която съставлявали подчиненитѣ и съюзнитѣ словѣнски племена. Ханътъ Телешъ въ битката при полето на Анхиало 763 г. е располагалъ съ 20,000 словѣни, отъ които една часть напуснала бѣлгаритѣ прѣзъ сражението и минала отъ къмъ страната на византийцитѣ. (*ἄλλοι δὲ καὶ προσηρρόησαν τῷ βασιλεῖ* Theoph. p. 668. ed. Bonn). А словѣнитѣ споредъ Прокопия и Тактикита се сражавали изобщо пѣша, нъ при нахлуванията имъ въ полуострова за грабежи се срѣщатъ и конни чети.*)

„Особенно много имъ връдятъ тѣхнитѣ собственни доброволни бѣглеци, тѣй като тѣ, бидейки непостоянни и користолюбиви и като се състоятъ изъ многочисленнитѣ родове, не особенно пазятъ родственитѣ връски и съгласие по между си; и когато почватъ да възникватъ раздори между тѣхъ, то тѣ охотно избѣгватъ, а подирѣ тѣхъ слѣдва огромно число(?)“. До колкото знаемъ византийскитѣ писатели не говорятъ за бѣлгарски дезертори отъ редовната армия. Нъ частни лица и то прѣзъ династическитѣ раздори даже ханове сж прибѣгвали въ Византия. Такъвъ е билъ Шабънъ (*Σαβίνος φυγὰς πρὸς βασιλέα ᾧ ἔχεται* Niceph. p. 78). Сетнѣ Кампа ганъ искалъ да бѣга прѣзъ Варна въ Византия, нъ билъ убитъ. Подирѣ избѣгалъ при византийския императоръ и ханътъ Телеръ и се покрѣстилъ. (*Καὶ προσέφυγεν Τέλερος ὁ τῶν Βουλγάρων κήριος εἰς τὸν βασιλέα.* Theoph. p. 698).

Прѣзъ Кръмовото врѣме имало много бѣжанци бѣлгари съ сѣмействата си въ Византия. Кръмъ изисквалъ да ги повърнатъ, нъ понеже синклитътъ не се съгласилъ да ги прѣдаде, Кръмъ не сключилъ миръ, а продължилъ да опустошава Тракия, като съсипалъ редъ градове, между които се причисляватъ Девелтъ и Месемврия. Пасажитѣ въ Тактикита, които се отнасятъ до мѣроприятията, които трѣбало да взематъ ви-

*) За военния строй на словѣнскитѣ племена прѣзъ настаняванието имъ въ Балканския полуостровъ ще обнародваме студия въ слѣдния брой на „Минало“, заедно съ нововъведенията въ армията при бѣлгарскитѣ ханове.

зантийскитѣ военачалници въ биткитѣ съ скитскитѣ народи, изоставихме ги като нѣща, които нѣматъ свѣрска съ нашия въпросъ. Нѣ тамъ се намира още слѣдното извѣстие, което е твърдѣ характеристично и за воюванието на старитѣ българи, а именно:

Скититѣ „като прѣтърпятъ поражение при първата схватка, не се отказватъ отъ боя, както другитѣ народи, нѣ се стараятъ всѣкакъ и съ различни способности да дѣйствуватъ противъ неприятеля, до тогава до като не бжде нанесена на тѣхъ рѣшителна побѣда“.

Освѣнъ туй въ Тактиката се намиратъ и отдѣлни глави „за скитскитѣ засади“ (кн. IV гл. II), както и за устройството имъ въ разни мѣста (кн. IV гл. III), които често затривали множество византийски войски.

Втората глава гласи:

„Когато вече е започнала схватката, войскитѣ, които се намиратъ на първата линия, се обръщатъ нарочно въ бѣгство и неприятеля се хвърля и ги прѣслѣдва въ безпорядкъ. Нѣ щомъ той е прѣминалъ онова мѣсто, кждѣто сж расположены засадитѣ, то тѣ изкачатъ и се нахвърлятъ обикновено въ неговия тилъ; а всички, които отстѣпвали до тогава прѣдъ неприятеля, повръщатъ се и по такъвъ начинъ неприятеля се намира заобиколенъ отъ всички страни. Такъва маневра се употрѣблява по-често отъ скитскитѣ племена“.

Извѣстията за засади, устроявани специално отъ българитѣ, византийскитѣ писатели не ни оставили. Нѣ като се взематъ въ внимание перипетиитѣ при навлизанието на имп. Никифора въ България 811 г. 22 юли, става ни ясно, че въ този случай имаме работа съ гениална българска засада, която се завършила почти съ съвършенното унищожавание на грѣцката армия ведно съ пленяванието на Никифора. Българския великъ ханъ Крѣмъ знаелъ отъ опитъ смѣлостта на императора. Още когата войскитѣ се намирали при пограничното укрѣпление Маркелъ въ прѣстрѣлжитѣ и незначителнитѣ схватки българитѣ постѣпили хитро, като оставяли прѣднина на византийската войска, прѣзъ първитѣ три дена отъ навлизанието имъ и императора Никифоръ приписвалъ тѣзи незначителни успѣхи на юначеството на сина си Ставракия и смъррилъ онѣзи военачалници, които били противъ навлизанието въ България. (ἐπὶ δὲ τοῖσιν ἡμέραις μετὰ τὰς πρώτας συμβολὰς δόξας κατενοδοῦσθαι . . . ἀλλὰ Σταυρακίου μόνου τὴν εὐτυχίαν καὶ εὐβουλίαν ἐκήρυττεν, καὶ τοῖς κωλύουσι τὴν εἴσοδον ἀρχοῦσιν ἠπεῖλει). Тогава неприятелската войска запалила и палата на Крѣма*) (καὶ τὴν λεγομένην αὐλήν τοῦ Κροῦμμου ἐνέ-

*) Понеже българскитѣ ханове имали множество палати (авлии), то мжно може да се приеме, че византийската войска тогава е стигнала до аобския палатъ.

πρησεν). Последният тогава предложил на императора миръ, като му казалъ „ето си побѣдилъ. И тъй вземи, каквото ти е угоено и излѣзъ съ миръ“. (*καὶ δηλοῦντος, ὅτι ἰδοῦ, νενίκηκας· λάβε οὖν, εἴτι σοι ἄρεστόν ἐστι, καὶ ἔξελθε ἐν εἰρήνῃ*). Нѣ два дена слѣдъ горнитѣ думи Никифоръ узналъ, че българитѣ заград ли входоветѣ и изходитѣ на мѣстото, дѣто билъ расположенъ лагера му, съ дървени укрѣпления, (*τὰς τῆς χώρας εἰσόδους καὶ ἐξόδους περιπεφραγμένους ξυλίνοις ὀχυρώμασι*). Никифоръ останалъ като отъ грѣмъ поразенъ и не знаелъ какво да прави. (*Νικηφόρος δὲ εὐθέως, ὡς ἐμβρόντητος, ὅτι πράξει ἠγγύει περιάγων· καὶ τοῖς συνοῦσι τὰ τῆς ἀπωλείας ἔλεγεν*), и на съмишленицитѣ говорилъ за погубванието. „Че даже ако да бѣхме се родили крилати, никой да не се надѣва да избѣгне нещастieto“! (*ὅτι κἂν πτερωτοὶ γενώμεθα, μηδεὶς ἐλπίσῃ διαφυγεῖν τὸν ὄλεθρον*. Theoph. p. 762—773). Всичко туй се извършило въ два дена, четвъртъкъ и петъкъ, а прѣз нощта срѣщу сѣботата се слушалъ голѣмъ шумъ отъ въоръжени войски, които енервирали византийския строй. И прѣди да настѣпи дена българитѣ нападнали направо царската палатка и онѣзи на голѣмцитѣ-военачалници и ги избили ужасно. Слѣдъ туй лѣтописецътъ изброява по именно падналитѣ военачалници. Тази българска засада, или по-добрѣ да я нарѣчемъ стратегия, била прѣдварително нагласена отъ Кръма, защото въ два дена едва ли е ималъ физическа възможность да я изпълни тъй сполучливо. (Бѣлѣжки върху веществената култура . . . стр. 42—44).

Между туй за начинътъ на водението скитскитѣ атаки не безъ интересъ е валандарското сражение, което станало между византийскитѣ войски и съединенитѣ печенежко-маджарски въ 932 год. За тази битка ни съобщава арабския писателъ Масуди.

„Сутрѣнната прѣзъ дена на битката печенежкия вождъ, комуто бѣше повѣрена главната команда, разпрѣдѣли на двата фланка значително число ескадрони съ по 1000 души. Щомъ като двѣтѣ армии се намѣриха една срѣщу друга въ боевъ порядкъ, изпърво нападнаха ескадронитѣ отъ дѣсното крило на неприятелския центъръ и го обсипаха съ градушка отъ стрѣли, подиръ което тѣ се отгѣглиха къмъ лѣвото крило. Подирѣ сѣщото дѣйствие се извърши и отъ ескадронитѣ на лѣвото крило, слѣдъ което и тѣ се отгѣглиха пѣкъ къмъ дѣсното крило. Чрѣзъ такива непрѣкъснати щурмове, византийцитѣ бѣха до тогава безпокоявани, до като настѣпи смѣщение въ тѣхнитѣ редове; а ядката на неприятеля до тогава не бѣше взела още никакво участие въ сражението. И когато византийцитѣ вече настѣпиха напрѣдъ къмъ неприятеля лекитѣ ескадрони се разсѣяха като плѣва, нѣ тутакси византийцитѣ бѣха обсипани отъ градушка стрѣли и се разклатиха“. (Виж. J. Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge* S. 65).

Сходен начин на воювание историцитѣ приписватъ и на маджаритѣ. „Тѣ избѣгвали доколкото сж могли рѣчната схватка и гледали да водятъ боя отдалечъ. За това твѣрѣ рѣдко давали по правилата сражения, и още по-малко се занимавали съ обсаждане на укрѣпени мѣста. Избѣгвалъ ли неприятеля въ такива, то тѣ дебнели скритомъ благоприятенъ случай за да го уловатъ или да му прѣкжснатъ всѣкакви хранителни припаси. . . . Прѣдъ сражението тѣхната войска била раздѣлена на малки дружини съ по 1000 души приблизително, които стоели на незначително расстояние едни отъ други. Освѣнъ туй тѣ всѣкога се грижели да иматъ резерва, отъ която да снабдяватъ боряшитѣ се чети съ прѣсни сили или да поставятъ засади на неприятеля“. (Ibid. p. 65).

Бивалъ ли противникътъ имъ разбитъ и заставенъ да бѣга, прѣслѣдвали го до като и послѣдния безмилостно унищожавали, та слѣдъ всичко туй се връщали обратно при плячката. Тѣ вѣрвали, че войницитѣ които падали отъ тѣхния мечъ, щѣли да имъ служатъ на небето, като тѣхни слуги. За това тѣ мжже пленици не държали и нѣмали никакво чувство на състрадание спрямо тѣхъ. Жестокото избиване на пленницитѣ отъ българитѣ трѣбва да отдадемъ на подобно вѣрвание за задгробния животъ въ язическото вѣрме. Вслѣствие на туй писателя Касиодоръ ги нарича *Bulgares toto orbe terribiles* т. е. най-ужасни на свѣта, а споредъ Еннодия, тѣ сж били почти непобѣдими. Освѣнъ туй скититѣ имали обичай, щото единъ пжтъ прѣзъ годината началникътъ на племето да черпи съ особена чаша всичкитѣ, които сж успѣвали да убиятъ единъ неприятель. Лишени били отъ такъва почетъ онѣзи, които не сж извършили такъвъ подвигъ и оставали засрамени прѣдъ съплеменницитѣ си. (Значи, скититѣ имали обичай, които подѣржали воинствения духъ и жестокость спрямо неприятеля). Споредъ Херодота у савроматитѣ било законъ, щото и момитѣ за да се омжжатъ, трѣбало да прѣдставатъ убитъ воюющъ неприятель. Тѣзи, които не могли да изпълнятъ тоя законъ, оставали неомжжени до живота си. (*Οὐ γαίεεται παρθένος οὐδεμία πρὶν ἂν τῶν πολεμίων ἄνδρα ἀποκτείνῃ* . . . Herod. libr. IV p. 216). (Слѣдва).

ИЗВЪСТИЕ.

Научното списание „*Минало*“ излиза четири пжти прѣзъ годината въ четири книги, които обхващатъ 28—30 печатни свитъка (коли). Абонаментътъ е за България и Турция 12 лв., а за странство 15 лв. въ прѣдплата.

За обнародванитѣ статии въ списанието се плаща хонораръ 80 лева на кола.

Адресъ: Администрация на сп. „*Минало*“, София.

Le journal historique „*Minalo*“ (le Passé) paraît quatre fois par an. L'abonnement est de 12 francs pour la Bulgarie et la Turquie et de 15 francs pour l'Etranger.

Rédaction et Administration du journal
„*Minalo*“ à Sofia (Bulgarie).

Sommaire du 3ème numero:

	p.
I. Grands seigneurs bulgares du moyen âge. Images artistiques en couleurs du XIII s.	
II. Inscriptions bulgares (en grec) du temps du grand khan Omortag, par <i>G. Balastchev</i>	219—238
III. Les „vakoufs“ turcs dans le royaume de Bulgarie et documents y ayant trait, par *.* et <i>D. Ichitchiev</i>	239—264
IV. La Situation ethnographique des anciens Macédomiens, par <i>Dr. G. Katsarov</i>	265—281
V. L'écriture cursive bulgare (avec des fac-similés) par <i>G. Balastchev</i>	282—302
VI. Le comité révolutionnaire de Leskovetz et une circulaire de celui de Bucarest, par <i>V. Hranov</i>	303—313
VII. De l'organisation publique et militaire de l'ancien Etat bulgare, par <i>G. Balastchev</i>	314—324
-

